ئۆرگانی حیزبی دێموکراتی کوردستان

کوردستان

www.kurdistanukurd.com

ژمارە ٧٤٢ ■ یەکشەممە ٣٠ی بەفرانباری ١٣٩٧ _ ٢٠ی ژانوییەی ٢٠١٩

دامەزرانی کۆماری کوردستان لە چوارچێوەی ئێرانێکی دێموکراتیکی فیدرالدا

خالید عەزیزی لە واشنگتون ئینستیتووت:

بەبێ بەشداریی کورد هیچ پڕۆسەیەکی سیاسی و هیچ پرۆژەیەک لە ئێران سەرناگرێ (٢)

کۆماری کوردستان، ئیلهامی بنیاتنانی داهاتوو

سەروتار

گوتاری نەتەوەیی لە کۆماری کوردستانەوە هەتا ئێستا

کەماڵ کەریمی

دووی ڕێبەندانی ئەمساڵ، یادی حەفتاوسێ ساڵەی دامەزرانی کۆماری کوردستان لە مەهاباد، دەکرێتەوە. کۆمارێکی کەم تەمەن و پڕ دەسکەوت کە لەوانەیە لە سەردەمی دامەزرانیدا کەم کەس هەنگاونان بەرەو کارێکی وەها مەزنی بەبیردا هاتبێ. وشیاری و خوێندنەوەی وردی پێشەوا لە هەڵسەنگاندنی باروودۆخی سیاسیی ئەو سەردەمە و بوێریی ئەو بۆ ئەنجامدانی کاری وەها گەورە و دامەزراندنی یەکەم کۆماری کوردی، نەتەوەی کوردی کردە خاوەن مێژوویەکی حاشاهەڵنەگر لە دەربڕینی ئیرادەی نەتەوەیی بۆ دەرخستنی خواستی سەربەخۆ ژیان و دامەزراندنی دەوڵەتێکی نەتەوەیی. کۆمارێک کە دوای زیاتر لە حەوت دەیە بووەتە شانازییەکی لەبیر نەکراو بۆ هەموو نەتەوەی کورد.

لەو لێکدانەوە و نووسراوانەی لەسەر کۆمار نووسراون زۆر لایەنی ئەرێنی وەک شەڕی جیهانی، لاوازیی دەسەڵاتی ناوەندی، داگیرکرانی ئێران و...، کە کارتێکەرییان لەسەر پێکهاتنی هەلومەرجێکی وا کە ئیمکانی دامەزرانی کۆماری تێدا ڕەخسا، خستووەتە بەر باس. بەڵام ئەوەی زیاتر لەو بابەتانە گرینگی هەیە و کەمتر لەو نووسراوە و کتێبانەدا سەرنجی دراوەتێ، بوونی فاکتەرێکی بەهێزتر لە هەموانە کە ئەویش زاڵبوونی بیری نەتەوەیی و وەدواکەوتنی ئامانجێکی هەمیشەیی کورد بۆ گەیشتن بە دەسەڵاتی سەربەخۆی نەتەوەیی بوو. ئەگەر چاوێک بە مێژووی سەرهەڵدانەکانی کورددا بخشێنینەوە، بوونی بیری نەتەوەیی بەسەر هەموو سەرکردەکانی شۆڕشەکانی کوردەوە بە زەقی دەردەکەوێ. ئەوە ڕاستە کە پێشەوای مەزن بە تێگەیشتن لە هەلوومەرجی سیاسی ئەو کاتە و سەرەڕای ئامادەنەبوونی نەتەوەکەمان لە باری زەینییەوە بیری لە دامەزراندنی...

ل٢

کۆماری کوردستان لاپەڕەیەک لە مێژوو چرایەک بۆ داهاتوو (٢)

ڕۆڵ و پێگەی کۆمار لە پرۆسەی «نەتەوەسازی»دا (٢)

کۆماری کورد لە مهاباد (٤-٥)

نەتەوکانی دیکەی ئێران و کۆماری کوردستان (٧)

ژنان و شوناسخوازیی نەتەوەیی لە کۆماری کوردستان ڕا تا ئێستا (١٢-١٣)

ناسر باباخانی:

پێشەوا وەک کارگێڕێکی کاریزما، بە بەختکردنی گیانی خۆی توانی میراتێکی هەرمان بۆ نەتەوەی کورد بەجێ بێڵێ، میراتێک بە ناوی کۆماری کوردستان

(٦)

قادر وریا:

ئێمە نابێ کوێرکوێرانە بچینە نێو هاوپەیمانەتی لەگەڵ هێزە ئێرانییەکان، کە دەچینە نێو هاوپەیمانەتی لەگەڵیان؛ دەبێ بە یەکگرتوویی بچین نەک بە پەرباڵوی و ناهەماهەنگی

(٨)

د. خالید خەیاتی:

کۆماری کوردستان ئەزموونێکی بەرجەستە بوو لە سەروەریی سیاسی لە جوغرافیایەکی دیار و، دیسکۆرس و گوتاری سیاسیی کۆمار گوتارێکی ڕوونی نەتەوەیی بوو

(١٠-١١)

ڕاگەیەندراوی ناوەندی هاوکاریی حیزبەکانی کوردستانی ئێران بەبۆنەی ٢ی ڕێبەندان، ساڵڕۆژی دامەزرانی کۆماری کوردستان

(کۆماری کوردستان، لاپەڕەیەک لە مێژوو و چرایەک بۆ داهاتوو)

هاونیشتمانییان و خەڵکی خەباتکاری کوردستان!
حیزب و لایەنە سیاسییەکان لە کوردستان و ئێران!

لە ڕۆژی مێژوویی ٢ی ڕێبەندان، ڕۆژی دامەزرانی کۆماری کوردستان نیزیک دەبینەوە. کۆماری کوردستان وەک یەکەم کیانی سیاسیی کورد لە فۆرمی کۆماریدا جێگەیەکی تایبەتیی لە مێژووی نەتەوەکەماندا هەیە، ڕووداوێک و مێژوویەک کە لە کاتی خۆیدا بووە ڕەمزی یەکیەتی و یەکبوونی نەتەوەی کورد و ئێستاش دوای ٧٣ ساڵ تێپەڕینی کات، نەک نەبووەتە بیروەری؛ بگرە هەروا نوێنگەی یەکیەتیی نەتەوەکەمانە.

ئەو بنچینە سەرەکییەی کۆماری کوردستانی لەسەر دامەزرا، کوردستانیبوون و شوناسخوازیی کورد بە باوەڕهەبوونی بە دیموکراسی بوو، گوتارێکی پێشکەوتنخوازانە کە لەو سەردەمدا چەند قەڵەمبازێک لە پێشەوەی نیزامە سیاسییەکانی دەوروبەری خۆی بوو. بنچینە و باوەڕێک کە دوای حەوت دەیە ئێستاش هەم هەوێنی یەکبوونی کورد و هێزە سیاسییەکانی و، هەم ئەوەیکە ئازادی و دێموکراسی و دابینکردنی مافە ئینسانی و نەتەوەییەکانی خەڵکی کوردستان وەک گوتاری کۆمار؛ داوای هاوبەشی هەموو خەڵکی ڕۆژهەڵاتی کوردستانە. کۆماری کوردستان بزووتنەوەیەکی سەردەمیانە لە کاتی خۆیدا و دەسکەوتێکی نەتەوەییە بۆ ئێستا و، ئەزموونێکی بەنرخیشە بۆ پرسی خۆبەڕێوەبەریی کورد و؛ لە هەمانکاتدا میراتی مێژوویەکی هاوبەشە بۆ دەوڵەتداریی کوردی.

تەمەنی کورتخایەنی کەمتر لە ساڵێک، بەڵام کار و کارنامەیەکی درەوشاوە لە خزمەتکردنی خەڵک و سیاسەت و ڕوانگەی کۆماری کوردستان بۆ دەسەڵات و داهاتووی وڵات هێندە پڕ و پڕبایەخە کە ئێستاش بە هیوای دووبارە بنیاتنانەوە و وەدیهێنانەوەی کیانێکی سیاسیی لەو چەشنە بین. ئەزموونی دەسەڵاتدارەتی و ئیداری لەو کۆمارە ساوایەدا، بۆ هەر دەسەڵاتێکی دێموکراتیک لە سەردەمی ئێستاشدا، دەتوانێ جێگای لێ فێربوون بێ. ڕێزگرتن لە جیاوازیی نەتەوەیی، زمانی و ئایینی و پێکەوەژیانیان لە سەر بناغەی ڕێزگرتن لە یەکتر، باوەڕ بە ئازادیی بیروڕادەربڕین، گرینگیدان بە بووژاندنەوەی کولتوور و هونەر و ئەدەبیاتی نەتەوەیی، خوێندنی بەخۆڕایی، هاندانی کچان بۆ خوێندن و بەڕەسمی ناسین و جێبەجێکردنی خوێندن بە زمانی دایک نەک هەر بۆ منداڵانی کورد بەڵکوو بۆ کەمایەتییە زمانییەکانی دیکە، برەوپێدانی گیانی وێکهەڵکردن لە نێوان دانیشتوانی شار و گوند و چین و توێژە جۆراوجۆرەکان و بە هێزکردنی کولتووری پاڵوێکدان لە پێناو بەرژەوەندیی نەتەوەیی، پێشوازی و باوەشکردنەوە بۆ ڕۆڵە دڵسۆزەکانی نەتەوەی کورد لە بەشەکانی دیکە و بوار ڕەخساندن بۆ خزمەتکردنیان بەو کۆمارە، گرتنەبەری ڕێگای دیالۆگ و لێکتێگەیشتن لەگەڵ حکومەتی میللیی ئازەربایجان و ئازەرییەکان و پێشنیاری هاوکاری و هاوپەیمانەتی بۆ ڕووبەڕوو بوونەوە لەگەڵ دوژمنی هاوبەش، لە ئەزموونە بە نرخەکانی ئەو دەسەڵاتە کوردییەن. ئەم کۆمارە بە هەڵکردن و ڕەسمیەتدان بە ئالای کوردستان و داهێنانی سروودی نەتەوەیی و چەمکی

پێشمەرگە، کۆمەڵێک بۆشایی لە گیان و هزری نەتەوەیی و لە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورددا پڕ کردەوە.

بەڵام ئەزموونەکانی کۆماری کوردستان لە شوێنی دیکەش هەم جێی تێڕامانن و هەم لێ فێربوون. هەوڵدان بۆ یەکبوون و تەبایی، ڕێزگرتن لە فرەیی و جۆراوجۆرییەکانی کۆمەڵگە و دەستتنانە نێو دەستی یەکتر بۆ سەرخستنی پرۆسەی نەتەوەیی وانەگەلێکن کە ئێستاش دەبێ ڕێنیشاندەر و لەبەرچاومان بن.

ناوەندی هاوکاریی حیزبەکانی کوردستانی ئێران بە چاوی بایەخەوە لە دەسکەوتەکانی کۆماری کوردستان و ئەم واقعە گرینگە مێژووییە دەڕوانێ و پێی وایە کە پێویستە بێ لەبەرچاوگرتنی سنووری فیکری و سیاسییەکان و بێ سەرنجدان بە جیاوازییە ئایینی، زاراوەیی و جۆغرافییەکان، لە دەوری فەلسەفەی پێکهاتنی کۆماری کوردستان و ئامانجەکانی کۆ ببینەوە. خەڵکی کوردستان مافی ڕەوای خۆیانە کە لەسەر خاکی خۆیان مافی چارەنووسی خۆیان بگرنە دەست. ڕوون و ئاشکراشە کە باوەڕ بەو مافە هەموو لایەکمان ئەرکدار دەکا گیانی یەکگرتوویی و هاوپێوەندی لە نێوخۆماندا چ وەک تاکەکانی کۆمەڵ و چ وەک هێز و لایەنە سیاسییەکان، هەر چی زیاتر بەهێزتر بکەین.

کۆماری ئیسلامیی ئێران، دوژمنی هاوبەش و دەسەڵاتی نگریسی زاڵ بەسەر ئێران لە ماوەی چوار دەیەی ڕابردوودا لەگەڵ هەموو حاشاکردنێکی لە مافە سیاسی و مەدەنییەکانی کورد و نەتەوەکانی دیکەی ئێران و، سەپاندنی شەڕ بەسەر کوردستان و هەروەها زاڵکردنی کەشی سەرکوت و تۆقاندن؛ لەوەش خافڵ نەبووە هەتا بە چاندنی تۆوی دووبەرەکی و ناکۆکی پێش بە یەکڕیزی و یەکیەتیی کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان و هێزە سیاسییەکانیان بگرێ. وە لە ئێستاشدا کە ئەم ڕێژیمە چ لە ئاستی هاوکێشە ناوچەیی و جیهانییەکان و، چ لە ئاستی نێوخۆییدا بەرەوڕووی تەنگژە و قەیرانی قووڵ بووەتەوە؛ هەنگاوەکان لە پێناو یەکڕیزی و یەکخستنی پۆتانسیەلی خەباتکاری و شۆڕشگێریمان دەبێ توندتر و خێراتر بن.

لەمڕۆدا کە نارەزایەتییەکان لەنێو هەموو چین و توێژەکانی کۆمەڵگە و لە هەموو ڕەهەندەکاندا لە تەقینەوە و کڵپەسەندن دان، لە بارودۆخێکدا کە ئیدی هیچ کاربەدەستێکی ورد و درشتی ڕێژیمیش حاشا لەوە ناکەن هەموو زەرفییەتە نێوخۆییەکانی نیزامی سیاسی هەڵچۆڕاوە و نە ڕیفۆرمی حکومەتی و نە پێستفرێدان ناتوانن چیدی دادی ئەم ڕێژیمە بدەن؛ لەوەها بارودۆخێکدا هێزە سیاسییەکانی کوردستان دەبێ بە گوتار و کردەوەی شوناسخوازی و یەکبوون گۆڕانکارییەکان و مافویستیی کۆمەڵانی کوردستان مودیرییەت بکەن.

بزووتنەوەی کورد لە ئێران کە پاشخانێکی دەوڵەمەندی وەک کۆماری کوردستانی هەیە، بزووتنەوەیەکی پێشکەوتنخوازە و ڕچەشکێنی خەبات بۆ ڕووخاندنی ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی و بەربەرەکانی لەگەڵ ئەم ڕێژیمە سەرەڕۆیە بووە و ڕۆڵی سەرەکیشی دەبێ لە داهاتووی گۆڕانکارییەکان لە کوردستان و ئێراندا. بۆیە ناوەندی هاوکاریی حیزبەکانی کوردستانی ئێران پێی وایە بۆ سەرخستنی جووڵانەوەی مافخوازیمان و چێکردنی داهاتوویەکی گەش و پڕهیوا، دەبێ بۆ وانە پڕبایەخەکانی کۆماری کوردستان بگەڕێینەوە کە بریتین لە: پێویستیی یەکیەتی، یەکڕیزی و هاوهەڵویستیی هەموو هێزە سیاسییەکانی کوردستان و بەهێزکردنی سەنگەری هاوبەشی خەبات لەنێوان حیزبەکان و کۆمەڵانی خەڵک.

سڵاو لە گیانی پاکی پێشەوا قازی محەممەد و دامەزرێنەرانی کۆماری کوردستان!

سڵاو لە ئامانجە بەرز و ئینسانییەکانی کۆماری کوردستان !

سەرکەوێ خەباتی نەتەوەیی ڕەوا و پڕ شانازیی گەلی کورد لە ئێران!

ناوەندی هاوکاریی حیزبەکانی کوردستانی ئێران
٣٠ی بەفرانباری ١٣٩٧ی هەتاوی

خالید عەزیزی لە واشنگتۆن، بەدووی بەنێونەتەوەیی کردنی مووشەکبارانی قەڵای دێموکرات

ئەندامی ڕێبەریی حیزبی دێموکراتی کوردستان کار بۆ دروستکردنی پەروەندەیەکی حقووقی بۆ بەدواداچوونی مووشەکبارانی قەڵای دێموکرات دەکا. لەمیانەی چاوپێکەوتن و دیدارەکانی کاک خالید عەزیزی، ئەندامی ڕێبەریی حیزبی دێموکراتی کوردستان لە ئەمریکا، ڕۆژی پێنجشەممە ١٧ی ژانویە، لە یەکێ لە تینک تانکەکانی ئەم وڵاتە بە ناوی واشنگتون ئینستیتووت (Washington Institute) بەڕێزیان بە هاوڕێیەتی کاک کامران باڵنوور، نوێنەری حیزب لە ئەمریکا، لەگەڵ چەند ڕۆژنامەنووس و کەسایەتیی ئاکادیمیکی تینک تانک، لە ژێر ناوی دیدەبانی سیاسەتداڕێژی ئەم ناوەندە، دانیشتنێکی چڕوپڕی بەڕێوە برد.

مەبەستی سەرەکیی لێدوانەکانی کاک خالید عەزیزی لەم دانیشتنەدا، سازکردنی دۆسییەکی حقووقی بوو لەسەر هێرشی مووشەکی و تیرۆریستیی کۆماری ئیسلامیی ئێران بۆ سەر قەڵای حیزبی دێموکراتی کوردستان لە خەرمانای ئەمساڵ و (سێپتامبری ساڵی ڕابردووی زایینی) و لە هەمان کاتیشدا بە نێونەتەوەیی کردنی ئەم کردەوە تیرۆریستییە. عەزیزی بە ئاماژەکردن بە شوێن و کاتی مووشەکبارانەکە، ڕاستەوخۆ کۆماریی ئیسلامی بەوە تاوانبار کرد کە مەبەستی سەرەکیی لەو هێرشە کوشتن و لەنێوبردنی ئەندامانی ڕێبەریی حیزبی دێموکراتی کوردستان بووە. ئەو گوتی بە پێی ئەوە کە مووشەکان ڕێک وە قەڵای دێموکرات کەوتوون و لە کاتی دانیشتنی باڵاترین ئاستی تەشکیلاتی حیزب واتە، کۆبوونەوەی کومیتەی ناوەندیی حیزبدا بووە، ئەمە دەبێ وەک کردەیەکی ئامالێ کۆمەڵکوژی سەیر بکرێ و لەقاو بدرێ. کاک خالید سەرنجی ئامادەبووانی بۆ ئەم خاڵە ڕاکێشا کە بەپێی سەرجەم ئەو بەرنامە و لێدوانانەی بەرپرسانی باڵای سیاسی و نیزامیی کۆماری ئیسلامی (بەتایبەتی سپای پاسدارارن) لە تلویزیۆنەکانی خۆیاندا، ڕاستەوخۆ دانیان بە هێرشە مووشەکییەکەدا هێناوە و ئەمە دەبێ وەک بەڵگەیەکی حاشاهەڵنەگری ئەو جینایەتە لە مەحکەمە نێونەتەوەییەکاندا ئیستنادی پێ بکرێ.

ئەندامی ڕێبەریی حیزب جەختی لەوە کردەوە کە دڵەڕاوکێی ئەوەی هەیە کە بەپێی ئەم لێدوانانەی ئەوان و ئەزموونەکانی ڕابردوو و خوێندنەوەی سەرجەم سیگناڵەکان، ئەگەری ئەوە هەیە کۆماری ئیسلامی بەردەوام بێ لە ئەنجامدانی ئەم جۆرە هێرشانە، یان کردەی تیرۆریستی دیکە و بە شێوازی دی. عەزیزی لەگەڵ ئەوەدا کە سپاسی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا و بەتایبەتی هەڵوێستی نیکی هێیلی، باڵوێزی ئەمریکا لە ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووکانی کرد کە ئەم هێرشە بۆ سەر قەڵای حیزبی دێموکراتی کوردستانی مەحکووم کردبوو، بەڵام لە هەمان کاتیشدا گوتی کە بە پێی جۆری پەیوەندی ئەمریکا و عێراق و هەرێمی کوردستان، بەزاندنی سنوورەکان و هێرشی نیزامی، لە خانەی پێشێلکردنی سەروەری خاکی عێراق و هەرێمی کوردستاندا جێ دەگرێ و دەبێ ئەمریکا لەسەر هەستتر بێ. ئەو وەک گلەیی ئاماژەی بەمە کرد کە سیاسەتەکانی ئەمریکا بە نیسبەت کۆماری ئیسلامییەوە زۆر ڕوون نییە و ئەمە بۆتە هۆی ئەوەی خەڵکی ئێران لە نێوان دڵەڕاوکێ و هیوادا لانکە بکەن. ئەو گوتی بە تایبەتی ئەم پتانسییەلە لە کوردستان زۆر بەهێزە و کوردستان بەردەوام وەک پێشەنگی خەبات لە ئێران دەوری سەرەکی گێڕاوە و لە بواری خەباتی مەدەنیدا نموونەی زۆر بەرچاو هەیە بۆ سەلماندنی ئەم بۆچوونە.

ئەندامی ڕێبەریی حیزب ئاماژەی کرد کە حیزبەکەی ئەو هەرگیز وڵامی هێرشەکانی کۆماری ئیسلامی بە توندوتیژی نەداوەتەوە و بەڵکوو بەردەوام قوربانیی دەستی تیرۆریسمی دەوڵەتی بووە، بەڵام خەڵکی کورد لەنێوخۆی ئێران هەمیشە بۆ دەربڕینی پشتیوانیی خۆیان لە حیزبی دێموکرات بە کردەوە لە مەیداندا بوون، بۆ وێنە هەر لەپاش هێرشی مووشەکی و تیرۆریستیی کۆماری ئیسلامیی ئێران بۆ سەر قەڵای حیزبی دێموکراتی کوردستان و، لە دوای بانگەوازی حیزبی دێموکراتی کوردستان و لایەنەکانی تر، خەڵک لە کردەوەیەکی بێ وێنەدا بەدەنگ بانگەوازەکەیان هاتن و مانگرتنێکی گشتی بەڕێوەچوو کە ڕەنگدانەوەیەکی میدیایی تەنانەت لە ئاستی نێونەتەوەییدا هەبوو. خالید عەزیزی لە کۆتایی قسەکانیدا داوای لە سەرجەم بەشداربووان کرد کە هەر هەموویان لە شوێنی کارەکای خۆیان پشتگیری لە پرسی کورد و بەتایبەتی ئەم دۆسییەیە بکەن. ئەو گوتی بەبێ بەشداریی کورد هیچ پرۆسەیەکی سیاسی و هیچ پرۆژەیەک لە ئێران سەرناگرێ.

درێژەی

گوتاری نەتەوەیی لە کۆماری کوردستانەوە هەتا ئێستا

کۆمار کردەوە، بەڵام لە هەموو قسە و وتار و هەڵسووکەتیدا دەردەکەوێ کە ئەوەی ئەو بە دوایەوە بووە لەژێر هەر ناوێک کە بۆ کۆماری دابنێین و پێناسەی ئەم دەسەڵاتە بکەین، بیرکردنەوە و هەوڵدان بووە بۆ گەیشتن بە کیانێکی سەربەخۆی نەتەوەیی. ئەو بوو ئیجازەی دا لە ڕێوڕەسمەکاندا باس لە سەربەخۆیی بکرێ و لە ڕۆژنامەی ڕەسمیی حیزبی دێموکراتی کوردستاندا مەسەلەی سەربەخۆبوون ڕەنگ بداتەوە. ئەمە و زۆر بابەتێکی دیکی دەری دەخا کە ئەگەر پێشەوا وەک کاراکتێرێکی شارەزای بواری دیپلۆماسی دەیزانی چۆن ڕەفتار دەکا بەڵام بیرۆکەی سەربەخۆییخوازی هاندەری سەرەکیی بووە بۆ دامەزرانی کۆماری کوردستان. هەوڵدان بۆ بەشداری پێکردنی هەموو چین و توێژەکان لە ڕووناکبیران شار و مەلا و سەرۆک عەشیرەتەکانەوە هەتا کەسایەتییە کۆمەڵایەتییەکان لە ماکۆوە هەتا کرماشان، متمانە پێ بەخشین بوو بە نەتەوەیەک کە هەموو ئەوانەی لە خۆ دەگرت کە دەبوو خۆیان لە ئەرکێکی نەتەوەییدا ببیننەوە. پێشەوا کە بیری لە دەسەڵاتی حیزبی نەدەکردەوە، دەیزانی خەبات بۆ گەیشتن بە سەربەخۆیی پێویستیی بە بوونی نەتەوەیەک و بەشداریکردنی هەموو توێژەکانی کۆمەڵگەکەیەتی. هەروەک بیری تیژی ڕێگاکانی دەبڕی، چاوی دووربینینیشی هەموو ئەو کەسانەی دەدیتەوە کە لەو مەیدانەدا ئەرکدار بکرێن. ئەو بەرنامەی حیزبی دێموکراتی کوردستانی کردە هەوێنی بەرنامەیەکی دەوڵەتی بۆ خزمەتکردنی خەڵک و پێگەیاندنیان بۆ داهاتوویەکی باش. پێشەوا لەوە خافڵ نەبوو کە نەتەوەیەک کە بەرەو ئەو ڕێبازە هەنگاو دەنێ، دەبێ لە باری پەروەردە و کولتوورەوە پێگەیشتوو بێ و لە بواری ئابووری و کاری خزمەتگوزارییەوە لە پێشکەوتن دڵنیابێ. هەربۆیە هەموو ئیمکاناتیماڵی خۆیشی لەم پێناوەدا دەخستە بەردەستی حکوومەتەکەی. لەخۆڕا نیە کە دوای ٧٣ساڵ نەتەوەی کورد بە گشتی کۆماری کوردستان وەک یەکەم دەسەڵاتی سیاسی نەتەوەیی کورد چاو لێدەکەن و بیر و بەرنامەی حیزبی دێموکراتی کوردستان کە پێشتر لەسەر دەستی پێشەوا قازی محەممەد دامەزرابوو، بووەتە هەوێنی خەباتی نەتەوەیی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان. خەباتێک کە تەواوی ئەو ساڵانەی دوای شەهیدبوونی پێشەوای کورد بۆ وەدیهێنانی ئامانجەکانی کۆمار بەردەوام بووە و لەو پێناوەدا نەتەوەکەمان بێ سڵکردنەوە هەزاران قوربانیی بۆ داوە. ئیستا پاش ٧٣ ساڵ تێپەڕبوون بەسەر دامەزرانی کۆمارە جوانەمەرگەکەی کوردستان و، لە ئاکامی بەردەوامی خەباتگێڕانەی یەک لە دوای یەکی جیلەکانی قوتابیانی ڕێبازی پێشەوای نەمر، نە تەنیا ئەم بیرکردنەوە و ڕێبازەکەی پێشەوا لە کزی نەداوە بەڵکوو بەردەوام ڕوو لە پەرەگرتن چووە. ڕۆڵە نیشتمانپەروەرەکانی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان وەفادار بە ڕێبازەکەی پێشەوا و بە پشتیوانی لە حیزبی دێموکراتی کوردستان حیزبەکەی پێشەوا قازی محەممەد، بە بەردەوامی هەوڵیان داوە ئالای ڕێبازی نەتەوەیی حیزب و پێشەواکەی بەرز ڕاگرن و لە هەر دەرفەتێک کە بۆیان هەڵکەوتبێ لە دژی ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی ئەوەیان دەرخستوە کە ئەوان نەتەوەیەکن و بە دوای وەدیهێنانی ئامانجەکانی پێشەوا قازی محەممەد کەوتوون. ئەم ساڵانە تێکۆشەرانی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە ڕێگەی تێکۆشانی جۆراوجۆرەوە و بە وەرگرتنی پەیامەکانی حیزبی دێموکراتی کوردستان، بە تێکۆشان بۆ پاراستنی سروشتی جوانی نیشتمانەکەیان کوردستان، پەرەپێدان بە پاراستن و گەشەی زمان و کولتووری نەتەوەیی و ڕێزگرتن لە ڕۆژە نەتەوەییەکانی کورد و بەرزکردنەوەی ئالای کوردستان، هاوشانی پێشمەرگە پارێزەرانی ڕاستەقینەی گەڵ و نیشتمان کە یەکێک لە یادگارەکانی کۆماری کوردستانە، هەوڵیان داوە بۆ پاراستن و شوناسخوازی نەتەوەیی و هەموو بە یەکەوە لەم ئەرکەدا سەرکەوتنی گەورەیان بە دەست هێناوە. یەکێک لە بیرۆکە مەزنەکانی پێشەوای هەمیشە زیندوو، لە نێوبردنی هەر جیاوازییەکی دەسکردی دوژمن بوو بۆ جیاکاری لە نێو نەتەوەکەماندا. ئەوەی کە ئەمڕۆ بووەتە ئەرکێک لە بەردەم هەمووواندا و بۆ ئەوەی بتوانین بە سەر هەموو کۆسپەکانی سەر ڕێماندا زاڵ بین پێویستە بۆ ڕزگاری یەکجاری و گەیشتن بە سەرکەوتنێک کە هەموو مافەکانی کوردی تێدا دەستەبەر کرابێ، ئەم بیرۆکەیە لە نێو نەتەوەکەمان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان پەرەگرتووتربێ و بیری نەتەوەسازی بە مانای یەکگرتوویییەکی شوناسخوازانە کە هەموو جیاوازییەکانی نێوان بەشە جۆراوجۆرەکانی کۆمەڵگەی کوردەوای لەنێو ببا ببێتە فکرێکی گشتگیر و هەموو تێکۆشەرانی کورد لەم ڕاستییە باش تێبگەن کە ئەگەر وەک نەتەوەیەک وەدوای مافەکانی خۆیان بکەون گومان لە سەرکەوتنیان نامێنێ. ئەوەی ئەمڕۆ بە خۆشییەوە بناغەیەکی باشی بۆ داڕێژراوە و هەست دەکرێ بە خوێندنەوەیەکی سەردەمیانە پەیامەکانی پێشەوا و کۆماری کوردستان بووەتە هەوێنی بیری نەتەوەیی تێکۆشەرانی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان.

کوردستان
ژمارە: ٧٤٢
٣٠ی بەفرانباری ١٣٩٧ _ ٢٠ی ژانوییەی ٢٠١٩

ڕۆڵ و پێگەی کۆماری کوردستان لە پرۆسەی «نەتەوەسازی»دا

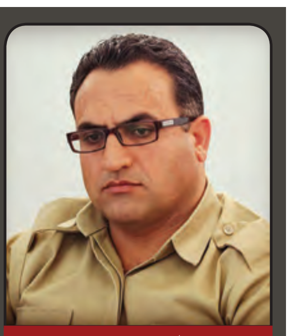

سمایل شەڕەفی

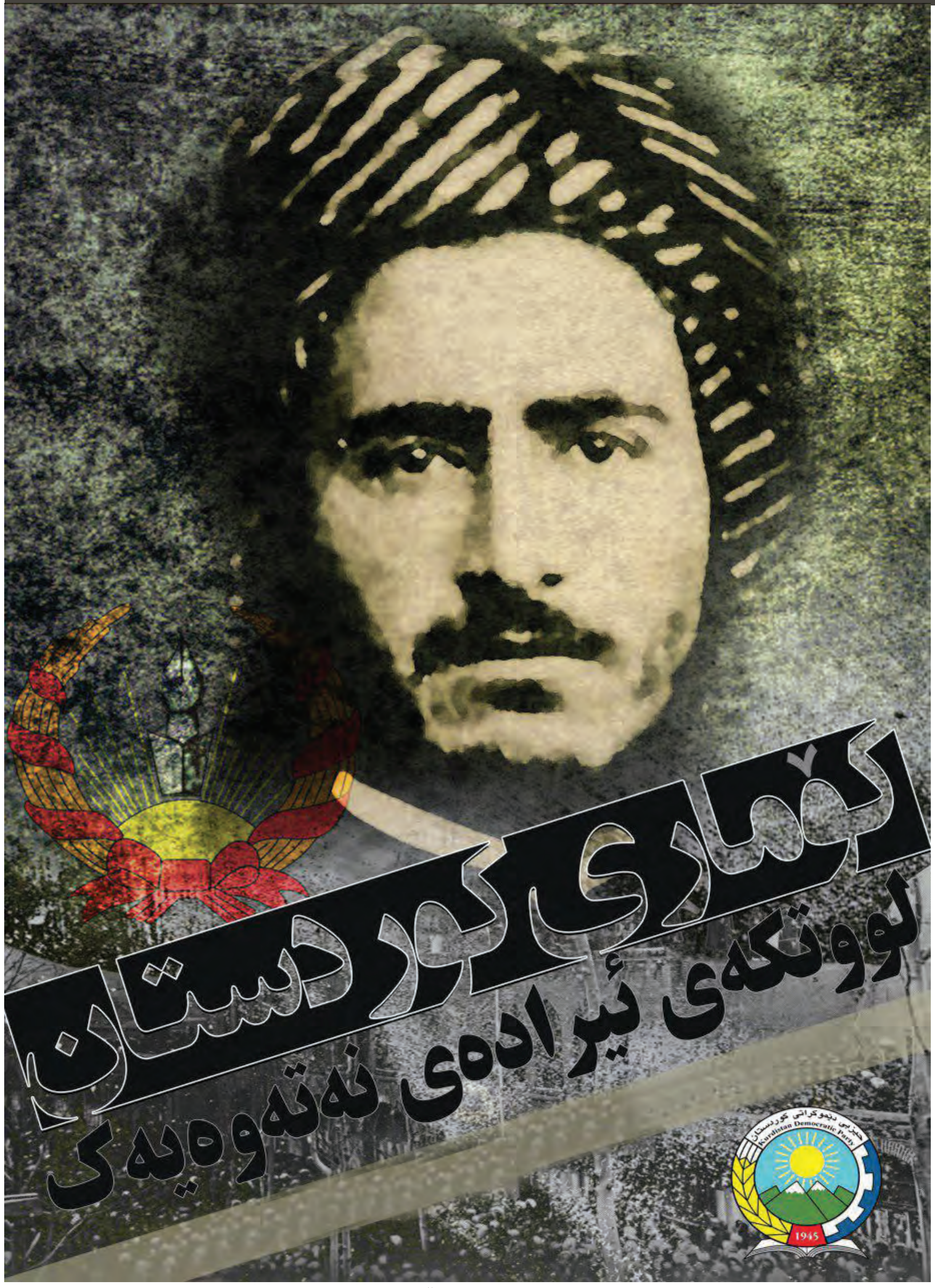

پرسی «نەتەوەسازی» وەک پرۆسەیەکی کۆمەڵایەتی کە ئەم ڕۆژانە و هاوکات لەگەڵ یادی حەفتاوسێهەمین ساڵوەگەڕی دامەزرانی کۆماری کوردستان لەنێو چالاکانی سیاسییدا باسی لەسەرە و بۆچوونی جۆراوجۆر و جیاوازی لەسەر ساز بووە، بۆ ئێمەی کورد وەک نەتەوەیەکی بێدەوڵەت کە هەر لەم پێوەندییەدا دەخرێینە نێو کۆمەڵێک قەزاوەت و پێناسەی جۆراوجۆری زانستییەوە، گەلێک گرینگە. ئەم پرسە بۆ ئێمەی کورد کە بەداخەوە جیا لەوەیکە دەوڵەتمان نییە، زۆریش لەنێو ماڵی خۆماندا یەکانگیر و یەکگرتوو نین، سەرنجپێدانی زەروورەتێکە. لەم سۆنگەیەوە هەوڵی ئەم وتارە ئەوەیە کە قسە لە ڕۆڵ و پێگەی کۆماری کوردستان لە پرۆسەی «نەتەوەسازی»ی لە کوردستاندا بکا.

***

پێکهێنانی کۆماری کوردستان لە ٢ی ڕێبەندانی ساڵی ١٣٢٤ی هەتاوی لەلایەن حیزبی دێموکراتی کوردستان و بە سەرۆک کۆماریی پێشەوای مەزنی کوردستان، قازی محەممەد، لە مێژووی جووڵانەوەی خەڵکی کوردستاندا دەسکەوتێکی نەتەوەیی گەورە بوو کە تا ئێستاش هەموو ئینسانێکی کورد لە هەر کوێی ئەم جیهانە بێت، بۆی جێی شانازییە. کەوابوو خودی دامەزرانی کۆماری کوردستان بەتەنیا، ڕووداوێکی تایبەت و نەتەوەییە لە ژیانی نەتەوەیەکی تا ئێستا بێدەوڵەتی وەک کورددا، کە جیا لە شانازی پێوەکردنی، بۆ ئەم میللەتە بووەتە مانایەک لە بوون و خۆپێناسەکردنێکی زاتی بۆ هەموو تاکێکی کورد بەو مانایە کە نەتەوەیە. لە مێژووی هاوچەرخی نەتەوەی کورددا کۆماری کوردستان چ وەک دەسکەوتێکی عەینی کە بریتی بوو لە دەسەڵاتێکی سیاسی بە هەموو تایبەتمەندییەکی دامەزراوەیی و دەوڵەتی کە توانی بۆ ماوەی ١١ مانگ ئیرادەیەکی پڕ لە شانازی و دەسکەوتی نەتەوەیی پێشکەش بکا، چ وەک هێما و سەمبولێکی زەینی کە تا ئێستاش ئینسانی کورد لەوپەڕی ماناکانی «کوردبوون» و «نەتەوەبوون»دا بە «سەرچاوەی ئیلهام بۆ بنیاتنانی داهاتووی خۆی» وەک پێکهێنانی دەوڵەتی نەتەوەیی دەزانێ، بە ڕووداوێکی گرینگ و یەکلاکەرەوە دادەنرێ. ئەم ڕووداوە بەبێ ئەوەی بپەڕژێنە سەر دەسکەوت و لێکەوتەکانی، لە دروستکردنی هەستێکی هاوبەشی نەتەوەیی لەنێو کۆمەڵگەی کوردستاندا ڕۆڵێکی قووڵ و کاریگەری گێڕا. ئەم هەستە هاوبەشە کە لە پرۆسەی «نەتەوەسازی»دا بنیات و بنەمایەکی بتەوی زانستییە، وایکرد کە هەموو تاکێکی کورد لە هەموو بەشەکانی کوردستاندا، کۆماری کوردستان بە هی خۆی بزانێ و بە هەر شێوەیەک کە بۆی دەگونجێ لە چەسپاندن و پاراستنیدا بەشدار بێت. کەوابوو کۆماری کوردستان ئەو سەرەتا هاوبەشە مانادارە نەتەوەییە بوو کە کورد بە گشتی خاوەندارێتیی لێ بکا و ببێتە جەغزێک بۆ کۆکردنەوەی هەستێکی هاوبەش لەنێو پێکهاتەیەکی تایبەتدا بە ناوی نەتەوەی کورد.

”کۆماری کوردستان ئەو سەرەتا هاوبەشە مانادارە نەتەوەییە بوو کە کورد بە گشتی خاوەندارێتیی لێ بکا و ببێتە جەغزێک بۆ کۆکردنەوەی هەستێکی هاوبەش لەنێو پێکهاتەیەکی تایبەتدا بە ناوی نەتەوەی کورد“

ئەسڵی «خاوەندارێتی» لە پرۆسەی «نەتەوەسازی»دا لەسەر بنەمای دروستبوونی هەست و ئێحساسی هاوبەش، زۆرترین سەرنجی خراوەتە سەر. لە ڕەوتی دروستبوونی دەوڵەت_ نەتەوەکان لە ڕۆژئاوا بە تایبەت لە دوو وڵاتی ئاڵمان و فەڕانسە کە خاوەنی مێژوویەکی پڕ لە ڕووداو و تەنانەت کارەساتن لەم پێوەندییەدا، ئەسڵی خاوەندارێتی لەسەر بنەمای ئێحساسی هاوبەش _کە شەرت نییە هەمیشە تێکەڵ بە چەمک و مانای ئۆمانیستی و ئەمرۆیی هاوتەریب لەگەڵ مەنشوورە جیهانییەکان بێت_ بە بنەما و سەرەتای هەنگاوەکان لەم پرۆسەیەدا وەرگیراوە. دامەزراندنی کۆماری کوردستان لە پرۆسەی «نەتەوەسازی»دا هەم ئاوات و ئارەزووەکانی خەڵکی کوردستانی بە خاوەن کرد، هەم توانی ئەو ئێحساسە هاوبەشە لەنێو خەڵکی کوردستاندا دروووست بکات کە خۆیان بە خاوەنی ئەم دەسکەوتە بزانن. کۆماری کوردستان لە ڕەوتی دەسەڵاتداریی خۆی لەم ١١ مانگەدا بە کۆمەڵێک داهێنان و دەسکەوتی مێژووی توانی هەنگاوە کاریگەرەکانی دیکەی خۆی لە پێناو پرۆسەی «نەتەوەسازی»دا بهاوێ. هەر وەک شەهید دوکتور قاسملوو باسی دەکا، «ئەو کارانەی کۆماری کوردستان لە ماوەی ١١ مانگدا جێبەجێی کردن، زۆربەیان ئاواتی لەمێژینەی خەڵکی کوردستان بوون». لەم ماوە کورتەدا کۆماری کوردستان کۆمەڵێک کاری کرد کە دەکرێ شوێنەوار و کاریگەریی هەرکامیان بەجیا و بەدرێژی لەسەر ڕەوتی ناسیونالیزمی کوردی و «نەتەوەسازی» شەن و کەو بکرێن، بەڵام لێرەدا تەنیا باسی دوو داهێنانی ئەم کۆمارە و ڕۆڵیان لەسەر «نەتەوەسازی»لە کوردستاندا دەکەین. پێکهێنانی «سپای میللی» و دانانی ناوی «پێشمەرگە» و، بەرزکردنەوەی «ئاڵای کوردستان» دوو لەو دەسکەوت و داهێنانانەی کۆماری کوردستان بوون کە تا ئێستاشی لەگەڵدا بێت، لە ڕۆح و ڕەوانی ئینسانی کورددا کارتێکەرییەکی قووڵی سایکۆلۆژیی داناوە و لەسەر ئاستی گشتیی کۆمەڵگەی کوردستانیش بە هەموو بەشەکانیەوە، کۆمەڵێک ئێحساس و باوەڕی هاوبەشی دروست کردوون. هەست و نیازی «خۆپاراستن» بەرانبەر بە «ئەوی دیکە» کە نەتەنیا لە تۆ ناچێت و خەسڵەتە زەینییەکانی جیاوازن، بەڵکوو ڕەفتار و باوەڕەکانی هەڕەشەن لەسەر تۆ، هەستێکی هاوبەشی نەتەوەییە کە کورد وەک نەتەوەیەکی جیاواز بەرانبەر بە نەتەوەکانی دیکە هەیبووە. ئەم هەستە لە ڕەوتی مێژووی جووڵانەوەکانی کورددا لەوانەیە لە چوارچێوەی چەکدارکردنی بەشێک لە پێکهاتەی خێڵەکیدا کاری لەسەر کرابێ، بەڵام نەتوانراوە لەسەر ئاستی گشتی و «میللی» وڵامی شیاوی بدرێتەوە. کۆماری کوردستان بە پێکهێنانی سپای میللی لەژێر ناوی پێشمەرگەدا کە خاوەنی دامەزراوەی دەوڵەتیی وەک «وەزارەتی پێشمەرگە» بووە، ڕاست وەڵامێکی گشتی و نەتەوەیی بەم نیازە دەداتەوە. پێکهێنانی سپای میللی (پێشمەرگە) ئەو دڵنیایی و متمانە هاوبەشە لەنێو کۆمەڵگەی کوردستان و تاکی کورددا دروووست دەکا کە پاراستنەکەی مسۆگەرە.

وڵامدانەوە بەم نیاز و هەستە هاوبەشە، ڕاستەوخۆ کار دەکاتە سەر دروووستبوونی هەستێکی هاوبەشی دیکە بە ناوی «دڵنیابوون» لە پارێزگاریکردنی لە بەرانبەر ئەوی دیکەدا. هەر ئەم دڵنیابوونە هاوبەشە لە ڕێگای هێزی پێشمەرگەی کوردستانەوە، بۆ جارێکی دیکە باوەڕێکی هاوبەشی جەماوەری لەنێو خەڵکی کوردستاندا بەرانبەر بە دیاردەیەک بەناوی کۆماری کوردستان دروووست دەکا. لە کۆتاییدا ئەم هەستە هاوبەشە زەینییانە (زەروورەت، خاوەندارێتی، نیاز، بوون، متمانە، دڵنیایی، پاراستن، پارێزگاری و...) هەر هەموویان هەستێکی دیکەی هاوبەش لەنێو ئەم میللەتەدا دروووست دەکەن کە پێی دەوترێ «باوەڕبەخۆبوون». ئەم ئێحساسە لە کۆماری کوردستاندا بە هەڵکردنی «ئاڵای کوردستان» بە ئەوجی خۆی دەگات. هەڵکردنی ئاڵای کوردستان لە کۆماری کوردستاندا گرینگییەکی تایبەتی پێدراوە. لە شار و ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی کۆماردا، بۆ هەڵکردنی ئاڵای کوردستان ڕێوڕەسمی پڕشکۆی ڕەسمی بە حزووری نوێنەری سەرکۆماری کوردستان بەڕێوە چووە. لەم ڕێوڕەسمانەدا بە دەیان هەزار کەس بۆ بینینی ئەو ساتانەی «ئاڵا» هەڵکراوە کۆبوونەتەوە و فرمێسک بەچاویاندا هاتۆتە خوارێ. کۆماری کوردستان بە هەڵکردنی ئاڵای کوردستان مانای بوون و باوەڕبەخۆبوونی لە هەناوی تاک بە تاکی خەڵکی ئەم نیشمانەدا چاند. لە پرۆسەی «نەتەسازی»دا چەمکی «باوڕبەخۆبوون» و هەستکردن بە خودی خۆت وەک نەتەوە کە مافی خۆتە و دەتوانی وڵات و دەوڵەتی خۆت هەبێ، بە گرینگییەوە سەرنجی دراوەتێ. بۆیە دەتوانین بڵێین لە مێژووی هاوچەرخی نەتەوەی کورددا کۆماری کوردستان و دەسکەوتەکانی و، تەنانەت ڕووخان و لە سێدارەدانی پێشەوای سەرکۆماریش، زۆرترین و لە هەمانکاتدا قووڵترین کاریگەرییان لەسەر ڕەوتی «نەتەوەسازی» لە کوردستاندا داناوە.

***

کۆتاییهاتنی دەورەی ٢٣١ی سەرەتایی پێشمەرگە

ڕۆژی ١٦ ی بەفرانباری ٩٧ی هەتاوی، دەورەی ٢٣١ سەرەتایی پێشمەرگە، لە فێرگەی سیاسی_نیزامیی حیزبی دێموکڕاتی کوردستان کۆتایی هات. ڕێوڕەسمی کۆتایی دەورەکە بە.
ڕێژەی پێشمەرگە و چەند نمایشێکی ڕەزمیی ئەو لاوە خوێنگەرمانە دەستی پێکرد و دواتر سمایل شەڕەفی، ئەندامی کومیتەی ناوەندیی حیزبی دێموکراتی کوردستان وتارێکی پێشکەش کرد.
ناوبراو لە وتارەکەیدا وێڕای پیرۆزبایی و ڕێزگرتن لەو پۆلە پێشمەرگە و مامۆستایانی فێرگە، باسێکی کورتی لە سەر پێشمەرگە و خەباتی پێشمەرگانە کرد و پێشمەرگەی بە سیمبولی خۆڕاگری و نەبەزی ناوبرد کە دەیان ساڵە بۆتە قەڵغانی پاراستنی کوردستان و سەرفرازیی گەلەکەی.
لە بڕگەیەکی دیکەی ئەو ڕێوڕەسمەدا لە لایەن بەڕێزان مستەفا مەولوودی سکرتێری گشتیی حیزبی دێموکراتی کوردستان و حەسەن قادرزادە ئەندامی دەفتەری سیاسیی حیزب لەوحی ڕیزلێنان درا بە کۆمەڵێک لە پێشمەرگە دێرین و چالاکەکانی حیزب کە ساڵانێکە لە ڕیزی ئەو حیزبەدا خەبات و فیداکاری دەکەن

دیدار لەگەڵ بەشی لایەنە کوردییەکانی حیزبی سۆسیال دێموکراتی دانمارک

ڕۆژی هەینی، ٢٨ی بەفرانبار شاندێکی کۆمیتەی حیزب لە دانمارک سەردانی پارلمانی ئەم وڵاتەیان کرد و لەگەڵ لارس ئەسلان راسموسن، پارلمانتار و بەرپرسی دۆزی کورد لە حیزبی سۆسیال دێمۆکڕاتی دانمارک کۆبوونەوە.
لەو کۆبوونەوەیەدا خالید ڕەواندووست، بەرپرسی کۆمیتە و بەشی پەیوەندییەکانی کۆمیتە وێڕای شیکردنەوەی هەلومەرجی ئێستای ڕۆژهەڵاتی کوردستان تیشکیان خستە سەر بارودۆخی نالەباری خەڵکی کوردستان و پێشێلکرانی مافەکانیان بەهۆی دەزگای سەرکوتی کۆماری ئیسلامی. باس لە مووشەکبارانی قەڵای دێموکرات لەلایەن سپای پاسداران و سنووربەزاندنی کۆماری ئیسلامی و پێویستیی سنووردانان بۆ سەرەڕۆییەکانی کۆماری ئیسلامی تەوەرێکی دیکەی باسەکانی ئەم کۆبوونەوەیە بوو. شاندی حیزب چاوەڕوانیی حیزبیان وەک تەنیا حیزبی ئێرانی و ڕۆژهەڵاتی کوردستانیی تەواو ئەندامی ئەنترناسیۆناڵ سۆسیالیست لە دەوڵەتان و سیاسەتمەدارانی وڵاتانی دێموکراتیک و داکۆکیکەری مافی مرۆڤ بە تایبەت حیزبە سۆسیالیستەکان بە ناوبراو ڕاگەیاند و بەڕێز لارس بەڵێنی دا سەرنج و داوای حیزب لە گەڵ بەرپرسانی سەرووی خۆی بێنێتە بەرباس.
شایانی باسە شاندی حیزب پێک هاتبوو لە خالید ڕەواندووست، بێستون زادە و ئامانج پیرمە.

کۆبوونەوەی ناوەندی هاوکاریی حیزبەکانی کوردستانی ئێران لە قەڵای دێموکرات

ڕۆژی چوارشەممە ١٩ی بەفرانبار کۆبوونەوەی ناوەندی هاوکاریی حیزبەکانی کوردستانی ئێران بە میواندارەتیی حیزبی دێموکراتی کوردستان لە قەڵای حیزبی دێموکراتی کوردستان کۆبوونەوەیەکیان بەڕێوەبرد.
لەو کۆبوونەوەیە کە لە ساڵڕۆژی دامەزرانی ناوەندی هاوکاریدا پێکهاتبوو، چەند بابەتێکی پێوەندیدار بە کار و بەرنامەکانی داهاتووی ناوەند قسە و ئاڵوگۆڕی بیروڕایان لەسەر کرا. هەروەها بڕیار لەسەر چەند بەڵگەنامەیکی ناوەند لە پێوەندی لەگەڵ چۆنیەتیی ڕوانینی ناوەند بۆ هاوکاری لەگەڵ هێزەکانی دیکەی ئۆپۆزیسیونی کۆماری ئیسلامی درا.
هەر لەو کۆبوونەوەیەدا بەشداران هەرکامیان لە گۆشە نیگایەکەوە باسیان لە پێویستی و زەروورەتی هاوکاریی زیاتر هاوبەش و هەوڵدان بۆ بە کردەیی کردنی پرنسیپ و پەسندکراوەکانی ناوەندی هاوکاریی کرد.

کۆماری کورد لە مەهاباد

(١_٢)

ئارچی ڕۆزڤێلت
و. لە ئینگلیسییەوە: خالید عەزیزی

[ئاماژە: ئارچیبالد ڕۆزڤێلت، ئەفسەرێکی بەشی زانیارییەکانی ئەمریکا یەک لەو کەسانە لە کاتی دامەزرانی کۆماری کوردستان و ئازەربایجاندا سەردانی کردوون و لە نیزیکەوە پێشەوا قازی محەممەد، سەرکۆماری کوردستانی بینیوە و لەگەڵی وتووێژی کردووە. ڕۆزڤێلت زۆر بە وردبینییەوە بەدواداچوونی بۆ ڕووداوەکانی ئێرانی دوای شەڕی دووهەمی جیهانی کردووە و بایەخێکی تایبەتیی بە «کۆماری کوردستان» و تایبەتمەندییەکانی ئەو یەکەم کیان و دەوڵەتە سیاسییەی کورد داوە و جیا لەوەی بەشێک لە کتێبەکەی _حەزی فێربوون_ی بۆ تەرخان کردووە، لە ناوەندە ئاکادمی و بڵاوکراوەکانی ئەمریکاشدا بابەتی لەسەری نووسیون. ئەم بابەتەی خوارەوە نووسینێکی ڕۆزڤێلتە لەسەر کۆماری کوردستان کە لە گەلاوێژی ساڵی ١٣٢٦دا و لە بڵاوکراوەی "The MIDDLE EAST JOURNAL" دا بڵاو بووەتەوە و هەڵگری زۆر خوێندنەوە و زانیاریی بەنرخە لەسەر پێگەی کۆماری کوردستان و کەسایەتیی پێشەوا قازی محەممەد.]

ئاواتی ناسیۆنالیسمی کورد، واتە کوردستانێکی سەربەخۆ، لە ماوەی دیسامبری ١٩٤٥ تا دیسامبری ١٩٤٦، لە چوارچێوەی دەوڵەتێکی بچووک لە کوردستانی ئێراندا وەدی هات. چۆنییەتیی دامەزران و پێکهاتنی کۆماری کورد، مێژووی کورت و پڕ لە ڕووداوی ئەو، هەروەها تێکچوونی کوتوپڕ و لەنەکاوی، یەکێک لە بەسەرهاتە هەرە ڕروون و ئاشکراکانی سەدەی بیستەمە لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا.

گەلێک دیاردەی نالێکی وەک ناکۆکی و کێشەی نێو عەشیرەتەکان، ململانێی ئیمپریالیستەکان، سیستمی کۆمەڵایەتی، ئازایەتی و جوامێری بە شێوەی سەدەکانی نێوەڕاست کوردایەتییەکی لە خۆدا قەتیسکراو، پڕ گیروگرفت بوونی مەسەلەی کوردمان زۆر بەباشی بۆ دەردەخەن. لە هەمان کاتدا ئەو ڕاستییەشمان بۆ دەستنیشان دەکەن کە ئەو خەڵکە هەرگیز یەکگرتوو نەبووە و ئێستاش بە سەر پێنج وڵاتدا، کە هەموویان دوژمنی ئەوانن دابەش کراوە.

هێزەکانی بریتانیا و سۆڤییەت لە سێپتامبری ١٩٤١دا ئێرانیان داگیرکرد و بارگەوبنەیان بە ڕەزاشا پێچاوە. سەربازەکانی ڕەزاشا هەر یەکەی بە لایەکدا بۆی دەرچوون و چەکەکانیان یان فرۆشت، یان کەوتە دەست ئەو عەشیرەتانەی کەوا سەرەڕای هەوڵ و تێکۆشانی زۆری ڕەزاشا، سیستم و داب و نەریتی عەشیرەتیی خۆیان هەروەکی خۆی پاراستبوو.

عەشیرە کوردەکان کە لە مەڵبەندە شاخاوییەکانی سنووری عێراق و تورکیە دەژیان، واتە لە ماکۆ لە بناری زنجیرە کێوەکانی ئارارات لە باکوور، هەتا قەسری شیرن لە سەر ڕێگای کرماشان_بەغدا، لە باشوور لەو عەشیرەتانە بوون کە دەرفەتەکەیان قۆزتەوە و لە ڕووخانی حکوومەتی ئێران فرە کەڵکیان وەرگرت. لە مەڵبەندی باکوور بە هۆی ئەوەکە سۆڤییەت هێزێکی زۆری ئەرتەشی لە شارەکانی ڕەزائیە، شاپور، خۆی و ماکۆ، نیشتەجێ کردبوو؛ عەشیرەتەکانی ڕۆژئاوای گۆلی ورمێ خۆیان بەهێز و پشت ئەستوور بە سۆڤییەتییەکان دەزانی.

دوای لەنێوچوونی ئاسەواری دەسەڵاتی دەوڵەتی ناوەندیی ئێران، سۆڤییەت پێوەندیی خۆی لەگەڵ عەشیرەتەکانی وەک جەلالی لە باکوور، شکاک لە کێوەکانی ڕۆژاوی شاپور، هەرکی لە ڕۆژئاوای ‹›ڕەزائیە‹› هێشتەوە و درێژەی پێدا. ئەو عەشیرەتانە لەلایەن سۆڤییەتەوە ئیزنی بە دەستەوەگرتنی دەسەڵاتی ناوچەکانی خۆیان پێدرا، بە مەرجێک هێمنایەتیی مەڵبەندەکە بپارێزن و دەغڵ و دانیش بە ئەرتەشی سوور بگەیەنن. لە ناوچە تەریک و دوورکەوتووەکانی نیزیک ڕێگای کرماشان_ بەغدا کە یەکێک لە شوێنە گرینگ و سەرەکییەکانی پێوەندی و هێنان و بردنی کەرەسەی پێویست لە نێوان وڵاتە هاوپەیمانە ڕۆژئاواییەکان و یەکییەتیی سۆڤییەت دابوو، عەشیرەتەکان لەلایەن هێزەکانی ئینگلیسەوە بە تەواوی بێدەنگ و دەمکوت کرابوون.

دوای پاشەکشە و هەڵاتنی ئێرانییەکان، مەڵبەندێکی گەورە و بەربڵاو لە نێوان هێزەکانی ئینگلیس و سۆڤییەتدا ئازاد بوو، کە کوردەکان دەیانتوانی بیهێننە ژێر دەسەڵاتی خۆیان. لە سەرەتاوە دوو ناوچە ئاژاوەیان تێدابوو. یەکیان مەریوان و کێوەکانی هەورامان بوو، کە مەحموودخانی کانیسانان دەسەڵاتێکی لەرزۆکی لێ دامەزراندبوو. مەڵبەندەکەی تریش بانە بوو، کە حەمەڕەشیدخان حکوومەتێکی لەوێندەرێ پێک هێنابوو، کە تەنانەت سەردەشت و سەقزیشی دەگرتەوە. ناوبراو ماوەیەکی زۆر بوو بۆ عێراق دوور خرابۆوە.

هەردووی ئەو سەرۆک عەشیرەتانە، کاتی خۆی لە لایەن دەوڵەتی ئێرانەوە وەک دەسەڵاتدار و جێگری دەوڵەت لە ناوچەکەدا بە ڕەسمی ناسرابوون، بەڵام پاش ماوەیەک ئەرتەشی ئێران ناوچەکانی گرتەوە و ئەوانیش دەرکرانەوە بۆ عێراق.

هەتا ئاخروئۆخری ساڵی ١٩٤٥ هەمووی ئەو بەشەی کوردستان کە کەوتبووە باشووری خەتی سەقز و بانە و سەردەشت، بە تەواوی کەوتە ژێر دەسەڵاتی دەوڵەتی ئێران. بەو جۆرە ئەو مەڵبەندە ئازاد و بەربەرینە، بەرتەسکتر بۆوە و بوو بە ناوچەیەکی بچووک لە نێوان ئەو خەتە لە لایەک و هێزەکانی ئەرتەشی سۆڤییەتی نیشتەجێ لە «ڕەزائییە» لە لایەکی ترەوە.

ناوچەیەک کە تەنیا تاکە شارێکی بە مانای ڕاستەقینەی خۆی تێدا بوو، مەهاباد بوو کە پێشتر بە «ساوجبلاغ» ناسرابوو کەوا لە چەند کیلۆمیتری باشووری گۆلی ورمێ هەڵکەوتووە.

دامەزرانی کۆمەڵە

لە شاری مەهاباد، شارێک کە لەلایەن وڵاتە هاوپەیمانەکانەوە بە چارەنووسی خۆی ئەسپێردرابوو، جووڵانەوەیەکی تری نەتەوایەتیی کورد لەدایک بوو. لە ١٦ی مانگی ئاگوستی (ئووت) ساڵی ١٩٤٣، دە پازدە کەس لە وردەبورژوا و ڕووناکبیرەکانی مەهاباد کۆمەڵەی ژێ_ کاف، کۆمەڵەی ژیانەوەی کوردیان دامەزراند.

بە مەبەستی لە بەرچاو گرتنی گرینگیی کاری نهێنی، ڕادەی ئەندامانی کۆمەڵەی تازە پێکهاتوو لە ١٠٠ کەس بەرەوژوورتر نەچوو و ئەوانیش لە شانەکانی کۆمەڵەدا ڕێک خرابوون. کۆبوونەوەی حەوتووانەی کۆمەڵە قەت دووجار بەدوای یەکدا لە جێگەیەک نەدەگیرا. پێڕەو و پرۆگرامی کۆمەڵە بە تەواوی ناسیۆناڵیستی بوو و یەکێک لە مەرجەکانی ئەندامبوون لە کۆمەڵەدا ئەوە بوو کە دەبوایە دایک و باوکی ئەندامی داواکار، هەردوکیان کورد بوایەن. بە لەبەرچاوگرتنی پێوەندی و تێکەڵاویی کوردەکان و ئاسۆرییەکان لەگەڵ یەکتر، ئەوکەسانە کە دایکیان ئاسۆڕی بوایە، دەیانتوانی ببن بە ئەندامی کۆمەڵە.

کۆمەڵە نەتەنیا هەر لە کوردستانی ئێران، بگرە لە پارچەکانی تری کوردستانیش زۆر زوو پەرەی سەند. هۆی پەرەسەندنەکەش ئەوە بوو کە کوردەکان کۆمەڵەیان وەک دیاردەیەکی نوێ و ڕێکوپێک دەدی کە جیاوازییەکی زۆری لەگەڵ حیزب و پارتە سوننەتییەکانی کوردستان هەبوو. لە شارەکانی کوردستانی عێراق وەک مووسڵ، کەرکوک، هەولێر، سلێمانی، ڕەواندز و شەقلاوە لقی کۆمەڵە پێک هاتن. تەنانەت لە کوردستانی تورکیەش کە خەبات و تێکۆشان لە پێناو کوردایەتیدا سزا و تاوانی مەرگی بۆ دیاری کرابوو، لقی کۆمەڵە دروست کرا. سەرۆک عەشیرەتەکانی دەوروبەری مەهاباد بە ناردنی نوێنەر بۆ لای کۆمەڵە، ڕایانگەیاند کە یارمەتیی کۆمەڵە دەدەن. لەلایەن کۆمەڵەوە بە عەشیرەتەکان گوترابوو کە ئێستا پێویستیمان بە ئێوە نییە، بەڵام لەوانەیە لە داهاتوودا پێوەندیتان لەگەڵ بگرین.

ئەوە شتێکی ڕوون و ئاشکرا بوو کە هەردووک گەورە هێزەکان هەر لەسەرەتاوە زۆریان دڵ بە مەڵبەندەکەوە بوو و گەرەکیان بوو کە کۆمەڵە بناسن و زانیارییان لەسەری هەبێ.

ئینگلیس بە هۆی ئەوە کە چاڵاوە نەوتییەکانی کەرکوک هەڵکەوتوو لە کوردستانی بەدەستەوە بوو، زۆر بە وردی و بە تێبینییەوە سەیری ڕووداو و ئاڵوگۆڕەکانی کوردستانی دەکرد. هەرچەند کە کاربەدەستانی ئینگلیس لە شارەکانی کەرکوک، هەولێر، سلێمانی و ڕەواندز نیشتەجێ بوون، بەڵام دیسانیش یاریدەدەری سیاسیی ئینگلیس لە موسڵ، جار بە جار سەری لە مەهاباد دەدا. ئینگلیس بۆ ئەوەی دڵی عەرەبان لە خۆی نەکا و نەیانڕەنجێنێ، پشتگیری مەسەلەی کوردی نەدەکرد و هیچ چەشنە یارمەتییەکی بە جووڵانەوەی کوردستان نەدا. بەو جۆرە گوێیەکان لە ئاست دەنگی هاواری ناسیۆناڵیسمی کورد کەڕ و نەبیست مانەوە.

دەستێوەردانی سۆڤییەت

تا ئەو جێگایەی پێوەندی بە سۆڤییەتەوە بێ، مەسەلەکە جۆرێکی دیکە بوو. واتە لەسەرەتاوە سۆڤییەتییەکان بەوە نەگەیشتبوون کە لە ناو کوردانداکار بکەن، هەرچەند کە ئەوان ساڵی ١٩٤٢ بە بانگکردنی گەورە دەرەبەگەکان بۆ باکۆ جارێک ئەو کارەیان کردبوو.

تەنانەت لە بەهاری ئەو ساڵەدا دوای هێرشی کوردەکان بۆ سەر گوندەکانی بەرەی ڕۆژئاوای گۆلی ورمێ، سۆڤییەت ئەرتەش و ژاندارمەی ئێرانی هێناوە و دایمەزراندنەوە. (هەرچەند کە ئەوان بەهۆی بێدەسەڵاتی لە ئاست سۆڤییەتدا دەرەتانی هیچ چەشنە جموجۆڵێکیان بۆ نەمابۆوە). ئێستا وا دەردەکەوێ کە سۆڤییەت لە میکانیزمی مەسەلەکە و لە چەند و چۆنی وەزعەکە گەیشتبێ.

ئازەربایجان و کوردستان لە ساڵی ١٩٤٤دا پڕببوون لە ئەفسەرانی سیاسی و کاربەدەستانی دیکەی سۆڤییەت کە زۆربەی زۆریان لە موسوڵمانەکانی ئازەربایجانی سۆڤییەت بوون. کار و تێکۆشانی ئەوان لە کوردستان لەلایەن کۆنسولی سۆڤییەت لە ڕەزاییەوە بەرێوە دەچوو. یاریدەدەری ئەو کار و هەڵسووڕانە کاپیتان جەعفەرئۆف بوو کە خۆی یەکێک لە ١٥٠٠٠٠کوردی دانیشتووی سۆڤییەت بوو. جەعفەرئۆف جلوبەرگی کوردی دەبەر دەکرد و زۆر بە ئازادی و تێڕادیوی بە نێو عەشیرەتەکان و گوندەکانی کوردستاندا دەسووڕایەوە.

کار و تێکۆشانی سۆڤییەت لە مەهاباد لەو ڕۆژەوە دەستی پێکرد کە دوو کەس لە کاربەدەستانی ئەوان بە ناوەکانی، عەبدولائۆف و حاجیئۆف بەڕواڵەت بە مەبەستی کڕینی ئەسپ بۆ ئەرتەشی سوور هاتبوونە شار. وادیار بوو کە بە ڕێکەوت و بە شانس ئەو هەلەیان بۆ ڕەخسا و لەگەڵ جووڵانەوەی نەتەوایەتیی کوردستان پێوەندییان گرت. ڕێکەوتەکە بەو جۆرە بوو: ڕۆژێک عەبدولائۆف لە دووکانی مەشرووب فرۆشیی کابرایەکی ئەرمەنی چاوی بە پیاوێکی کورد دەکەوێ کە جلوبەرگی کوردی دەبەردا دەبێ، عەبدولائۆف تاریف و ئافەرینی کابرا دەکا کە جوبەرگی نەتەوایەتیی خۆی دەبەر کردووە. کوردەکە کە دەرکەوت یەکێک لە دامەزرێنەرانی کۆمەڵە بوو، هەڵوێست و بۆچونەکەی عەبدوڵلائۆفی پێ خۆش دەبی و دەست دەکەن بە قسە و باس و ئاڵوگۆڕی بیروڕا. لە کۆتاییدا کوردەکە پرسیار دەکا و دەڵێ: ئەگەر گەلی کورد حیزبێکی میللی پێک بێنن، سۆڤییەت چەکوچۆڵیان دەداتێ؟ عەبدوڵلا زۆر زوو پرسیارەکەی دەقۆزێتەوە و دەڵێ: بۆ ئێوە لە کێ دەترسن؟ کوردەکە وەڵام دەداتەوە و دەڵێ: ئێمە تەنیا لە دەرەبەگەکانی خۆمان دەترسین. عەبدوڵلاش وێڕای هاوەدەردی، هەستی دژ بە دەرەبەگایەتیی خۆی دەربڕی. کوردەکە عەبدوڵلا دەباتەوە ماڵێک و لە وێندەرێ بە هاوڕێیانی دیکەی ڕێبەرایەتیی کۆمەڵەی دەناسێنێ.

پێوەندیی زۆرتر لەگەڵ کاربەدەستانی سۆڤییەت گیرا و یەکێک لە ڕێبەرانی کۆمەڵە کە زمانی ڕووسیی دەزانی، کرا بە ڕابیتی ئەو پێوەندییانە. هەرچەند کە پێڕەو و پرۆگرامی کۆمەڵە لە سێ خاڵی سەرەکیدا بێلایەنی و سەربەخۆیی کۆمەڵەی دەستنیشان کردبوو، بەڵام دیسانیش لەو کاتە بەولاوە کۆمەڵەش کەوتە بەرەی سۆڤییەتەوە.

هەر لەو ماوەیەداvoks ، ڕێکخراوی بەشی نێونەتەوەیی پروپاگەندەی سۆڤییەت، لە زۆربەی شوێنەکان کۆڕی پێوەندیی کولتووری و کۆمەڵایەتیی نێوان سۆڤییەت و ئێرانی دامەزراند. ئێستا ئیدی کۆمەڵە گەورە ببۆوە و چیتر نەدەکرا و نەدەگونجا لە ماڵی ئەم وئەودا کۆبوونەوە پێک بێنن. سەرکردایەتیی کۆمەلە داوایان لە سۆڤییەت کرد کە لە مەهابادیش شتێکی ئەوتۆ پێک بێنن. ئەوان هیوادار بوون بەمجۆرە جێگایەکیان وەدەست کەوێ بۆ ئەوەی بتوانن بێ گیروگرفت کۆبوونەوەکانی خۆیان درێژە پێبدەن.

سۆڤییەتییەکان داواکەی ئەوانیان بەجێ گەیاند و کۆڕێک یا ئەنەستیتۆیەک دامەزرا، بەڵام نەک وەک «لقی کوردستانی» ئێران و سۆڤییەت، بەڵکوو ڕاستەوخۆ وەک کۆڕی پێوەندیی کۆمەڵایەتی و کولتووریی کوردستان و سۆڤییەت (ئەنجومەنی فەرهەنگیی کوردستان و شۆڕەوی).

ئەو جێگایە هەمیشە پڕ بوو لە خەڵک و فرە هاتووچۆی بە سەرەوە بوو.کوردەکان بە مەبەستی سپاس و پیرۆزباییکردن لە دۆستی تازەیان، دەیان بەستە جگەرەی هەڵپێچراو لە تووتنی کوردستانیان بۆ قارەمانەکانی لێنینگڕاد بە دیاری نارد. لە مەزنە ئاهەنگێکدا کە لە مانگی ئاپریلی ١٩٤٥ لەو شوێنە پێکهات، کۆمەڵە خۆی ئاشکرا کرد.

بەرپرسی کۆنسوولی سۆڤییەت لە ڕەزاییە و بەرپرسی voks لە ئازەربایجان وەک میوان بەشداری ئاهەنگەکە بوون. خاڵی سەرەکیی بەرنامەکە شانۆیەک بوو بە ناوی دایکی نیشتمان، کە بەسەرهاتی ژنێکی تێدا هاتبووە سەر پەردە کە لەلایەن ئێران و عێراق و تورکیەوە بێحورمەتی پێدەکری و پاشان بە دەستی کوڕەکەی کە زۆر ئازا و نەترس دەبێ ڕزگاری دێت.

بینەرانی ئاهەنگەکە، کە هەتا ئەو دەمە قەت شتێکی ئەوتۆیان نەدیبوو، بە تەواوی وەجۆش هاتبوون و ڕق و کینە و دوژمنایەتی لەمێژینەیان وەلانا و لە حاڵێکدا کە فرمێسکی چاویان دەڕژایە سەرشانی یەکتر، سوێندیان دەخوارد و بەڵێنیان دەدا کە تۆڵەی کوردستان بکەنەوە. لەئاکامی ئەم ئاهەنگەدا، قازی محەممەد، سەرۆکی داهاتووی دەوڵەتی کورد لەلایەن کۆمەڵەوە وەرگیرا. ئەم وەرگیرانە بوو بە مایەی دڵخۆشی و ڕەزامەندیی سۆڤییەتییەکان. چونکە ئەوان ڕێکخراوەیەکی دێموکراتیکی وەک کۆمەڵەیان زۆر بەکەیف نەبوو و دەمێک بوو لە یەکێک دەگەڕان بتوانن لەسەری حیساب بکەن و بەگوێرەی سیاسەت و بۆچوونەکانی خۆیان ڕێکخراوەکە بە دەست ئەو ڕێبەریی بکەن.

سۆڤییەت کە لە سەرەتاوە هێز و توانای عەشیرەتەکانیان بۆ دەرکەوتبوو، ڕاستەوخۆ لە سەرۆک عەشیرەتەکان نیزیک بوونەوە و داوایان لێکردن کە بزووتنەوەی نەتەوایەتیی کورد ڕابەری بکەن. بەڵام تەنیا سێ لەو عەشیرەتانە شەخسییەت و توانا و دەسەڵاتی پێویستیان بۆ ئەم ئەرکە هەبوو. قەرەنی ئاغای «رئیس‌العشایر»، سەرۆکی بەڕێز و حورمەتی مامەشەکان و سەرۆکی جێکەوتووی فیدراسیۆنێک کە خۆیان بەشێک لەو بوون. ئەمەرخانی شەریفی، سەرۆکی شکاک و (باوکە گەورەی کوردستان)، ئەمیر ئەسعەدی دێبوکری، کۆنسێرواتیڤی بەزیپکوزاکون و سەرۆکی ئیفتیخاریی ژاندارمە. ناوبراو لە لایەن ئێرانەوە کرا بوو بە بەرپرسی پاراستنی هێمنایەتیی ناوچەکە. ئەو سەرۆک عەشیرەتانە بە هێنانەوەی بروبیانووی بەئەدەبانە داواکەی سۆڤییەتیان ڕەد کردەوە.

بەو چەشنە ئەو جار قازی محەممەد، کە هەم قازییەتی وەک کەلەپوور بۆ مابۆوە و هەمیش سەرۆکی مەزهەبیی مەهاباد و ئەندامی بنەماڵەیەکی زۆر بەڕێز و حورمەت بوو، لە لایەن سۆڤییەتییەکانەوە پشتگیری لێکرا.

نوێنەرانی سۆڤییەت زوو زوو سەریان لێ هەڵدهێنایەوە و میوانی دەبوون. ڕەنگە بە هێنانی زەخت و گوشارێک بۆ ئێرانییەکان بە مەبەستی وەلانانی ئەمیر ئەسعەد لە نوێنەرایەتیی دەوڵەت لە ناوچە و دانانی سەیفی قازی (برای قازی محەممەد) لە جێگای ئەو کە بوو بە سەرۆکی ژاندامەری یارمەتییەک بێ کە بە ئەویان کردبێ. دەڵێن قازی محەممەد دوای نیزیک بە ساڵێک تێکەڵاوی و شارەزایی پێویست لە بارەی کۆمەڵەوە، بە ناردنی پەیام داوای ئەندامبوونی لێکردن. بەڵام ڕێبەرایەتی کۆمەڵە، بڕیاریان دا کە قازی بە ئەندام وەرنەگرن، چونکە ئەوان، یەکەم لە تایبەتمەندیی تەکئاژۆیی و دەسەڵاتخوازیی ئەو ترسیان هەبوو، دووهەم هەر لەسەردەمی منداڵییەوە ئەوان جیاوازییان لە بەینی خۆیان لە لایەک و قازی و بنەماڵەکەی لە لایەکی ترەوە دەدی. لەوانە بوو قازی دەسەڵاتی خۆی بەسەر کۆمەڵەدا بسەپێنێ و نێوەرۆک و مایەی دێموکراتیکی ئەو لەنێو بەرێ.

چونکە سۆڤییەت لەسەر پلانەکەی خۆی سوور بوو، زەخت و گوشاری بۆ کۆمەڵەش هێنا، ئەوانیش مەجبوور بوون کە قازی وەرگرن. هەروەک بۆ خۆیان چاوەڕوانییان دەکرد، ئەنجامەکەی هەر ئەوە بوو کە تاقە کەسێک بەتەنیایی حیزبێک لە دەست خۆ بگرێ. وەرگیرانی قازی لە لایەن کۆمەڵەوە، ئەو دەرفەتەی بۆ سۆڤییەت پێک هێنا کە بتوانێ کوردەکان خێراتر بەرەو سیاسەت و خەتی خۆی ڕاکێشێ، بە چەشنێک کە سۆڤییەت لە هاوینی ١٩٤٥، لە کوردستاندا زیاتر لە هەموو

شوێنێکی تر خۆی بەهێز و پشتئەستوور دەدیت.

حیزبی توده وەک بەرەیەکی جەماوەریی چەپ و ئامراز و دەستوپێوەندی سۆڤییەت لە زۆربەی شوێنەکانی ئێران سەرکەوتووانە ئەرکەکانی خۆی بەجێ دەگەیاند، بەڵام لە کوردستاندا هەرگیز نەیتوانی جێی خۆی بکاتەوە. ئێستا ئیدی سۆڤییەت لە بیری گەڵاڵە و پلانی تر دابوو، ئەویش ئەوە بوو کە بەری باکووری ڕۆژئاوای ئێرانیش بخاتە سەر خاکی خۆی. لە ڕاستیدا ئەوان حیزبێکی سەربەخۆیان بۆ ئەوە ساز کرد کە جێگای حیزبی توده لە ئازەربایجاندا بگرێتەوە. حیزبێک کە ئیتر دەیتوانی بێ تووڕەکردنی حیزبی توده، ڕاپەڕینیش پێک بێنێ و سەربەخۆییش ڕابگەیەنێ و تەنانەت داوای پێکەوە لکاندنی وڵاتەکەی خۆی بە سۆڤییەتەوە بکا. لەسەر بڕیاری سۆڤییەت، حیزبی توده لە ئازەربایجان بارگەوبنەی پێچاوە و حیزبی دێموکراتی ئازەربایجان کە زمانی تورکی وەک زمانی ڕەسمی ڕاگەیاند و داوای جیابوونەوەی ئازەربایجانی لە ئێران دەکرد، جێگای ئەو حیزبەی گرتەوە.

کوردەکانی ئازەربایجانی ڕۆژئاوا، کە مەهابادیشی دەگرتەوە هەرگیز چاوەڕوانیی ئەوەیان نەدەکرد تێکەڵاوی حیزبێک بن کە تایبەتی بۆ ئازەربایجان و ناسیۆنالیزمی تورک پێک هاتبوو. بۆ ئەوەی ئەوانیش لە چوارچێوەی پلان و گەڵاڵەی سۆڤییەتدا جێگایەکیان پێ ببڕێ، دروستکردنی حیزبێکی دیکەش پێویست بوو. لە ١٢ی سێپتامبردا کاپیتان نمازلوو، بەرپرسی سۆڤییەت لە میاندواو، داوای لە سەرۆک عەشیرەتە بەناوبانگەکانی کورد کرد کە لەگەڵ قازی محەممەد و سەیفی قازی بە مەبەستی سەردانی کۆنسولی سۆڤییەت بچن بۆ تەورێز. کاتێک ئەو کوردە سەرلێشێواوانە گەیشتنە تەورێز، لەنەکاوڕا پێیان گوترا کە بچن بۆ ناوەندی شەمەنەفەر و لەوێندەرێ ڕا سواری شەمەنەفەریان کردن و بردیانن بۆ باکۆ. ماوەی سێ ڕۆژ لە خانوویەکی خۆشی نیزیک شاردا مانەوە و بە گێڕان و نیشاندانی شانۆ و ئۆپێرا، میوندارییان لێکردن. ڕۆژی چوارەم ڕێنوێنیان کردن کە چاویان بە باقرۆف، سەرۆککۆماری ئازەربایجانی سۆڤییەت بکەوێ. باقرۆف لەبارەی زوڵم و زۆرداریی ڕەزاشا دەرهەق بە گەلی کورد گەلێک باسی بۆ کردن و ڕایگەیاند کە سۆڤییەت پشتگیری حیزبێکی دێموکراتی تازەپێکهاتوو دەکا کە بۆ ڕزگاریی خەڵکی چەوساوە تێبکۆشێ، هەروەها داوای لەوانیش کرد لەگەڵ حیزبێکی ئەوتۆ بکەون.

باقرۆف هێرشی کردبووە سەر حیزبی توده و گوتبووی کە حیزبێکی زۆر بێکەڵکە و بێجگە لە خوڵقاندنی گیروگرفت چیتری لەدەست نایە. هەروەها هێرشی کردبووە سەر کۆمەڵەی ژێ_کاف و گوتبووی کە لە عێراق لەژێر چاوەدێریی جاسووسەکانی ئینگلیسدا پێکهاتووە و وەک ئامرازێکی دەسکرد لە خزمەت ئیمپریالیسمی بریتانیادان. پاش ئەوەی پێی ڕاگەیاندبوون کە نابێ باسی سەفەرەکەی باکۆیان بکەن، کوردەکان سواری شەمەنەفەر کران و گەڕانەوە تەورێز و لەوێندەرێشڕا بە ئوتۆمبیلەکانی ئەرتەشی سوور هاتنەوە وڵاتەکەی خۆیان.

حیزبی دێموکراتی کوردستان

بەرهەم و ئاکامی ئەو سەفەرە زۆر زوو دەرکەوت. ماوەیەکی کورت دوای گەڕانەوەیان، قازی محەممەد کۆبوونەوەیەکی لە کەسایەتییە ناسراو و بەناوبانگەکان پێکهێنا و دامەزراندنی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ڕاگەیاند و داوای لە هەموو لایەک کرد ڕەگەڵی کەون. هەروەک لە ناوەکەی ڕا دیار بوو، مەبەستی حیزب، دێموکراسی بە شێوەی ئەمریکایی بوو.

خەڵکێکی زۆریش بە دڵگەرمییەوە بەدەنگ بانگەوازەکەیەوە هاتن. لە ڕاگەیاندراوێکدا کە لەلایەن قازی محەممەد و ١٠٥ کوردی بەناوبانگەوە ئیمزا کرابوو، گوترابوو کە گەلی کورد ئێستا هیوادارە لە ڕزگاری دنیا لە دەستی فاشیزم، کەڵک وەرگرێ و لە بەڵێنییەکانی مەنشووری ئاتلانتیک بێبەش نەبێ. لە ڕاگەیاندراوەکەدا هەروەها گوترابوو کە گەلی کورد شتێکی زیاتر لە مافە ئینسانی و قانوونییەکانی خۆی، کە ڕەزاشا لێی زەوت کردووە ناخوازێ. دەقی داواکانی ئەوان بەو جۆرە بوو:

١ـ گەلی کورد لە ئێران دەبێ ئازاد بێ و لە چوارچێوەی ئێراندا ئۆتۆنۆمیی هەبێ و دەسەڵاتی ناوچەکە لە دەست خۆیدا بێ.

٢ـ زمانی کوردی دەبێ زمانی ڕەسمی بێ و لە خوێندن و کاروباری ئیداریدا بەکار بهێندری.

٣ـ پاڕلمانی مەڵبەندی کوردستان دەبێ زۆر زوو بە گوێرەی قانوونی ئەساسی هەڵبژێردرێ و چاودێریی کار و هەڵسووڕانی ئیداریی و کۆمەڵایەتیی بکا.

٤ـ هەموو کاربەدەستانی وڵات دەبێ لە خەڵکی ناوچە بن.

٥ـ بە مەبەستی پاراستنی قازانج و بەرژەوەندیی جووتیار و خاوەن موڵکەکان لە داهاتوودا، قانوونێک پەسند بکرێ.

٦ـ حیزبی دێموکراتی کوردستان بۆ بەهێز و پتەوکردنی یەکیەتیی و برایەتی لەگەڵ خەڵکی ئازەربایجان، هەوڵی تایبەتی دەدا، هەروەها یارمەتیی خەڵکەکانی تر وەک ئەرمەنی و ئاسۆری دەدا کە لە ئازەربایجاندا دەژین.

٧ـ حیزبی دێموکراتی کوردستان بە کەلکوەرگرتن لە کەرەسە و ئیمکاناتی سروشتیی، هەوڵ دەدا ئەخلاق و ئابووریی خەڵک باشتر بکا و پەرە بە کشتوکاڵ و بازرگانی بدا، هەروەها ئاڵوگۆڕی پێویست لە خوێندن و پاکوخاوێنیدا پێک بێنێ.

٨ـ ئێمە هیواداریین کە خەڵکی ئێران بە ئازادی بتوانن لە پێناو ئاوەدان کردنەوە و پێشخستنی وڵاتەکەیاندا تێبکۆشن.

ڕاگەیاندراوەکە کە بە شێوەی ئەدەبیاتی سۆڤییەت نووسرابوو، بە دروشمی بژی ئۆتونۆمی دێموکراتیکی کورد کۆتایی پێدەهات.

دامەزراندنی حیزبی دێموکرات بوو بە هۆی ئەوە کۆمەڵە هەڵوەشێتەوە و ئەندامەکانی بچنە نێو ڕیزی ئەو حیزبە. هەرچەند زۆربەی زۆری سەرۆک عەشیرەتەکان، پاش هەوڵ و تەقەلا و داوای ئەفسەرەکانی سۆڤییەت کە لەناویاندا هەڵدەسووڕان، ئیمزایان کرد و بەڵێنییان دا کە یارمەتیی حیزبی دێموکرات بدەن، بەڵام دیسانیش بە هۆی ترس لە کۆمونیزم، بەرامبەر بە حیزب نیگەران و دڕدۆنگ بوون. بەربەرەکانی و دژایەتیی عەشیرەتەکان بەرەو ئەوە دەچوو قۆناخێکی ئەستەم بۆ قازی بێنێتە پێش، تاکوو مەلا مستەفای بارزانی و عەشیرەتەکەی کە زۆر بەتوانا بوون، لە کاتێکی چاوەڕواننەکراودا هاتنە کوردستانی ئێران.

بارزانییەکان تەنانەت لەسەردەمی عوسمانییەکانیشدا یەکێک لە عەشیرەتە سەربزێوەکانی کورد بوون. لە ساڵی ١٩٢٠دا شێخ ئەحمەدی بارزان کە لەلایەن عەشیرەتی بارزانی و عەشیرەتەکانی دراوسێوە وەک خوا دەپەرەسترا، زۆر جار لە دژی ئینگلیس ڕاپەڕیبوو و ئەوانیش زۆر جار تەنانەت بە فڕۆکە هێرشیان کردبوونە سەر. شێخ ئەحمەد و برا بچووکەکەی، واتە مەلا مستەفا دوور خرابوونەوە بۆ خوارووی عێراق و پاش ماوەیەک هێنایانەوە سلێمانی. لە ١١ی مانگی جونی ١٩٤٢دا مەلا مستەفا کە لەلایەن براکەیەوە ئەرکی سەرۆکایەتیی پێدرابوو، توانی ڕا بکا و بچێتەوە بارزان.

بەسەرهاتی مەلا مستەفا و شۆڕش و ڕاپەڕینەکانی ئەو لە دژی دەوڵەتی عێراق و چۆنیەتیی تێکشکاندنی ئەرتەشی عێراق لە ساڵی ١٩٤٥دا، هەروەها پیلانی وەزیری نێوخۆی عێراق بە ڕاکێشانی عەشیرەتەکانی تر و دەگژ بارزانی ڕۆکردنیان و هەروەها دەرکردنی بارزانی لە بارزان، دەبێ لە کات و جێگای خۆیدا باسی بکرێ.

پێویستە ئەوەندە بڵێین کە مەلا مستەفا و شێخ ئەحمەد لەگەڵ ١٠٠٠ چەکداری بارزانی و ماڵ و منداڵیان لە ١١ی ئۆکتۆبری ١٩٤٥ لە باکووری شنۆوە هاتنە دیوی ئێران. زۆر کاربەدەستی پایەبەرزی کورد، وەک مامۆستای قوتابخانە و سەربازی ڕاکردوو، وێڕای ١٢ ئەفسەری ئەرتەش لەگەڵیان بوون. ئەفسەرەکان خاوەن پلەی بەرزی نیزامی بوون و چەند کەسیان لە ئینگلیس کۆرسی تایبەتیان دیبوو و لە ناوەندی ئەرتەشدا کاربەدەست بوون.

مەلا مستەفا دوای هاتن بۆ ئێران چاوی بە هێندێک لە ئەفسەرەکانی سۆڤییەت کەوت، کە یەکێک لەوان بەرپرسی ئەرتەشی سوور لە ئازەربایجانی ڕۆژئاوا بوو. سۆڤییەت بە مەلا مستەفای بارزانی گوت کە لەژێر دەسەڵات و بڕیاری قازی محەممەددا کاربکا، بە خەڵکی ناوچەشیان ڕاگەیاند جێگاوڕێگای بارزانییەکان کە زۆر لێقەوماو و بێدەرەتان بوون بدەن و بەخێویان بکەن.

تا ئاخری مانگی ئۆکتۆبر، هێزی چەکداری مەلا مستەفا گەیشتە ٣٠٠٠ کەسی تەیار بە چەک و چۆڵی ئینگلیس، وەک تفەنگی ڕەشاش و تۆپێک. ئەو هێزە بەهۆی لە ڕێگادابوونێکی زۆر و دەربەدەری و بەسەرهاتی گەورە و گران، بەتەواوی ماندوو و شەکەت ببوون.

دەوڵەتی گەلی کورد

کاربەدەستانی سۆڤییەت لە ماوەی نۆڤامبر و سەرەتای دیسامبری ئەو ساڵەدا لەنێو عەشیرەتەکاندا دەسووڕانەوە و بۆ ڕێکخستن و خەبات لە پێناو سەربەخۆیی هانیان دەدان. هەروەها داوایان لە سەرۆک عەشیرەتەکان دەکرد لە مەهاباد کۆ ببنەوە. جگە لە مامەش و مەنگوڕ و دێبوکری، ئەوانی تر هەموویان هاوکارییان کردن.

لەو سەروبەندەدا ئیتر پاشماوەی هێزەکانی ئێرانی لە شوێنەکانی دیکەی ئازەربایجاندا لە حاڵی لەنێوچوون و لێکپڕاندا بوون. چەکدارەکانی دێموکراتی ئازەربایجان کە زۆربەیان خەڵکی ئازەربایجانی سۆڤییەت و قەفقاز بوون، هێرشیان بۆ سەر سەرباز و ژاندارمەکانی ئێرانی کەوا لە پێگەو مۆڵگەکانیاندا ملکەچ مابوونەوە دەست پێکرد. ئەرتەشی سوور ئەو بەشە لە ئەرتەشی ئێرانی کە لەلایەن دەوڵەتی ناوەندییەوە بۆ پشتیوانی پاشماوەی هێزەکانیان لە ناوچەکە بەرەو باکوور وەڕێ کەوتبوون، ڕاگرت. بەو چەشنە هەموو ناوچەکە کەوتە بەردەستی دێموکراتەکانی ئازەربایجان.

لە ١٠ی دیسامبردا، دێموکراتەکان هێرشیان کردە سەر پێگەگانی ئەرتەشی ئێران لە تەورێز و دەستیان بەسەردا گرتن. تەواوی ناوچەکانی ئازەربایجانی ڕۆژهەڵات کەوتە ژێر دەسەڵاتی دەوڵەتی تازە پێکهاتووی ئازەربایجان. گیرانی تەورێز بە دەستی دێموکراتەکان، دەرفەتێکی باشی بۆ قازی محەممەد پێک هێنا کە سەربەخۆیی ناوچەی ژێر دەسەڵاتی خۆی ڕابگەیەنێ. ناوچەیەک کە لەڕاستیدا دەمێک بوو سەربەخۆ بوو.

لە ١٥ی دیسامبر میتینگێک بە بەشداری سەرۆک عەشیرەتەکان، مەلا مستەفا، ڕێبەرانی حیزبی دێموکراتی تازەدامەزراو، هەروەها سێ ئەفسەری دەمانچە بەقەدی سۆڤییەت کە لەنێو جیپێکدا بوون لە مەهاباد پێکهات. لەم میتینگەدا قازی محەممەد بە ئیحترام و شانازییەوە، دامەزراندنی دەوڵەتی میلیی کوردی ڕاگەیاند و ئاڵای کوردی هەڵکرد. پاڕلمانی کورد لە ١٣ ئەندام پێکهات و لە ٢٢ی ژانوییەی ١٩٤٦دا قازی محەممەد بە سەروککۆماری، کۆماری کوردستان هەڵبژێردرا. حەمە حوسێنخانی سەیفی قازی، ئامۆزای قازی محەممەد، کە خۆی بازرگان بوو و بەدوای وەرگرتنی دەرەجەی ئیفتیخاریی کاپیتانی، لە ژاندارمەریی ئێران، ناوبانگی نیزامیی دەرکردبوو، کرا بە وەزیری شەڕ. سەیفی قازی، مەلا مستەفا، ئەمەرخانی شکاک، هەروەها حەمەڕەشیدخانی بانە، کە هەر ئەو سەروبەندە لەگەڵ عەشیرەتەکەی لە عێراق ڕا گەڕابووەوە پلەی مارشاڵییان وەرگرت و یوونیفۆرمی تایبەتیی ئەرتەشی سووریان کە بریتی بوو لە چەکمەی درێژ، بەندی توندی سەرشان و کڵاوی سوورخەتی نیزامی، دەبەرکرا .

دەوڵەتی تازە پێکهاتوو کە تەنیا ناوچەیەکی زۆر چووکەی وەک شارەکانی مەهاباد، بۆکان، نەغەدە و شنۆی لەدەستدا بوو، نوێنەری خۆی بۆ کرانەوەی پاڕلمانی ئازەربایجان نارد و تەنانەت بەگوێرەی توانا، خۆشی پاڕلمانێکی دروست کرد.

هەروەها مەلا مستەفای بۆ خوارووی کوردستان بەڕێ کرد تا پەلاماری هێزەکانی ئێرانی بدا کە بە هۆی بەفری زۆر و ڕێبەندانی زستان لە شارەکانی سەقز و بانە و سەردەشت مابوونەوە و پێوەندییان لەگەڵ ناوەندی ئەرتەشی نیشتەجێ لە سنە، پچڕابوو.

پێوەندی لەگەڵ تەورێز و تاران

گیرانی «ڕەزاییە» بە دەستی دێموکراتەکانی ئازەربایجان لەو سەروبەندەدا، گیروگرفتێکی تازەی بۆ دەوڵەتی کورد خوڵقاند. هەرچەند کە زۆربەی زۆری دانیشووانی دەشتی ڕۆژئاوای گۆلی ورمێ، لە «ڕەزاییە»وە هەتا ماکۆ تورکی ئازەربایجانین، بەڵام لە ناوچە شاخاوییەکانی ئەو ناوچەیەدا عەشیرەتە کوردەکان دەژین کە بەرزاییەکانیان بە دەستەوەیە و بەسەر دەشتاییەکانی مەڵبەندەکەدا زاڵن. لە ناوچەی میاندواو، لە باکووری گۆلی ورمێ دانیشتووانی تێکەڵاوێکن لە کورد و تورک.

دەوڵەتەکانی تەورێز و مەهاباد، لەسەر ئەم ناوچانە کێشە و ناکۆکییەکی زۆریان بوو، چونکە هەردوولا ئەم ناوچانەیان بە هی خۆیان دەزانی. ئەمەرخان و عەشیرەتەکانی زۆر دەربەستی دێموکراتە عەجەمەکان نەبوون و بێپسانەوە هێرشیان دەکردە سەر ئەو گوندانە کە حکوومەتی تەورێز بە هی خۆیانیان دەزانین.

لە مانگی ئاپریلی ١٩٤٦دا سۆڤییەت بە مەبەستی چارەسەرکردنی ئەو ناکۆکی و گیروگرفتانە قازی محەممەدی بانگهێشتی تەورێز کرد. لە کاتێکدا دێموکراتەکانی ئازەربایجان بە مەبەستی دیاریکردنی چەندوچۆنیی داهاتووی ناوچەکانیان، دەیانەویست لەگەڵ دەوڵەتی ئێران وتووێژ بکەن، پێکهاتنی بەرەیەکی یەکگرتوو لە نێوان دوو دەوڵەتی سازکراوی کورد و تورکدا، شتێکی زۆر گرینگ و پێویست بوو.

ئاکام و بەرهەمی دانیشتنەکانی سێ قۆڵی، واتە پێشەوەری سەرۆکی دێموکراتەکانی ئازەربایجان و قازی محەممەد و سۆڤییەت، بوو بە هۆی ئەوە کە لە ٢٣ی ئاپریلی ساڵی ١٩٤٦دا ڕێککەوتننامەیەک لە نێوانی نوێنەرانی کورد و ئازەربایجانیدا ئیمزا بکرێ. بڵاو بوونەوەی ئەو ڕێککەوتننامەیە حکوومەتی ئێرانی فرە نیگەران و پەشێو کرد. لە ڕاستیدا نیگەرانیی تاران زۆرتر لەو بەشەی ڕێککەوتننامەکە بوو کە باسی سەربەخۆیی ئەو دوو حکومەتە دێموکراتانەی دەکرد کە مافی دیاریکردنی نوێنەر لە لای یەکتر و پێوەندیِ بازرگانیان لەگەڵ یەکتر بۆخۆیان هێشتبۆوە

دەقی ڕێککەوتنەکە بەو چەشنە بوو:

١ـ ئەو دەوڵەتانەی کە ژێری ئەو ڕێککەوتنەیان ئیمزا کردووە لە کاتی پێویستدا نوێنەر بۆ لای یەکتر دەنێرن.

٢ـ لە ئازەربایجاندا، لەو شوێنانەی کەوا کوردەکان لە کەمایەتی دان، پێویستە ئەوانیش لە بەڕێوە بردن و ڕاپەڕاندنی کارەکان دەوریان هەبێ. هەروەها دەبێ ئەو مافە بۆ کەمایەتییە ئازەرییەکانی کەوا لە کوردستاندا دەژین دیاری بکرێ.

٣ـ کۆمیسیۆنێکی ئابووریی هاوبەش بۆ چارەسەرکردنی گیروگرفتە ئابوورییەکانی هەردووکلا پێک بێت، ئەندامانی ئەو کۆمیسیۆنە لە لایەن دەوڵەتی ناوەندیی هەردووک وڵات دیاری بکرێن.

٤ـ هێزی چەکداری هەردووکلا لە کاتی پێویستدا یارمەتیی یەکتر بدەن.

٥ـ هەرچەشنە وتووێژێک لەگەڵ تاران، دەبێ بە گوێرەی قازانج و بەرژەوەندیی هاوبەشی دوو گەلی ئازەربایجان و کوردستان بێت.

٦ـ دەوڵەتی ئازەربایجان بۆ بەرەوپێشبردن و پەرەپێدانی زمان و کولتووری کوردی

THE MIDDLE EAST JOURNAL

VOLUME I — JULY 1947 — NUMBER 3

THE KURDISH REPUBLIC OF MAHABAD

Archie Roosevelt, Jr.

THE DREAM of Kurdish nationalists, an independent Kurdistan, was realized on a miniature scale in Iran from December 1945 to December 1946. The origin of the little Kurdish Republic, its brief and stormy history, and its sudden collapse is one of the more illuminating stories of the contempo-

لەنێو کوردەکانی دانیشتووی ئازەربایجاندا هەوڵی پێویست دەدا. دەوڵەتی کوردیش هەر بەو شێوەیە بۆ ئازەرییەکانی دانیشتووی کوردستان حەوڵ دەدا.

٧ـ هەردووکلا بە مەبەستی سەرکوتکردنی ئەو کەس و تاقمانەی کەوا لە پێناو تێکدانی برایەتیی دێموکراتیک و دۆستایەتیی مێژوویی گەلانی ئازەری و کورد، پیلان دەگێڕن هەوڵی پێویست دەدەن.

پاش ماوەیەک دێموکراتەکانی ئازەربایجان بە مەبەستی وتووێژ و ڕێککەوتن لەگەڵ ئەحمەدی قەوام، سەرۆکوەزیری ئێران، چوون بۆ تاران. بەپێی ڕێککەوتنێک لە نێوان قەوام و ئازەرییەکاندا تەواوی ئازەربایجان کە کوردستانیشی دەگرتەوە، هەر بە قسە و لەسەر کاغەز وەک پارچەیەک لە ئێران ماوە، دەنا لە ڕاستیدا دێموکراتەکان کە هەموو پلە بەرزەکانی حکوومەتیان لە دەستدا بوو، ئازەربایجانیان بەڕێوە دەبرد.

کوردەکان ئەو ڕێککەوتنەیان زۆر پێ ناخۆش بوو و لەدژی ڕاوەستان. هەرچەند کە سەدری قازی برای قازی محەممەد، نوێنەری دوایین پاڕلمانی ئێران خۆی وەک نوێنەری کوردەکان لە تاران، لە هێندێکی ئەم وتووێژانەشدا بەشدار ببوو، بەڵام دیسانیش کوردەکان پێیان وابوو کە زۆربەی خاڵە سەرەکییەکانی ویستی ئەوان، لەو ڕێککەوتنەدا لەبەر چاو نەگیراوە.

لە ڕاستیدا دێموکراتەکانی ئازەربایجان ڕەنگ و ڕوو و چوارچێوەی قانوونییان دابوو بە ماوە و مەودای حکوومەتی خۆیان، لە کاتێکدا دەوڵەتی قازی محەممەد هیچ چەشنە بناخەیەکی قانوونیی ئەوتۆی نەبوو. کوردەکان لە ڕادەی کەمایەتییەکی نەتەوایەتی لە چوارچێوەی ئێران، هاتنە خوار و ئەوجار بوون بە کەمایەتییەک لە چوارچێوەی دەوڵەتی تورکی ئازەربایجانیدا.

لە ئاکامدا قازی محەممەد بە مەبەستی دەربڕینی نارەزایەتی لە دژی ئەو ڕێککەوتنە بۆ وتووێژ لەگەڵ قەوام چوو بۆ تاران. قازی داوای لە قەوام کرد کە هەموو ناوچەکانی کوردیی گرێدراو بە ئازەربایجان لە لایەک و، ناوچەکانی خوارووی کوردستان کە سنەشیدەگرتەوە و لەژێر دەسەڵاتی حکوومەتی ئێراندا مابۆوە لە لایەکی ترەوە بخرێنەوە سەر یەک.

مەبەست مەڵبەندێکی گەورە و بەربڵاو بووە کە لە سنووری سۆڤییەتەوە تا کرماشانی دەگرتەوە و دەبوایە لە ڕادەی ئۆتونۆمیدا دەسەڵاتی هەبوایە. کاربەدەستان و هێزی چەکداری مەڵبەندی ئۆتونۆم دەبوا کورد بان. هەروەها قازی داوای کرد کە سەرۆکایەتیی ئەو مەڵبەندە خودموختارە خودی خۆی بێ.

قەوام سەرۆکوەزیری فێڵبازی ئێران، بەڕواڵەت داواکانی قازی محەممەدی بە مەرجێک قەبووڵ کرد کە قازی بتوانێ ڕەزامەندیی دوکتور جاوید، سەرۆکی دەوڵەتی ئازەربایجان وەربگرێ. بەڵام دوکتور جاوید بە قەڵسی و تووڕەییەکی زۆرەوە گەڵاڵە و داواکانی قازی محەممەدی ڕەت کردەوە. بەو چەشنە ناکۆکیی لە نێوان کوردەکان و دێموکراتەکانی ئازەربایجان پێکهات و ڕۆژ دەگەڵ ڕۆژ پەرەی ئەستاند.

هەرچەند دەوڵەتی ناوەندیی ئێران لە لایەک و کوردەکان و ئازەرییەکان لەلایەکی ترەوە لەسەر ڕاگرتنی هێمنایەتی و شەڕنەکردن ڕێک کەوتبوون، بەڵام دیسانیش تێکهەڵچوون و تەقەی بەربڵاوی لێرولەوێ دەستی پێکردبوو و ئاگری شەڕی خۆشتر دەکرد.

پاش ئەوەی سۆڤییەت ڕایگەیاند کە لەسەرەتای مانگی مایدا پاشەکشەی خۆی لە ئێران دەست پێدەکا، ئێرانییەکان دەستیان کرد بە جموجۆڵی زۆرتر و ئامادەکردنی هێزەکانیان. لقی چواری ئەرتەشی ئێران بە سەرۆکایەتیی ژێنڕاڵ هۆمایوونی کە فەرماندەرێکی لێوەشاوە و بەتوانا بوو، بەرەکانی شەڕی کوردستانی بە ئەستۆوە بوو. ژێنڕاڵ هوومایونی پاش بەجێگەیاندنی ئەرکی خۆی لەمەڕ چەککردنی بێبەزەییانەی عەشیرەتە عەرەبەکان لە خوزستان، ئەمجارە ڕێگای کوردستانی خرایە بەر.

هۆمایوونی لە نیوەی مانگی ئاپریلدا ڕێگاکانی کردەوە و چەکوچۆڵ و هێزی یارمەتیدەری بۆ سەقز و بانە و سەردەشت بەڕێ کرد. لە زمانی سۆڤییەتییەکانەوە دەنگۆیەکی ئەوتۆ بڵاو ببۆوە کە گۆیا سۆڤییەت بەڵێنی تانگ و تۆپ و چەکی قورسی بە کوردەکان داوە. هەروەها نیزیک بە پەنجا لاوی کوردیشیان بۆ پەروەردەکردنی سیاسی_نیزامیی بردووەتە باکۆ. لەو هەلومەرجەدا قازی محەممەد بۆ ئەوەی بتوانێ بەربەرەکانیی ئەرتەشی ئێران بکا، مەجبوور بوو ڕوو بکاتە عەشیرەتەکان. هێزەکانی کورد بریتی بوون لە بارزانییەکان وەک هێزی سەرەکی، کە ئازا و شەڕکەربوون، بەڵام لەهەمان کاتیشدا لێکپچڕاوو بەربڵاو بوون و حەمەڕەشیدخان و پیاوەکانی، هەروەها عەشایری چووکە چووکەی کورد کە هەمیشە ئامادەی شەڕ و تاڵانکردن بوون. ئەو هێزانە بە گشتی لەو تەپک و بەرزاییانەدا سەقامگیر بوون کە بەسەر ئەرتەشەکەی ژێنڕاڵ هۆمایوونیدا دەیڕوانی.

هاوکات کە ژێنڕاڵ هۆمایوونی خەریکی کێشانەوەی چەک و چۆڵ و تێخزاندنی سەرباز و ڕێکخستنی هێزەکانی لە ناوچەکەدا بوو، قازی محەممەد و سۆڤییەت زەخت و گوشاریان بۆ ئەمەرخانی شکاک و عەشیرەتەکانی هاوپەیمانی ئەو و هەرکییەکان دەهێنا کە لە باکوورەوە شۆڕببنەوە و بچن بۆ یارمەتیی بەرەکانی شەڕ لە دژی ئێران. لەسەرەتاوە ئەمەرخان دەستی کرد بە بیانووهێنانەوە و دەیگووت کە ئەسپەکانیان لە شوێنێکی ترن و ناتوانن بەبێ ئەسپ ڕەوانەی مەیدانی شەڕ ببن. بەڵام سەرئەنجام لە سەرەتای مانگی مایدا پیاوەکانی خۆی بە نابەدڵی ناردە بەرەی شەڕ. لە ماوەی مانگی مای ١٩٤٦دا، جگە لە هێندێک تێکهەڵچوون و شەڕی بچووک و کەم دەوام، شەڕێکی گەورەی ئەوتۆ کە بتوانێ چارەنووسی کێشەکە بەلایەکدا بخا نەکرا. لەسەرەتای مانگ، لە ڕێگای نیزیک سەقز، کوردەکان لەناکاوڕا هێرشیان کردە سەر کاروانێکی ئەرتەشی کە لە ئاکامدا ٢٠ کەسیان لێ کوشتن و نیزیک بە ٣٠ کەسیان لێ بەدیل گرتن. لەم شەڕەدا دوو ڕەشاش بە ٤٠٠٠ فیشەکەوە دەسکەوتیان بوو. ئەو سەرکەوتنە تاڕادەیەک ورە و ئیعتباری ئێرانییەکانی هێنایە خوار. دیلە کوردەکان وەک پێشمەرگە لەنێو هێزی کوردستاندا وەرگیران و ئەوانی تریش بەڕێ کران بۆ تەورێز. کوردەکان پاشانیش لە هێرشێک بۆ سەر مەحمودئاوای نیزیک شاری سەقز، بەمەبەستی چاوەدێری ڕێگای سنە، هەروەها دوای گرتنی بەرزایی و تەپکەکانی ڕووکاری سەقز، سەلماندیان کە ورەیان بەرز بووەتەوە و پشوویان هاتووەتەوە سەرخۆ. بەڵام ئەرتەشی ئێران پاشەکشەی پێکردن و لە بەرزاییەکاندا بورجی گەورەی کۆنتڕۆڵ و ڕوانین بۆ دەوروبەری درووست کرد و لە هەر بورجەش ٣٠ تا ٤٠ سەربازی لێ دانا. دوای ئەم شەڕ و تێکهەڵچوونانە ئاگربەس ڕاگەیەندرا و پاشانیش ئەفسەرەکانی بەرپرسی پێوەندی گرتنی هەردووکلا دیاری کران(١٠).

بەپێی قەراری ئاگربەسەکە، هێزی هەردووکلا دەبوایە لە شوێن و جێگاکانی خۆیان بمێننەوە. کوردەکان مافی چاوەدێری و کۆنتڕۆڵی هاتووچۆی نێوان ڕێگای سەقز و بانە و سەردەشتیان هەبوو، هەروەها دەیانتوانی لە گەیشتنی چەکوچۆڵ بۆ هێزەکانی ئێران بەرگریی بکەن. هەرکی و شکاکەکانیش بەرەو باکووری کوردستان گەڕانەوە.

ناسر باباخانی

ئەوان و کۆمارەکەی ئێمە!

(پێشکەش بە پێشمەرگە ونەکانی کۆماری کوردستان)

چەمکی داشکاندنخوازی (تقلیل گرایی Reductionism) واتە دابەزاندنی ڕووداوێکی گرینگ و گەورە (وەک گشت) بە ڕووداوێکی بچووک (بۆ پاژە پێکهێنەرەکانی بەڵام بە جیاجیا). بە واتایەکی تر ڕەچاو نەکردنی هەموو ڕەهەندەکانی لێکدانەوەیی و تەنیا پێداگری لەسەر تاکە ڕەهەندێک بە مەبەستی دابەزاندنی بایەخەکانی پێشهاتێک. لە وەها حاڵەتێکدا، بۆ وێنە شرۆڤەی ڕووداوێکی سیاسی یان کۆمەڵایەتی سەرەڕای پێچەڵاوپێچی زاتی ئەم جۆرە ڕووداوانە، ڕێداکشنیزم تا ڕادەیەکی زۆر نزم ئاستی ڕووداوەکە دادەبەزێنێ. لە سۆنگەی ئەم چەمکەوە نووسەر و مێژوونووسی نەتەوەی باڵادەست، حەولی داشکاندن و دابەزاندن و دواجار سڕینەوەی ڕووداوە مێژووییەکانی نەتەوەی کورد دەدا. یەکێ لەم ڕووداوانەی «ئێمە»، کە «ئەوان»پێی هەڵدەبەزنەوە کۆماری کوردستانە. دیارە نابێ ئەم هەڵبەزینەوەیەشمان پێ شتێکی سەیر بێ، چون ئەمە بە جۆرێ بەرەنگار بوونەوەیەکی ناسیۆنالیزمییە بەرامبەر بە ناسیۆنالیزمێکی هێرشکارانەی هۆمۆژێنساز! لە ڕاستیدا هیچ بزووتنەوەیەکی سیاسی وەک دامەزراندنی کۆماری کوردستان، ناسیۆنالیزمی داگیرکەری نەتاساندووە، چون نەفسی دامەزرانی کۆماری کوردستان شەرمەگێلاخەی کوردایەتی وەلادەنێ و لەبەرامبەر هۆمۆژێنسازیی نەتەوەکان وەک سیاسەتی سەرەکیی داگیرکار دەوەستێ. چون ئەوان زۆر باش لە هابزباوم تێگەیون کە دەڵێ: ئێتنیستی توانیوێتی و دەتوانێ ئەم خەڵکانەی لە شوێن گەلێکی بەربڵاو و بە شێوەیەکی پەراکەندە دەژین و حکوومەتی هاوبەشیان نییە، دەکرێ "پێش_ میللەت"یان پێ بوترێ کە دواجار ئەم چەمکە دەتوانێ لێکیان گرێ بدا بۆ دەسپێکی پێش_ نەتەوەخوازی (Proto-Nationalism) و سەرەتای دەوڵەتخوازی. بۆیە ڕێک لەم پنتەڕا چەمکی دابەزاندن و داشکاندن وەگەڕ دەکەوێ بە دژی کۆماری کوردستان. ئەم دابەزاندنە بە شێوەی کەمکردنەوە و بچووککردنەوە و سڕینەوە لە بابەتەکانی ئەواندا خۆ دەردەخا کە دەکرێ ئاماژە بەم خاڵانە بکەین:

بچووککردنەوەی پانتای جوغرافیایی (لەبری کۆماری کوردستان دەڵێن کۆماری مەهاباد)

دەکرێ کۆماری کوردستان وەک سەرەتایەک بۆ مۆدێرنیتەی سیاسیی کوردی ڕەچاو بکرێ، واتە چەشنێ دۆخی تێپەڕین لە جۆرێک ژیانی خێڵەکی بەرەو پرۆسەیەکی ئاماڵ دەوڵەت_ نەتەوە و گۆورانی ناسنامەی نەتەوایەتی بە فۆڕمێکی مۆدێرن. واتە بەرەو سەرەتای چەکەرەی دەوڵەت_ نەتەوە وەک فۆڕمی سیاسی مۆدێرنیتە! لە ڕاستیشدا گۆورانی ئەم ناسنامەیە پەیوەندی بە شوێنەوە نییە، چون لە بنەڕەت ڕا لە تەواوی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، بەر لە کۆماریش ئەم جووڵەیە بە جیددی چ وەک بزووتنەوەیەکی بەهێز و چ وەک باوەڕێکی زەینی لەئارادا بووە: بۆ وێنە لە باکووری ڕۆژهەڵات شێخ عوبەیدیللای نەهری و سمایل ئاغای سمکۆ، لە موکریان مەلا خەلیل گۆڕەمەڕ، هەمدیسان لە موکریان حیزبی ئازادیی کوردستان و بزووتنەوەیەکی بەهێز وەک کۆمەڵەی ژێکاف [هەرچەند پەلکێشی ژێکاف بۆ سەرانسەری ڕۆژهەڵاتی کوردستان سەرسوڕهێنەرە]، یان لە باشووری ڕۆژهەڵات داوود خانی کەلهوڕ... یان وەک ئاڕچی ڕۆزڤێڵت لە وتارەکەیدا باس دەکا: لە هەورامان و مەریوان مەحموودخانی کانی سانان و لە ناوچەی بانە حەمەڕەشید خان و... (بێگومان ئاستی پەرەگرتوویی و کارتێکەری و شێوازی ئەم بزووتنەوانە بە یەکەوە جیاوازی هەبووە، مەبەستی سەرەکیم زیاتر ئاماژەیە بە «بوون»ی بزووتنەوەکە وەک فۆرمی فیزیکی و وەک باوەڕ) دیارە کارتێکەری بزووتنەوەی کورد لە تورکیە و عێراقیش نابێ وەک فاکتەرێکی هاندەرانە لە یاد بکرێ. کەوابوو دەکرێ بڵێین جۆرێ تێکشکاندنی دوانەی شوێن_کات لە سەر دەستی کۆماری کوردستان ساز دەبێ بە هۆی زەقبوونەوەی چەمکی ناسنامەی نەتەوایەتی و لە هەمان کاتیشدا حەولی نەزۆکی بە مەهابادکردنی کۆمار پووچەڵ دەبێتەوە و کۆماری کوردستان دەبێتە ئێتیکێتی تاکی کورد لە پانتایەکی بەرفرەوانتر تەنانەت نەک لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بەڵکوو لە سەرتاسەری کوردستانی گەورەدا! بە تەعبیری شەهید دوکتور قاسملوو هەموو نەتەوەی کورد چاوی هیوا و تاسە و ئارەزووی تێ بڕیبوو. دوکتور قاسملوو هەر لەم بارەوە دەڵێ: «حیزبی دێموکراتی کوردستان لە بەرنامەیەکی هەشت ماددەییدا باس لە دروشمەکانی نەتەوەی کورد دەکا کە هەموو مافە ئەساسییەکانی خەڵکی کوردستانی تێدایە. بەرنامەکە داوای خودموختاری دەکا، ئەو کاتە شاری مەهاباد بەشێک بوو لە ئۆستانی ئازەربایجانی ڕۆژاوا. وشەی کوردستان خۆی ئەوە دەگەیەنێ کە ئەو خودموختارییە بۆ ناوچەی مەهاباد داوا ناکرێ، بەڵکوو بۆ هەموو کوردستان داوا دەکرێ...» لە ڕاستیدا کۆماری کوردستان ببوو بە کۆمارێک کە ئێستاشی لەگەڵدا بێ وەک گوتار، ئەم پتانسییەلەی هەیە زۆربەی هەرەزۆری بیر و باوەڕەکان _ تەنانەت جیاوازیش_ لە ژێر چەترێکدا کۆ کاتەوە.

کۆماری کوردستان وەک دەسکردی دەرەکی یان کۆمارێکی گەلی!

ڕەنگە بەپێی زرووفی کات و شوێن هیچ جەرەیانێکی سیاسی لە هیچ سەردەمێکدا بە قەت کۆماری کوردستان «خەڵک میحوەر»نەبووبێ! کە سەیری سیاسەتەکانی کۆماری کوردستان دەکەی لەسەر بنەمای بەڵگەکان وەک بڵاڤۆکەکانی سەردەمی کۆمار، بەتایبەتی ڕۆژنامەی کوردستان وەک ئۆرگانی ڕەسمیی حیزبی دێموکراتی کوردستان، وەک بۆچوونی مێژوونووسانی تر هەم ئێرانی و هەم بیانی، بیرەوەریی کاربەدەستانی کۆمار و تەنانەت خەڵکی ئاسایی (وەک مێژووی زارەکی) هەموو نیشاندەری ئەوەیە کە لە ئێعلانی جمهووری کوردستان ڕا بگرە تا بڕیاری پاشگەز بوونەوە، ئەوە خەڵکن کە تەمای لەسەر دەگرن نەک زلهێزەکان و بێگانەکان. شەهید دوکتور قاسملوو لەم بارەوە دەڵێ: "کۆماری کوردستان کۆمارێکی گەلی بوو، بۆ یەکەم جار لە مێژووی نەتەوەی کورددا بەڕێوەبەریی جووڵانەوە بە دەست ئاغایەک، سەرۆک عەشیرەتێک یان شێخێک نەبوو. ڕاستە هێندێک لەمانە لە کۆماری کوردستاندا خاوەن دەسەڵات بوون بەڵام هەوڵ درا کە کۆمەڵانی سادە واتە خەڵکی کۆڵان و بازاڕ نوێنەرانی خۆیان بە شێوەیەکی دێموکراتی هەڵبژێرن و بەڕێوەبەرانی خۆیان دیاری بکەن. بۆ یەکەم جار جووڵانەوەیەکی پانوبەرینی گەلی پێک هاتبوو کە پشتیوانی ئامانجەکانی خۆی و کۆماری خۆی بوو." بۆیە سیاسەتەکانی کۆمار دیپلۆماسییەکی خەڵک تەوەرە و بە تەعبیری دوکتور عەبباس وەلی ئەمە «خواستێکی گشتی» بووە کە لە نێو خەڵکی ئاساییدا لایەنگرێکی یەکجار زۆری هەبووە. ڕەنگە دژکردەوەکانی پێشەوا قازی کە بەتوندی بەرپەرچی یەکیەتیی سۆڤییەت و جمهووری ئازەربایجان و شەخسی باقرۆف دەداتەوە ئەم بۆچوونەمان زیاتر بسەلمێنن. ڕاگەیاندنی کۆماری کوردستان لە دووی ڕێبەندان، دژکردەوەیەکی خێرا و بوێرانە بوو، وەک سیگناڵێک بۆ دەرەوە لە ڕاستای سەربەخۆیی لەبڕیارداندا و تەنانەت هەنگاوێک وەپێش تەورێز کەوتن. چون لە ڕاستیدا تەورێز مەبەستی ئەوە بوو ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی کۆماری کوردستان بە خۆیەوە بلکێنێ و هەندێ پوئەن وەک خودموختاریی فەرهەنگی و پێنج نوێنەر لە مەجلیس بۆ کوردەکان دیاری بکا کە بە ئێعلانی زیرەکانەی جمهووری کوردستان، ئەم پیلانە پووچەڵ دەبێتەوە. تەنانەت پێشەوای نەمر لە سەفەری دووهەمی بۆ باکۆ بەتوندی بەگژ باقرۆف دادێتەوە کە ویستبووی کۆمار بخرێتە ژێر چاوەدێریی تەورێزەوە. پێشەوا دەڵێ: ئەگەر قەرار بێ هەر ژێردەستە بین، بۆ ژێردەستی تەورێز؟ ئەوە هەر لە ژێر دەستی تاراندا دەمێنینەوە! نەمر میرزا مەناف کەریمی، وەزیری پەروەردەی سەردەمی کۆمار، دەیگێڕاوە تەنانەت ئەو نامانەی تەورێز بۆی دەناردین بەبێ ئەوەی بیانکەینەوە دەماننارددەوە تەورێز! پرۆفسۆر یەرواند ئابراهامیان، لەسەر ئەو باوەڕەیە کە: «حیزبی دێموکراتی کوردستان گەیشتبوو ئەو ئاکامە کە [هەلێک] هاتۆتە ئاراوە بۆ سازکردنی دەوڵەتی کوردستان، ئەمەش شتێک نەبوو لە مۆسکۆ یان لە باکۆڕا هاتبێ، بەڵکوو لێکدانەوەی ئەوان ئەوە بوو لەم هەلە دەبێ کەلک وەرگرن بۆ ڕاگەیاندنی جمهووریی کوردستان. ئەمە کارێکی سەربەخۆییخوازانە بوو، کوردەکان زۆر لە ئازەرییەکان سەربەخۆییخوازتر بوون، بۆیە بۆ ئازەرییەکان و بۆ باکۆ ئەمە چاوەڕوانکراو نەبوو.» یەرواند ئابراهامیان بەم ئاکامە دەکا کە کوردەکان سیاسەتدارێژییەکی سەربەخۆیان هەبووە. بە گشتی جۆری پەیوەندیی یەکیەتیی سۆڤییەت لەگەڵ تەورێز بە نیسبەت مەهابادەوە، زۆر جیاواز بوو. لە لایەک تەورێز لەگەڵ ئازەربایجانی یەکیەتیی سۆڤییەت هاوسنوور بوو و لەباری نەژاد و زمانیشەوە هەر یەک بوون و لە لایەکی تریشەوە یەکی وەک باقرۆف، سەرۆککۆماری ئازەربایجان، سەودای ئازەربایجانی گەورەی لەسەردا بوو. ئەمانە هۆکارگەلێک بوون کە توورەج ئەتابەکی گوتەنی: «گەرمای پەیوەندیی یەکیەتیی سۆڤییەت لەگەڵ تەورێز زۆر زیاتر بێ بە نیسبەت مەهاباد و کوردستانەوە!» ڕستەیەکی مەنشوور هەیە کە کاربەدستانی ئەمنیەتیی ئازەربایجان بە پیشەوەرییان گوتووە: «سەنی گەتیرەن، سەنە دییەر گێت!» واتە: ئەوەی تۆی هێناوە، هەر ئەویش پێت دەڵێ بڕۆ! مەبەست لەم ڕستەیە نەبوونی سەربەخۆیی لە پێکهاتەی فیرقە دایە، لە کاتێکدا هەرگیز ئەم ئەدەبیاتە بە نیسبەت کۆماری کوردستانەوە دەکار نەکرا.

کۆماری کوردستان بەرهەمی «جەبری ژئوپولیتیک»؟!

نەتەوەی باڵادەست دەیەوێ ڕەنگ و بۆنێکی تیۆریک بدا بە تەحلیلەکەی و بۆیە کۆماری کوردستان بە بەرهەمی جەبری ژێئۆپۆلیتیک دادەنێ و بۆ پێکانی ئەم مەبەستەش باسی دوو خاڵ دەکا. یەکەم: بۆشایی دەسەڵات لە ناوچەی سەرهەڵدانی کۆماری کوردستان، دووهەم: کێبەرکێی زلهێزەکان بۆ پەلکێشکردنی نەتەوەکان و دەوڵەتەکان بۆ لای خۆیان. با بزانین ئەم لێکدانەوەیان چەندە ڕاستە؟ وەک باسم کرد ئەوان بە چەمکی داشکاندنخوازی، واتە دابەزاندنی بەهاکانی ڕووداوێکی گرینگ وەک کۆماری کوردستان، بە ڕەچاو نەکردنی هەموو ڕەهەندەکانی لێکدانەوەیی و تەنیا پێداگری لەسەر تاکە ڕەهەندێک، دەیانەوێ لە بایخ و کارتێکەرییەکانی کۆماری کوردستان کەم کەنەوە. لە ڕاستیدا بابەتێکی گرینگ، کە ئێستا بووەتە بەشێک لە مێژوو و دەرفەت و دەرەتانی گونجاوتر هەیە بۆ لێکدانەوەی هەمەلایەنە و چەندڕەهەندی ڕووداوەکە، بەڵام ئەوان هەر بە «جەبری ژئوپولیتیک»وەنووساون! خۆ ڕاستە زۆربەی توێژەرە بیانییەکانیش وەک دێیڤید مەک داوڵ و ئاڕچی ڕۆزڤێڵت و... ڕاستەوخۆ باس لە فەزایەکی بەتاڵ (vacuum) دەکەن، واتە لە ڕوانگەی ژێئۆپۆلیتیکەوە باس لە بۆشاییەکی جوغرافیایی دەکەن کە لە دواجار دەبێتە هۆی سازبوونی بۆشایی دەسەڵات و ئەمەش ڕەخسێنەری هەلە بۆ خەڵکی خۆجێیی ناوچەکە! لە لایەکی تریشەوە کێبەرکێی زلهێزەکان لەگۆڕێدا بوو، هەرچەند شەڕی سارد بە مانا سیاسییەکەی کاتی خۆی، نەبوو، بەڵام جۆرێ لە دژایەتی بەرژەوەندییەکان بە ئاشکرا دیار بوو کە ئەویش خۆی لە پەلکێشکردنی نەتەوەکان و دەوڵەتەکان بۆ لای خۆیان دەردەخست. ئەم دوو هۆکارە بە ڕواڵەت، سەلمێنەری ئەو جەبرە ژێئۆپۆلیتیکەن کە باسمان کرد، ئەمە ڕێک دیوی دیاری پرسەکە و ساکارترین لێکدانەوەیە، بەڵام واقعییەت چ بوو؟ ئەوان بە هیچ کلۆجێک پێشینەی جووڵانەوە و بزووتنەوە سیاسییەکانی ناوچەی موکریان بەتایبەتی و، کوردستان بە گشتی ڕەچاو ناکەن. واتە بەکگراوندی خەباتی نەتەوەی کورد بەر لە کۆماری کوردستان، لێرەدا بە دیاری بیری کۆمەڵەی ژێکاف، وەک دژکردەوەیەک بەرامبەر بە ناسیۆنالیزمی نەتەوەی باڵادەست، (بەربڵاوی ئەندامەکانی کۆمەڵەی ژێکاف لە سەرانسەری ڕۆژهەڵاتی کوردستان سەلمێنەری ئەوەیە کەم ئەم بیرە، لە بەرامبە ناسیۆنالیزمی فارسدا خۆی تەیار و ئامادە کردبوو.) سەرنجڕاکێشە کاتێ دێیڤید مەک داوڵ دەڵێ لە ژوئیەی ١٩١٨ سەرۆک عەشیرە کوردەکان کۆ دەبنەوە و داوای سەربەخۆیی خۆیان لە ژێر حیمایەی بریتانیا دەگەیەننە دەستی نوێنەری بەریتانیا لە سەقز! دیارە وەک پێشتریش باسم کرد لە کوردستان پێشینەیەکی بەهێزی نەتەوەخوازی بوونی هەیە کە ئەوان بەئانقەست چاوپۆشی لێدەکەن. دوکتور قاسملووش لەگەڵ ئەوەدا کە باس لە وەزعی تایبەتی ناوچەی مەهاباد و دەوروبەری دەکا وەک بۆشایی و نەبوونی دەسەڵات لە ناوچەکە، لە هەمان کاتدا بە دروستی ئاماژەش بە ڕابردووی دوورودرێژی جووڵانەوەی کورد لە دەڤەری مەهاباد دەکا. هەروەها ئەوان باس لە هۆکاری سەرەکی سەرهەڵدانەکە ناکەن، بۆ وێنە هۆکاری سازبوونی ئەم گوتارە چییە؟! سیاسەتەکانی ڕەزاشا بۆ هۆمۆژێنسازیی وڵات، کە لەسەر بنەمای شۆڤێنیزمی فارس و ئاماڵ مۆدێرنیزم و ئاماڵ لائیکی تورکیە دامەزار بوو، تەواوی حەولی سڕینەوەی ناسنامەیی نەتەوەکان بوو، کۆپی پێستی کردنی نەتەوەکان بۆ بوونەوەرێکی تازەخولقاو بە ناوی ئێرانی، خۆ زەقکردنەوە لە ڕێگەی خۆسەپاندن بە سەر ئەوی تر و ئەوانی تردا. بۆ ئەم ستراتیژییەش دێنێ لە تاکتیکی سەیروسەمەرە و جۆراوجۆر کەلک وەردەگرێ: هەڵاواردنی کۆمەڵایەتی و فەرهەنگی و ئابووری، دژایەتی زمانەکانی تر، نیشانەگرتنی دابونەریتی نەتەوەکانی تر، هێرشی چەکداری بۆ سەر ژیانی خێڵایەتی و عەشیرەیی... و بەگشتی بەرەو پرۆسەیەکی ئاماڵ مۆدێرنیزاسیۆنی تاکەڕەهەندی و ڕەق ئامێری.

دەوری کارگێڕیی کاریزما

جگە لەم دوو خاڵە، باسێکی گرینگی تری هەیە کە دیسان بەرپەرچدانەوەیەکە بۆ ڕەتکردنەوەی بۆچوونی ئەوان بە بیانووی «جەبری ژئوپولیتیک.» کە سەیری بزووتنەوەکانی گەلی کورد دەکەی، بوونی کاریزمایەکی زاتی لە ڕێبەریی بزووتنەوەکاندا، زۆر گرینگ و کاریگەر بووە کە دیسان ئەوان بەئانقەست ئەم بەشەش ڕەچاو ناکەن. بۆ ئانالیزی بزووتنەوەکانی پێشوو وەک دیاردەیەک لە ڕوانگەی زانستە کۆمەڵایەتییەکانەوە دەبێ دەوری کارگێڕ (Agency) زیاتر ڕەچاو بکرێ تاوەکوو پێکهاتە (Structure). بیردۆزە کۆمەڵایەتییەکان لە ڕوانگەی گرنگیدان بە کارگێڕ یان پێکهاتە بۆ شرۆڤەی دیاردە کۆمەڵایەتییەکان جیاوازییان لەگەڵ یەکتر هەیە، بۆ وێنە پێداگری لەسەر دەوری کارگێڕ یان گرنگی پێکهاتەی کۆمەڵایەتی یان وەک گیدێنز دەڵێ پەیوەندی دەروونی: [کارگێڕ پێکهاتە] دەکرێ بۆ ئانالیز کەڵکیان لێوەربگیرێ. لە سەردەمانی زووتردا کە بزووتنەوەکان لەسەر دەستی ئەم کەسایەتییە کاریزمایانە سەریان هەڵدەدا، دەوری کارگێڕ شوێندانەرتر بو بە نیسبەت پێکهاتەی کۆمەڵایەتییەوە. بۆیە کاتێ لە دەوری پێشەوا خورد دەبینەوە، کارتێکەریی ئەو لە ڕەوتی دگەردیسی کۆمەڵە ژێ.کاف بۆ حیزبی دێموکراتی کوردستان، ڕاوەستانی بەرامبەر بە دەسەڵاتدارانی ئێرانی لە قەوامەوە بگرە تا کاربەدەستانی یەکێتی سۆڤییەت و ئازەربایجان وەک باقرۆف، جێگەوپێگەی کۆمەڵایەتی و بنەماڵەیی قازی محەممەد و... ڕەنگە تەعبیری دوکتور قاسملوو بۆ پێشەوا کاتێ ئەو وەک ڕێبەرێکی بێ هاوتا و لە هەمان کاتدا "بەتاقی تەنیا"ی دەناسێنێ بۆمان دەربخا کە ئەو وەک کارگێڕێکی کاریزما، بە بەختکردنی گیانی خۆی توانی میراتێکی هەرمان بۆ هەموو نەتەوەی کورد لە پاش خۆی بەجێ بێڵێ، میراتێک بە ناوی کۆماری کوردستان!

نەتەوەکانی دیکەی ئێران و کۆماری کوردستان

ئازاد مستۆفی

ئاماژە: دووی ڕێبەندانی ساڵی١٣٢٤ی هەتاوی، ساڵڕۆژی دامەزراندنی کۆماری کوردستان، تەنیا خاڵێکی بەهێز و وەرچەرخانێکی مێژوویی مەزن لە خەبات و تێکۆشانی گەلی کورد لە ئێران نەبوو؛ بەڵکوو ئەم پێواژۆیە توانیی کاریگەرییەکی زۆر لەسەر ڕەوتی خەبات لە بەشەکانی تری کوردستان، هەمژی گەلانی چەوساوەی ئێران دابنێ. لەم ڕاپۆرتەدا هەوڵ دراوە لەمەڕ ئەو ڕووداوە مێژووییە لە ڕەوتی خەباتی دێموکراسی و مافی گەلان لە نێوان نەتەوەکانی تری نیشتەجێ لە جوغرافیای ئێراندا زیاتر باس بکرێ.

حافز فازڵی، ئەندامی دەفتەری سیاسیی حیزبی «تضامن»ی ئەهواز لە گوتوبێژێک دەگەڵ ڕۆژنامەی «کوردستان» لەسەر کۆماری کوردستان و کاریگەرییەکانی بۆسەر چۆنیەتیی هەوڵ و تێکۆشانی نەتەوەکانی تری ئێران، دەڵێ: ڕۆژی دامەزراندنی کۆماری کوردستان ڕۆژێکی دیرۆکییە بۆ سەرجەم نەتەوەکانی نیشتەجێی ئێران کە لەژێر زوڵم و ستەم لە ئێراندا دەژین؛ هەروەها ڕۆژێکی مێژوویی و وەرچەرخانێکی پڕمەزنە لە مێژووی هاوچەرخی گەلی کورد. ئەم ڕۆژە نەک هەر تەنیا بۆ کورد بەڵکوو بۆ گشت گەلانی هاودەرد دەگەڵ گەلی کورد گرینگ و مێژووییە، چونکە لەم ڕۆژەدا نەتەوەی کورد بۆ وەدەستهێنانی ئامانجی خۆی واتە دامەزراندنی دەوڵەت و دروستکردنی دەستەڵاتێک کە هیوا و ئارمانجی هەموو گەلێکە، هەوڵی دا و ئەمەی کردە بەڵگە و سەنەد و میناکێکی زیندوو کە لە مێژووی ئەم گەلە مەزنە تۆمار کرا. هەرچەندە کۆماری کوردستان بە هۆکاری جۆراوجۆری نێونەتەوەیی نەیتوانی زیاتر لە یەک ساڵ خۆ ڕابگرێ، بەڵام ئارمان و هیوای نەتەوەی کورد و بەڵگەمەندبوونی ئەو کۆمارە لەسەر سینگ و دڵی تاک تاکی کوردەکان و ناوچەکە هەرماوە. کۆماری کوردستان بەڵگەیەکی حاشا هەڵنەگرە کە تۆوەکەی شەهیدی نەمر پێشەوا قازی محەممەد بەسەر هەموو ئاخ و نیشتمانی نەتەوەی کوردی وەرکرد و داری ئەم بەرهەمەش لە بەهاری چاوەڕوانیی ئەو گەلە مەزنە کە بە دڵنیاییەوە ڕۆژێک دادێ دەڕوێتەوە و بەر دەگرێ. بەڵێ قازی محەممەد لە سێدارە درا بەڵام هیوا و ئاواتی ئەو گەلە هیچ کات لەنێو ناچێ. کۆماری کوردستان، کۆماری ئازەربایجان، حکوومەتی ناوچەیی ئیمارەتی عەڕەبستان هەر هەموویان بەڵگەی سیاسیی هاوچەرخن کە بۆ وەدەستهێنانی مافی دیاریکردنی چارەنووسی خۆیان درێژە بە خەباتی خۆیان دەدەن. کاتێ ئێمە باسی کۆماری کوردستان دەکەین ئامانجمان تەنیا باسی ڕووداوێکی دیرۆکی نییە، بەڵکوو کۆماری کوردستان لە ڕاستیدا هێمای بوونی ویست و داواکارییەکی ڕەوا و بەحەقی نەتەوەیەک لەوێ سەردەمدا بووە. ئەو داخوازییانەی پاش چەندین دەیە بەداخەوە ئێستاش بە ئاکام نەگەیوە، ئەگە کۆماری کوردستان مابا ڕەنگە چارەنووسی کوردەکانی هەموو ناوچەکە ئەمڕۆ بەشێوەیەکی دی دەبوو، ئاماژە بە کۆماری کوردستان و سەرنەکەوتنی ئاوات و ئامانجەکانی ئەو لە ڕاستیا ئاماژە بە هەرەج بەرەجی، زوڵم و چەوسانەوەی نەتەوەییە کە بۆ سەرجەم ئێمە گەلانی ئێران بەڕەوا زانراوە. هەڵبەت ئەو داواکارییانەی ئێمە داخوازییەک نییە کە دەگەڵ چوارچێوەی یاسا نێونەتەوەییەکان و بەرژەوەندیی گشتی کۆمەڵگەی جیهانی جیاوازیی هەبێ، بەڵکوو ویستی ئێمە ئەمڕۆ دەباسی مافی مرۆڤ، مافی شارۆمەندی و مافی دیاریکردنی چارەنووسی خۆماندا دەگونجێندرێ و دەوڵەتە دیکتاتۆرەکانیش ناچارن بەو دۆخەی نێوخۆیی و نێونەتەوەیی کە هاتۆتە پێش، لە گۆشەنیگای جیاواز درەنگ یا زوو ئەو مافانە لە بەرچاو بگرن. ئەمڕۆ کۆمەڵگەی جیهانی پاراستنی مافی مرۆڤ و نەبوونی فەرق و جیاوازی لە بەرامبەر بە هەڵسوکەوت دەگەڵ بنیامەکان، ئازادییە بنەڕەتییەکان و مافی پاراستنی شوناسی نەتەوەیی، ئۆلی و زمانی بە مەرجی سەرەکیی دانانن بە دەوڵەتەکان دەزانن. کەوابوو بە تێپەڕینی زەمەن ئەوەی کە نەمران قازی محەممەد و جەعفەر پیشەوەری وەک بناغەیەکی پتەو کاریان بۆ کرد و نەیانتوانی بەپێی ڕەوشی ئەوکات وەک خۆی دایرێژن، ئەمڕۆ وەدەستی جیلی نوێی ئەو قارەمانانە کەوتووە. دۆخی پێشکەوتوویی کۆمەڵگە مرۆییەکان دەبەستێنی مافی مرۆڤ و دانپێدانانی لەلایەن دەستەڵاتدارەکان، بۆ نەوەی ئەمڕۆ بە ویست و داوایەکی ڕەوا دادەنرێ. دیارە کۆماری ئیسلامیی ئێران بێبزەیانە بەو پەڕی چەختیگەرییەوە ئەوەی لە دەستی هاتووە بۆ هەڵاواردن، چەوساندنەوە و زوڵم بە نیسبەت گەلانی کورد و بەلووچ و هەموو نەتەوەکانی تر کردوویەتی و دەستی لێ نەپاراستووە، سالانێکە بۆ قاڵکردنەوە و تواندنەوەی فەرهەنگی، زمانی، سووکایەتی و بێڕێزی بە گەلانی ئێران تێدەکۆشێ، ئێمە بە لە بەرچاوگرتنی ئەو ئەزموون و بەسەرهاتانە گەیشتووینەتە ئەو باوەڕە باشترین ڕێکار بۆ چارەسەری ئەم پرسە فیدڕالیزمە. چونکە لە نیزامی فیدڕاڵدا ناوەند وەک سەنتەر و ئاوەزی دیکتاتۆرییەت نامێنێ و لەنێو دەچێ، دابەشکردنی دەستەڵات و بەشداریکردنی گشت خەڵکی لە هەموو شار و ناوچەیەک لە حکوومەت نەک تەنیا ئەو ئێرانە لاواز ناکا بەڵکوو زۆریش بەهێزتر دەبێ. عەڕەبێک، کوردێک، ئازەرییەک، بەلووچێک، تورکەمەنێک هەتا ئەو کاتەی هەست بە مافەکانی خۆی نەکا ناتوانێ شانازی بە ئێرانیبوونی خۆی بکا.

فەرامەرز بەختیار، بەرپرسی حیزبی «یەکیەتیی بەختیاری، لورستان، کەهکیلوویە و بویرئەحمەد» بە ڕوانینێکی مافی مرۆڤانە باس لە کۆماری کوردستان و خەباتی گەلی کورد دەکا و بە چاوخشاندنێک لە دۆخی سیاسی ئێستای ئێران دەڵێ: دامەزراندنی کۆماری کوردستان جووڵەیەکی سیاسی بوو کە بە ڕەهەندی ئەستاندنی مافی نەتەوەیی کوردەکان لە ئێران دەستی پێکرد ئەمەش دەیتوانی سەرەتایەک بێ بۆ پێشکەوتن و پەرەئەستەندن و ئاسایشی کۆمەڵایەتی بۆ گەلی کورد، کەچی لەگەڵ هێرشی نیزامیی ئەرتەشی حکوومەتی ناوەندی ڕووبەڕوو بۆوە و کوردستان کەوتە ژێر دەستی دەوڵەتی ناوەندیی ئێران کە هەتا ئەمڕۆش درێژەی هەیە. خەبات و تێکۆشانی گەلی کورد کە ئەمڕۆ لە سەرانسەری کوردستانی ئێران بەردەوام درێژەی هەیە لە ڕاستیدا درێژەی خواستە ڕەواکانی کۆماری کوردستانە، ڕێک بە پێی یاسا و پرەنسیپەکانی سیاسی جیهانی مۆدێڕن و پێشکەوتوو و پەسەندکراوەکانی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان. ئەو ویست و داخوازییانە هیچ دژایەتییەکی دەگەڵ یاسای مافی مرۆڤی نییە و ئەم کۆمارە کە لە ٧٠ ساڵ پێش لە ناوچەیەکی پاشکەوتووی ڕۆژهەڵاتی ناوین ڕووی داوە زۆر مۆدێڕن ئەمڕۆیی و پێشکەوتووانە بووە، بەڵام دەوڵەتی ئەوکات چونکە هیچ ئاشنایەتییەکی دەگەڵ کۆنڤاسیۆنەکانی مافی مرۆڤ، دێموکراسی و ئازادیخوازی و یاسا نێودەوڵەتییەکان نەبووە، ڕووی کردۆتە ڕم و نێزە و ئەو پێواژۆ مەدەنییەی بە زەبری زۆری و دڕندانە بە چەک و جبەخانە سەرکوتی کرد جا ئەمجار دەستی کرد بە تواندنەوەی فەرهەنگی، ئابووری، ئایینی و یاساغکردنی زمانی و بێبەشکردنیان لە خەدەماتی حکوومەتی کە ئاسەواری قیزەونی ئەو کردەوانە ئەمڕۆ لە کوردستان دەبینرێ. خەباتی گەلی کورد و باقی نەتەوەکانی زوڵملێکراو لە ئێران کە ئەمڕۆ لەنێو ئۆپۆزیسیۆنی ئێراندا دەیانبینین و گرینگترین وێژەمانی سیاسی و باسی سەرەکی جموجووڵی ڕامیاری لە ئێران و ناوچەکەیە، دژکردەوەیەکە لەبەرامبەر دژایەتیی نەتەوەیی دەوڵەتی ناوەند کە لە مەملەکەتی «مەحسوور»ەی ئێران، بە نیسبەت گەلانی نیشتەجێ هەیە. ئەگە دەخوازین دێموکراسییەکی ڕاوەستاو و سەقامگیر لە ئێران هەبێ دەبێ بزانین کە بەبێ چارەسەرکردنی کێشەی نەتەوەیی لە ئێران هیچکات ناگەینە دێموکراسی. لە وڵاتی فرەنەتەوەی ئێران، سەرجەم گەلان دەبێ مافی بەرامبەری ئینسانی و سیاسی_کۆمەڵایەتیان هەبێ و خاوەن چارەنووسی خۆیان بن. بە پێچەوانە و دەگەڵ گۆڕینی دیکتاتۆرەکان لە ناوەند، گەلانی ئێران بە ماف و ویستی خۆیان ناگەن، کوردستان دەتوانێ بەو پێیەی کە ئەزموونی خەبات و تێکۆشانی سیاسی_نیزامیی ٧٠ ساڵی ڕابردووی هەیە، بیرۆکە باشەکانی بخاتە بەردەست نەوەی شوناسخواز و ئازادیخوازی نەتەوەکانی تری ئێران و بەستێن بۆ گۆڕانکاریی بنەڕەتی لە ئێران درووست بکا، هزری نوێی شوناسخوازی هەروەها وەدەستهێنانی مافی پێشێلکراوی نەتەوەیی لە سەرانسەری ئێران زۆر بە خێرایی ڕێ دەپێوێ و ستەمی دینی دەستەڵاتدارانی خستۆتە ژێر پرسیار، لە جیهانی سیاسیی نێونەتەوەییش، هەڵکەوتە و ئێلیتی سیاسیی گەلان بە بەشداری لە کۆڕ و دانیشتنەکانی کۆمەڵگەی جیهانی، پرسی گەلانی ئێران و فرەنەتەوە بوونی ئەو وڵاتەیان بۆ هەموو لایەک ڕوون کردۆتەوە. ئەمڕۆ سیاسەتمەدارەکانیش ئەو پرسە چاک دەزانن کە دەبێ لە کاتی گۆڕانکاری لە ئێران، جۆراوجۆری کولتووری (Diversity Cultural) و نەتەوەیی و پلۆرالیزمی سیاسی کە بۆخۆیان دایانهێناوە و بەڵێنیان پێ داوە لە ئێرانژی پشتیوانی لێ بکەن هەتا بتوانین بە دێموکراسییەکی ڕاستی و واقعی بگەین، کۆمەڵگەیەکی بەبێ هەڵاواردن و هەڕەشە و سەرکوت دابمەزرێنین هەتا هەموو ئێرانییەکان دە ئاسایش و تەناهی بە هەوڵ و خۆماندوو کردن تێ بکۆشن ئەو پاشکەوتوویە تێپەڕێنن و بڕوانینە دواڕۆژێکی پرشنگدار.

ڕەحیم بەندوویی، ئەندامی ڕێبەریی حیزبی «خەڵکی بەلووچستان» لەسەر گرینگی کۆماری کوردستان دەڵێ: دامەزراندنی کۆماری کوردستان لەسەر دەستی حیزبی دێموکراتی کوردستان بە ڕێبەریی مەرحوومی قازی محەممەد لە دووی ڕێبەندانی ١٣٢٤ی هەتاوی ئاکامی زەمەنێک ئەزموون و هیوای تێکۆشەرانی کورد بووە، خەباتکاری کورد دوای ئەو هەمووە زوڵم و سەختی و ناخۆشییەی دوای دابەشبوونی خاکی کوردستان لە نێوان وڵاتانی هاوسێ لەلایەن دەوڵەتانی چەوسێنەری بریتانیا و فەڕانسە لە کێبەرکێ دەگەڵ ئیمپڕاتووریی عوسمانی کە بە ڕێکەوتننامەی «سایکس-پیکۆ» بەناوبانگە، قۆڵی لە خەبات هەڵماڵی. هۆکاری بیچمگرتنی کۆماری کوردستان لەلایەن حیزبی دێموکراتی کوردستان لە ئێران، بۆ ڕابوونی شۆڕشگێڕانی ئێران و سەرکەوتنی ئینقلابی مەشرووتە بەسەر زوڵم و چەوساندنەوەی قاجارەکان، کە بەپێی یاسای بنەڕەتی ئەو کات پەسەندکردنی شێوازی کارکردی سیاسیی «لا مۆنە» (عدم تمرکزگرایی) لە ژێر ناوی «ئەنجوومەنەکانی ئەیالەتی و ویلایەتی» دەگەڕێتەوە، بێشک بوونی هێزە نیزامییەکانی بریتانیا و ڕووس لەلایەک و هەبوونی هێزێکی سیاسی بەناوی «حیزبی دێموکرات کوردستان» لە لایەکی تر کە ئامرازی سازماندان و بەرنامەڕێژی تێکۆشەرانی کورد بوو، ڕۆڵێکی گرینگی لە دامەزراندنی کۆماری کوردستاندا هەبووە. حکوومەتی پەهلەوی کە کاتی خۆی لە کۆتایی شەڕی جیهانیی یەکەم و بە کودتای نیزامی ئینگلیسەکان و بۆ تێکشکانی شۆڕشی مەشرووتە لە ئێران قوت کراوە، بە بەرنامە و پشتیوانیی سەرەکی ئینگلیسەکان لەشکری بۆ کوردستان نارد، قازی محەممەد و بەشێک لە هاوڕێکانی لە سێدارە دران و پاش یازدە مانگ کۆماری کوردستان هەڵوەشایەوە، بەڵام هیچ کات نەیتوانی حیزبی دێموکرات و پێشەوا قازی محەممەد کە ڕەگ و ڕیشەی دەنێو دڵی هەموو کوردێکی ئێران دایە لەنێو بەرێ. ئەوە بوو کە ئەم حیزبە جارێکی تر و لە گەرمەی شۆڕشی گەلانی ئێران (١٣٥٧) بە سەرکردایەتیی نەمر دوکتور عەبدولڕەحمانی قاسملوو لە نێو خەڵکی کورد بە دروشمی «دێموکراسی بۆ ئێران و خودموختاری بۆ کوردستان» سەری هەڵدایەوە و ئێستاش ئاڵاهەڵگری خەبات بۆ وەدەستهێنان و دابینکردنی مافی دەسەڵاتداریی نەتەوەیی گەلی کوردە، کوردستانێک کە هەموو کات دەگەڵ ئەو هەمووە سەرکوت و زوڵمە بێبەزەیانەی کۆماری ئیسلامی، بۆتە پەناگە و قەڵایەک بۆ تەواو خەڵکی دێموکرات و بۆتە هێمای هیوا و ناوەندی خەبات بۆ نەتەوەکانی تری ژێر چەپۆکی ئێران.

ماناس چاملی، توێژەر و نووسەری تورک کە موتاڵە و خوێندنەوەیەکی زۆری لەسەر مێژووی هاوچەرخی ئێران بە تایبەت شۆڕشەکان و دامەزراندنی هەر دووک کۆماری کوردستان و ئازەربایجان هەبووە، لەسەر کۆماری کوردستان و پێوەندیی نیزیکی دوو گەلی تورک و کورد دەڵێ: بێشک یەکێ لە باسە هەرە گرینگەکان و خاڵە بەهێزەکانی جووڵانەوەی گەلانی ئێران لە مێژووی هاوچەرخا ئەو ڕووداوانە بوون کە لە کوردستان و ئازەربایجان لە نێوان ساڵانی ١٩٤٥ بۆ ١٩٤٦ ڕوویان دا. جیا لەوەی کە هۆکاری کۆمەڵایەتی و سیاسیی ئەو سەردەم دەبێ لە ساڵەکانی پێش، هاوکات و، دوای کودتای ڕەزاخان ببینین، بەڵام ئەوەی کە بۆ من وەک چالاکێکی سیاسی_مەدەنیی تورکی ئازەربایجان لە خوێندنەوە و دامەزراندنی دوو حکوومەتی نەتەوەیی یەکیان لە ئازەربایجان بەناوی حکوومەتی نەتەوەیی ئازەربایجان و ئەوەی تریش کۆماری کوردستان گرینگی و بایەخێکی یەکجار زۆری هەیە بە تایبەت لە قۆناغی ئێستادا، وێککەوتن و پێوەندیی نێوان دوو ڕێبەر و دامەزرێنەر هەروەها دوو گەلی قارەمان و ئازادیخواز دایە. دوو نەتەوەی کورد و تورک بە پشتبەستن بە ڕووحی ئازادیخوازی و ویستی نەتەوەیی خۆیان برایانە دە ڕیزی بەرەنگاربوونەوەی زوڵم و زۆری مێرانە وەستان. هەرچەند کە ئەم دووانە بە هۆکارگەلێک کە لەم قسانەدا جێگای نابێتەوە بە ڕواڵەت تێک شکان، بەڵام لاپەڕەیەکی زێڕین لە دراوسێیەتی، برایەتی و هاوکارییان بۆ ئەو دوو گەلە تۆمار کرد کە لە جۆری خۆی لانیکەم لە ئێران ناوازە و بێهاوتا بووە. جیا لە خزمەتی ئەو دوو حکوومەتە «نەتەوەیی_خەڵکی»یە کە لە سەر بناغەی بەرامبەری_فەرهەنگی و ڕێزگرتنی مەقامی ئینسان داڕێژرابوو، بەڵام نوێگەراییەک کە لە شێوازی دیپلۆماسی و دیسکۆرس و وێژمانی سیاسی داهێنرابوو نەک تەنیا وەک ڕووداوێکی مێژوویی ساکار بەڵکوو وەک چراتۆڕێک لە بۆ هەر دووک گەلی ستەملێکراو و هەڵبەت بۆ کەلکوەرگرتنی نەتەوەکانی تری ژێردەستە لە جوغرافیای ئێران لە چاخی هەنووکەش دەتوانێ و دەبێ وەک سەرچاوە بۆی بگەڕێینەوە و زیاتر لێی بکۆڵینەوە و لە سەری بنووسین. هەروەها ئەو مۆدێل و نۆرمە پێشکەوتوو و دێموکراتیکانەی ڕێبەرانی ئەودەمی ئەو دوو حکوومەتە کە لە سەر بناغەی مافی گەلان بە پێوانەی مافی دیاریکردنی چارەنووسی سیاسی و کولتووری زۆر پێش بەنووسراوەکردنی لە ئەرزی واقعدا خۆیا ببوو و ئەمەش ملوانکەیەکی زێڕینە کە بە سەر سینگی برایەتیی ئەو دوو نەتەوەیەوە (کورد و تورک) دەدرەوشێتەوە. ئەو ئەزموونانە جیا لە باسی بایەخی مێژوویی خۆی بۆ پەروەردەی جیلی داهاتووی ئەم دوو گەلە بایەخێکی یەکجار زۆری هەیە، ئێستاش ئەو دوو نەتەوەیە و گەلانی تری وەک عەڕەب، بەلووچ و ... لەژێر پۆستاڵی چەوسانەوەی ئایینی مەزهەبی و دێسپۆتیزمی ڕێژیمی ئیسلامی دەناڵێنن، زۆر جێی داخە گەلانی وەها کۆن و بە ڕابردوو بەو هەمووە شۆڕش و بەرخۆدان و خۆڕاگرییە ڕەوایە ئێستاش نەیانتوانیوە بە سەرەتاییترین مافی دێموکراتیکی و مرۆڤانەی خۆیان بگەن، ئەو ڕابردوو و بیرەوەرییانەی کە ئێستاش لە هەست و نەستی دیرۆکی ئەو دوو نەتەوە تێکۆشەرە، دەگەڵ ئەو هەمووە چەواشە و درۆ و بوختان هەڵبەستنەی لانیکەم هەشتا ساڵی ڕابردوو، هەروا زیندوویە و قەت نامرێ. ئێستاش خەباتکارانی ئەو دوو ڕێبازە دێموکرات و ئازادیخوازە لەم ئەزموونانە بە شێوەی کردەیی لە تێکۆشان و خەباتی خۆیان دەگەڵ جیهانی دەرەوە کەلک وەر دەگرن.

***

قادر وریا

دووانە تەبا و ناتەباکانی مێژوویەکی ٧٥ساڵە

پوختەی ئەزموونەکان

(بەشی یەکەم)

کورتە ئاماژەیەک؛ مێژوویەک پڕ لە دووانەی تەبا و ناتەبا

مێژووی حیزبی دێموکراتی کوردستان لە کۆمەڵەی «ژێ- کاف»ـەوە دەست پێدەکا. لەو کاتەوە هەتا ئێستا ئەو مێژووە پتر لە ٧٥ ساڵی خایاندووە. شاسواری ئەو مێژووە، واتە حیزبی دێموکرات، ئاڵاهەڵگری پرسی ڕەوای نەتەوەی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان و خەباتە سەرەکییەکەشی، لەگەڵ دەسەڵاتدارانی ئێران بووە. بەڵام ئەو حیزبە لە نێوخۆیشیدا لە ڕووی ڕێبازی فکری و سیاسی و بەرنامەی تێکۆشانەوە، کەم وا هەبووە بەبێ کێشە و ململانێی نێوخۆیی بووبێ. بە تایبەتی ململانێی نێوان دوو مەیلی جیاواز _من ناوم ناون مەیلە تەبا و ناتەباکان_ کە هەر دوو مەیل لە نێو حیزب و لە کۆمەڵی کوردستاندا، هەبوون. لەم وتارەدا ئاوڕێک لە چەند دەستەیەک لەو مەیلانە و ململانێی نێوانیان دەدەمەوە و، دەرسێک و ئاکامێکیش کە حیزبی دێموکرات لەو ململانێیانە وەری گرتوون یا پێویستە وەریان بگرێ، ئاماژە پێ دەکەم بۆ ئەوەی هەر وا لە خۆوە پشتیان تێنەکەین و لە داهاتووشدا چرای ڕێگای تێکۆشانمان بن:

سەربەخۆییخوازی و خودموختاریخوازی (یەکەم دەرکەوتنی دووانە تەبا و ناتەباکانی ئەم مێژوویە)

ناچمە سەر ئەو هەلومەرجە ناوچەیی و نێودەوڵەتییە کە گەشەکردنی هەست و شعووری ناسیۆنالیستیی کورد و هەڵدانی بزووتنەوە نەتەوەییەکەی لێ کەوتەوە و لە ئاکامدا، ڕووناکبیران و پێشەنگانی نەتەوەیی و سیاسیی کورد لە سەرەتاوە کۆمەڵەی ژێ_کاف، دواتر حیزبی دێموکراتی کوردستانیان لە درێژەی هەمان ڕێچکەدا دامەزراند و ئاڵای کوردستانیان هەڵدا و کۆماری کوردستانیان ڕاگەیاند. باسی دەسکەوت و کار و کردەوەکانی کۆماریش ناکەم بۆ ئەوەی بابەتەکەم بەوە درێژ نەکردبێتەوە و زیاتر ئەو شتانەی مەبەستمن، باسیان بکەم. هێندێک لە وتارەکانی پێشەوا قازی محەمەد لە سەرەتای دامەزرانی کۆماردا، مانشێتی ڕۆژنامەی «کوردستان» لەبارەی ڕووداوی ٢ی ڕێبەندان (جێژنی ئیستیقلال و سەربەخۆیی کوردستان)، شێعر و بابەتەکانی چاپەمەنیی ئەو کاتی حیزبی دێموکرات، ئەو خوێندنەوەیان لێدەکرێ کە ئەو کارەی کراوە، ڕاگەیاندنی سەربەخۆیی کوردستان یا پێکهێنانی دەوڵەتێکی سەربەخۆ بووە. هەڵدانی ئاڵا، پێکهێنانی سپای میللی، بوونی مەهاباد بە ڕووگەی خەباتکارانی پارچەکانی دیکەی کوردستان و، کۆمەڵێک کردەوە و لێدوانی دیکەی ئەو سەردەمەش، ئەو بەرداشتە بەهێز دەکەن. بەڵام هەر خودی پێشەوا، لە وتووێژە چاپەمەنییەکانی دواتریدا، باس لە خودموختاری دەکا. دەچێتە تاران و هەوڵی ڕێکخستنەوەی پێوەندییەکانی تاران_مەهاباد و قەبووڵاندنی بڕیاری خودموختاریی کوردستان بە دەوڵەتی مەرکەزی دەدا. هەر ئەو کات حیزبی دێموکرات و کۆماری کوردستان لەگەڵ هێزە دێموکرات و پێشکەوتنخوازەکانی ئەو سەردەمەی ئێران لە بەرەیەک دایە. ئەمانەش بەڵگەن بۆ ئەوەی پێناسەیەکی دیکە بۆ کۆماری کوردستان بکەین و نەک وەک ڕاگەیاندنی سەربەخۆیی، بەڵکوو وەک چارەسەری پرسی نەتەوەیی لە چوارچێوەی ئێراندا خوێندنەوەی بۆ بکەین. ئەم ناتەباییە هەست پێکراوە، ئەم دوو ڕوخسارە جیاوازەی کۆماری کوردستان لەنێو مێژوونووسان و سیاسییەکانی کورددا، زۆر جار بووە بە هەوێنی لێکدانەوەی جیاواز و جاری وایە دژ بە یەک. ئەوەی بۆ خۆم پێی گەیشتووم ئەوەیە کە ڕێبەران و سەردەمدارانی ئەو کاتە، جگە لەوەی کە ئارەزووی سەربەخۆیی کوردستانیان لە دڵدا بووە، لە سەرەتاوە بە لێکدانەوەیەکی خۆشبینانە لە ڕووداوەکان، چوونەتە نێو پرسەکە. خوێندنەوەیان بۆ سیاسەتی یەکیەتیی سۆڤیەت و پشتیوانییەکەی لە حکوومەتی میللی ئازەربایجان و کۆماری کوردستان، خۆشبینانە بووە. بەڵام ڕۆژ بە ڕۆژ زیاتر لە واقیعیەتی سیاسی، لە لاوازبوونی بناغەکان بۆ ئەو سەربەخۆییەی لە سەرەتاوە بیریان لێ کردۆتەوە، حاڵی بوون. لە ئاکامدا، واقیعیتر تەعامولیان لە گەڵ ڕووداوەکان کردووە و گەیشتوونەتە ئەو قەناعەتە، لە ڕێگای پێناسەکردنەوەی وەک دەسەڵاتێکی خودموختار لە چوارچێوەی ئێراندا، لەنێو گێژاوی ڕووداو و ئاڵوگۆڕە خێراکانی نێوان ئێران و وڵاتانی دراوسێدا، ئەو جمهوورییە بپارێزن.

دیارە ئەو ململانێیە لە نێو دوو مەیلی سەربەخۆییخوازی و چارەسەرکردنی پرسی نەتەوەیی کوردی ڕۆژهەڵات لە چوارچێوەی ئێراندا، لە قۆناغەکانی دواتریش، جاری وایە لاواز، هێندێک جار بە هێز، هەر هەبووە. ململانێی نێوان ویستێکی ڕەوای گەورە بەڵام هەتا ئێستا نامومکین، لە گەڵ ویستێکی نەتەوەیی بچووکتر بەڵام لە واقیع نیزیکتر. دروشمی ئێستای حیزبی دێموکراتی کوردستان، سەنتێزێکی ژیرانە و هەر لەو کاتەدا بوێرانەیە لە پێکەوە حاواندنەوەی ئەو دوو مەیلە: «پێکهێنانی کۆماری کوردستان لە چوارچێوەی ئێرانێکی دێموکراتیکی فیدڕاڵدا» کە بناغەکەی لە سەر «یەکیەتیی داخوازانە و دادپەروەرانە» دامەزرابێ. گرنگیی ئەو دروشمە لە پێداگری لە سەر»پێکهێنانی کۆماری کوردستان» دایە کە هاوکات وێڕای دابینبوونی مافی نەتەوەیی خەڵکی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، سیستمی حکوومەتی لەو بەشەی کوردستانیشی ڕوون کردووەتەوە و دیاریکردنی ناو و جۆری سیستمی حکوومەتیی کوردستانی نەبەستووەتەوە بە ڕەزامەندی و بڕیاری دەوڵەتی ناوەندی. هەر لەو کاتەشدا یەکیەتیی داخوازانە و دادپەروەرانەی وەک مەرج بۆ مانەوە لە ئێرانێکی دێموکراتیک و فیدڕاڵدا، دەستنیشان کردووە. ئەوەی کە گومانی تێدا نییە ئەوەیە کە خۆبواردنی ڕێژیمەکانی ئێران لە قبووڵ و بەڕەسمی ناسین و دابینکردنی مافە نەتەوەیەکانی کورد لە ئێران و بەردەوامبوونیان لە سەر سەرکوتی ئەو نەتەوەیە، هەروەها دژایەتیی ئۆپۆزیسیۆنی ئێرانی لەگەڵ دانینان و بەڕەسمی ناسینی ئەو مافانە، مەیلی سەربەخۆییخوازی و جیابوونەوە لە ئێران لە نێو کورددا و هەر بەم پێیە لە نێو حیزبی دێموکراتیشدا، بە هێزتر دەکەن.

دووهەم دووانەی تەبا و ناتەبا، سەرانسەری بوون و ناوچەیی بوون:

حیزبی دێموکرات هەر لە سەرەتای دامەزرانییەوە هەمیشە لەگەڵ ئەو گرفتە بەرەوڕوو بووە کە لە لایەک بۆخۆی حیزبێکی ناوچەییە و ئەو پرسەش کە ئاڵاهەڵگرییەتی _پرسی کوردی ڕۆژهەڵات_ هەر ناوچەییە، بەڵام بەردەنگەکەی و بەرامبەرەکەی _ەو ئادرەسەی کە دەبێ وەڵامدەری ئەو داوایە بێ_ دەسەڵاتی سەراسەریی وڵاتێکی گەورەیە. چارەسەربوونی پرسی نەتەوەیی خەڵکی ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە چوارچێوەی ئێراندا پێویستیی بەوە هەیە کە نیزامێکی دێموکراتیک لە ئێران لە سەر کار بێ کە مافی کورد قبووڵ بکا و بە ڕەسمی بناسێ و دابینی بکا. قبووڵی ئەو داوایە لە لایەن نیزامی سیاسیی ئێرانەوە، هەر یەک تاقە ڕێگای نییە. لە حاڵەتێکی تایبەتدا دەکرێ، دەوڵەتی ناوەندی زۆر لاواز بێ و بزووتنەوەی کورد زۆر بەهێز بێ و داوا و مافەکانی ئەو گەلە، بە سەر تاراندا بسەپێندرێن. بەڵام حاڵەتی هەرەباش ئەوەیە کە سیستمەکە هەم لە نێوەرۆکدا و هەم لە میکانیزمی هاتنە سەرکار و بەڕێوەچوونەکەیدا، دێموکراتیک بێ و وێڕای قبووڵی مافی کورد، کوردیش بە ڕادەی سەنگی خۆی لە بەڕێوەبردنی دەسەڵاتی ناوەندیدا بکاتە شەریک. بەڵام حیزبی دێموکرات، حیزبێکی نەتەوەیی و تایبەت بە ناوچەیەکی دیاریکراوی ئێرانە و سەرانسەری نییە. کەوایە چۆن دەتوانێ کاریگەریی لە سەربزووتنەوەی سەرانسەری هەبێ؟ ئەوە کە لە چەند قۆناغدا حیزبی دێموکرات هەوڵی داوە بەرەیەکی سەرانسەری لە هێزە دێموکرات و پێشکەوتنخوازەکان پێک بێ، لە مەوقعیەتی سیاسیی خۆی و کوردی ڕۆژهەڵات (ناوچەیی بوون) لە نێو وڵاتێکی گەورە و سیستمێکی سەرانسەریدا، سەرچاوە دەگرێ. نیزیکیی سیاسی و تەشکیلاتی لەگەڵ حیزبی توودە لە دەیەی ٣٠ی هەتاوی، هاوپەیمانی لە گەڵ موجاهیدین لە دەیەی ٦٠ی هەتاوی، کۆمەڵێک هاوکاری و هاوپەیمانەتیی سنووردار و کەم ماوەی دیکە لەم دوو دەیەی دواییدا لەگەڵ ڕێکخراوە ئێرانییەکان، لەم یەک دوو ساڵی ڕابردووشدا، چوونی بۆ نێو دوو ئیتیلافی سیاسی لەگەڵ لایەنە کورد و ئێرانییەکان، ڕیشەیان لەم واقیعەی سیاسەتی ئێمە دایە. ئاماژەکردنم بەو دوو واقیعە بەرامبەر یەک وەستاوە, لە ڕیزی دووانە تەبا و ناتەباکانی مێژووی حیزبدا، بەو مانایە نییە کە لە حیزبی ئێمەدا، مەیلی بوون بە حیزبێکی سەرانسەری (ئێرانی) هەیە. مەبەستەکە ئەوەیە کە ئێمە لەگەڵ ئەوەی حیزبی ناوچەیەکی دیاریکراو و پرسێکی دیاریکراوین، بەڵام ناتوانین سروشتی چارەسەری مەسەلەی خۆمان لە ئاستی سەرانسەریدا نەبینین. دیارە لە هەر قۆناغ و سەردەمێکدا، هەوڵ دراوە ڕێگەیەک بۆ لێکگرێدان و پێکهاتنی ناوچە و مەرکەز، بزووتنەوەی ناوچەیی و سەرانسەری بدۆزرێتەوە. ئەمەش کێشەیەکە نە دەتوانین خۆی لێ لادەین و بڵێین لە خێری دەگوزەرێین، نە هەتا ئێستا دەسکەوتێکی ئەوتۆمان لێ وەرگرتووە. ئەزموونی مێژووی ململانێی ئەو دوو واقیعە بەرامبەر یەک وەستاوە، پێمان دەڵێ ئێمەی هێزە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، نابێ کوێرکوێرانە بچینە نێو هاوپەیمانەتی لەگەڵ هێزە ئێرانییەکان. کە دەچینە نێو هاوپەیمانەتی لەگەڵیان، دەبێ وەک هێزە سیاسییەکانی کوردستان و، بە یەکگرتوویی بچین نەک بە بەربڵاوی و ناهەماهەنگی. هەروەها لە سەر ئەساسی دانانی هاوپەیمانەتییەکە بە پرسی نەتەوەیی لە ئێران و قبووڵی مافە نەتەوەییەکان بێ نەک دڵخۆشکردن و هەڵفریوان بە بەڵێن و قسەی بێکردەوەی هەڵگیراو بۆ دوای سەرکەوتن و بەدەسەڵات گەیشتنیان. دەتوانم بڵێم ڕێنوێنیی ئێمە وەک حیزبی دێموکراتی کوردستان بۆ سیاسەتکردن لەم پانتاییەدا، پوختەی ئەو ئەزموونەیە. حوکمێکی کە بەبێ دوودڵی دەتوانین بیدەین ئەوەیە ئەگەر تەبایی و هاوکاری و هاوپەیمانەتی لەنێوان هێزە سیاسییەکانی کوردستاندا پێک بێ و، ئەم هاوپەیمانەتییە، بتوانێ لە لایەک داوا و مافەکانی خەڵکی کوردستان بباتە نێو ئامانجە سیاسییەکانی ئیتیلاف لەگەڵ هێز و لایەنەکانی ئۆپۆزیسیۆنی ئێرانی، لە لایەکی دیکەشەوە، لە ناوەندی ڕێبەری و بڕیاردانی یەکگرتن لەگەڵ ئەو هێز و لایەنانەدا ڕۆڵ و شوێنێکی شیاوی هەبێ، شانسی وەدیهاتنی چاوەڕوانی و داخوازەکانی خەڵکی کوردستان، لە ئەگەری گۆڕانی سیاسی لە ئێراندا، زۆر بە هێزتر دەبێ. شاراوەش نییە کە پێکهێنانی ئامادەیی لە نێو خەڵکی کوردستان بۆ پشتیوانی لەو هاوپەیمانەتییە لە ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ ئاڵوگۆڕەکانی داهاتوودا، پێویستە یەکێک لە ئەرکە گرنگەکانی حیزبی دێموکرات و هێزە سیاسییەکانی دیکە بێ.

سێهەم دووانەی تەبا و ناتەبا، چەپ بوون و نەتەوەیی بوون

یەکەم بەرنامەی حیزبی دێموکراتی کوردستان، کە لە ٨ خاڵ پێک هاتووە و بە مانیفێستی ئەو حیزبە لە کاتی دامەزرانیدا دێتە ئەژمار، تەنیا یەک مادەی تێدایە کە نێوەرۆکێکی کۆمەڵایەتی هەیە (مەبەستم پێوەندیدار بە ژیان و بەڕێچوونی خەڵکەوەیە). مادەکەش ئەوەیە: «٥- دەبێ لە سەر ئەساسی قانوونێکی گشتی لە نێوان لادێیی و خاوەن مڵکدا ڕێککەوتنێک پێک بهێنرێ و دوارۆژی هەر دوو لا دابین بکرێ.» دیارە هەم هەلومەرجی ئەو کات، هەم تەرکیبی حیزب بە تایبەتی ڕێبەرانی، هەم پێشکەوتنی کۆمەڵگەکەش، هەر ئەوەی لێ چاوەڕوان دەکرا کە زۆرترین گرنگیدان بۆ پرسی نەتەوەیی و کەمترین ئاوڕدانەوەش بۆ کێشە و پرسە کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکانی کۆمەڵ بێ. بەڵام لەگەڵ تێپەڕینی زەمان، ئەو کەم بایەخدانە، گۆڕانی بە سەر دادێ. هۆکارەکەی هەر چییەک بووبێ، بڵاوبوونەوەی بیری چەپ و سۆسیالیستی لە جیهاندا بە گشتی و لە ئێراندا کە مەبەستی ئێمەیە بە تایبەتی، پێکهاتنی گۆڕان لە کۆمەڵی کوردستان لە ڕووی گەشەی شارنشینی، خوێندەواری، پەلهاویشتنی سەرمایەداری بۆ شارەکانی کوردستان و هتد، هاتنی نەسلێکی نوێ بۆ نێو ڕێبەری و کادرە بەرزەکانی حیزب، دەبێتە هۆی ئەوە بیری چەپ (گرنگیدان بە چەوسانەوەی چینایەتی و لایەنگری لە دادپەروەریی کۆمەڵایەتی و ئامانجی سۆسیالیزم و خۆ بەدۆست زانینی وڵاتانی سۆسیالیستی و هیزە چەپەکان) لە حیزبی دێموکراتدا جێگای خۆی بکاتەوە. لە کۆنگرەی سێهەمەوە، ئەم مەیلە، هەم لە بەرنامەی حیزب، هەم لە سیاسەتی ڕۆژانەی حیزبدا، بەبێ ئەوەی پرسە سەرەکییەکە کە پرسی نەتەوەییە وەبن خۆی بدا، دێتە ئاستێکی بانتر. لەو کاتەوە هەتا ئێستا زۆر گۆڕان بە سەر بەرەی سۆسیالیستیی جیهان و بەرەی چەپدا هاتووە، شتێک بە ناوی وڵاتانی سۆسیالیستی و کۆمەڵگە و سیستمی سۆسیالیستی نەماوە. خودی فکر و ئایدۆلۆژیای چەپیش تووشی قەیران و خۆنەقدکردنەوە و بەخۆداچوونەوەی گەورە بووە. ژانی ئەو گۆڕانانە و هەژانەکانی، هێزە سیاسییەکانی کوردستان و یەک لەوان حیزبی دێموکراتیشیان گرتووەتەوە. حیزبی دێموکرات، سەرەڕای ئەو گۆڕانە جیهانییانەش هەتا ئەو کاتەی حیزبێکی یەکگرتوو بوو، سۆسیالیزمی دێموکراتیکی وەک ئامانجی دوارۆژی خۆی هێشتبۆوە. دیارە «حیزبی دێموکراتی کوردستان» هەتا ئێستاش سۆسیالیزمی دێموکراتیکی لە بەرنامەی خۆیدا هێشتووەتەوە، هەڵبەت بە خوێندەوەیەکی نوێتر، جیاواز لە پێشوو و، گونجاو لەگەڵ واقیعی جیهانی ئێستا. بەرنامەی ئێستای حیزب لە زۆر ڕەهەندی دیکەشدا کاریگەریی بیروباوەڕی چەپی پێوە دیارە و ئەم حیزبە پێیان وەفادار ماوەتەوە. لە مێژووی حیزبی دێموکراتدا، وا هەبووە مەیلێک خوازیاری پشتگوێخستنی ئەوی دیکە بووە، یا ئەوی دیکەی پێ سەرەکی و گرنگ نەبووە. بەڵام لە سەریەک، پرسە سەرەکییەکە، هەر پرسی نەتەوەیی بووە و هاوکات هەتا ئێستاش پرسی کۆمەڵایەتی و هەبوونی بەرنامە و چارەسەر بۆ ئەو پرسە لە ڕوانگەیەکی چەپەوە، جێی پێ لەق نەبووە. ئەمەش خاڵێکی بەهێزی سیاسەت و بەرنامەی ئەو حیزبەیە. چونکە هەم گرنگیدانە بە کێشەکانی دوای چارەسەربوونی پرسی نەتەوەیی و، کۆمەک دەکا بیری گرنگیدان بە کۆمەڵێک پرس و لایەنی ژیانی خەڵک و دوارۆژبینی لەم پێوەندییەدا، لە ڕوانین و خوێندنەوە و کاری فکری و سیاسیی حیزبدا بەردەوام حزووری هەبێ. هەم ناچاری دەکا پشت نەکاتە مەیدانێکی دیکەی کار لە نێو خەڵک (کرێکاران، چین و توێژە زەحمەتکێشەکان و خەڵکی هەژار و ڕەشوڕووت) و بەم جۆرە پشتیوانیی ئەوانیش لە خۆی دەپارێزێ.

کۆمەڵگەی مەدەنی لە کوردستان و ئێران

شاروخ حەسەنزادە

چەمکی کۆمەڵگەی مەدەنی لەو جوغرافیایەی ئەمڕۆ بە ئێران دێتە ناسین خاوەن مێژوویەکی تایبەت بە خۆیەتی کە زۆرتر لە نیوەی سەدەی دووهەمی چاخی سەفەوییەکان خۆیا دەبێ. ئەو سەردەم مامۆستایانی ئایینی (شیعە) جۆرێک کۆمەڵگەی مەدەنییان بۆخۆیان خولقاندبوو ئەویش بە داهێنانی هەنێ ڕەوت کە ئاکامەکەشی لە بەرژەوەنیی دەستەڵاتی حاکم بووە، وەک "مەرجەعی تەقلید، نیابەتی ئیمامی زەمان، خومس و زەکات بۆ ئیمام، سەرپەرستیی شوێنە پیرۆزەکان و دەستە ئایینییەکان بە تایبەت لە مانگی موحەڕەم و..." جگە لەمەش بازاڕ وەک ناوەندی سەرەکیی پشتیوانیی ئابووری و شوێنی کۆکردنەوەی یارمەتی بەو کۆمەڵگە دەستکردانە بوونەتە دوو کۆڵەکەی بەهێزی مەدەنی بۆ برەودان بە بیری سیاسیی ئەو ڕوانین و هزرە کە تێیدا سەرکەوتوو بوون؛ بەڵام ئەگە بمانهەوێ بەو پێناسە مۆدێرنەی ئەمڕۆ فاکتێکی بەرچاوتر بێنینەوە دەبێ چاوێک لە سەردەمی شۆڕشی "مەشرووتە" بکەین. لەو قۆناغەدا هەموو چین و شەبەنگی کۆمەڵگە هەر لە ئاغا و دەرەبەگ، کرێکار و وەرزێر وەک نوێنەری کلاسیکی (سوونەتی) کۆمەڵگەی مەدەنی هەتا توێژی هەڵبژاردە و خوێندەوار و باڵادەست (بورۆکراتیک) لە بازنەی پێشکەوتووی ئەو ڕەوتە بە یارمەتیی بازاڕ و کەسەبە هەستانە سەر پێ و بە دامەزراندنی ئەنجومەنە نەتەوەییەکان کە ڕۆڵی کاریگەریان لە بەئەنجام گەیاندنی ئەو شۆڕشەدا هەبوو. ئێمە دەبینین یەکەم "اتحادیە"ی کرێکاری و ئەنجومەنی ئازادی بۆ ژنان ساڵی ١٢٨٥ لە تاران بە فەرمی دادەمەزرێ، بەڵام هاتنی ڕەزاشا و دەستەڵاتی سیاسی و نیزامیی ناوبراو جێگەی بەو دیاردە کۆمەڵایەتییە لێژ کرد و هەموویانی لەنێو برد. دواتر لە جەریانی شاربەدەرکردنی ڕەزاشا(١٣٢٠) و کودیتای بیست و هەشتی گەلاوێژی ١٣٣٢یش بە هەبوونی بۆشاییەکی سیاسی جارێکی دی کۆمەڵگەی مەدەنی کرانەوەی بەخۆیەوە بینی و هەمیسان کوڕەکەی ڕەزاشا، واتە حەمەڕەزا ئەو ڕەوتە مەدەنییانەی کە بە زەرەری خۆی و دەستەڵاتەکەی دەدی خنکاند. هەتا سەردەمی شۆڕشی گەلانی ئێران کە جیا لە هۆکارگەلی دەرەکی و ئەتنیکی، بەحەق ئەوە کۆمەڵگەی مەدەنی بوو کە توانی بە ڕێکخستنێکی باش بۆ نارەزایەتییە مەدەنییەکان زەمینە بۆ ڕووخانی ڕێژیمی پاشایەتی خۆش بکا. کۆمەڵگەی مەدەنی ئەوکات زۆرتر خۆی دە "تشکل، سندیکا، انجمن، اتحادیە"کانی کرێکاری، سێنفی بازاڕی، خوێندکاری و... دەبینییەوە کە بە لقێک لە کۆمەڵگەی مەدەنی دادەنرێن، ئەو ڕەوتانەش هەر هەتا ڕووخانی ڕێژیمی شا برِیان کرد و دواتر بە هەڵایسانی شەڕ دەگەڵ عێراق بەتوندی لەلایان ڕێژیمی ئێرانەوە سەرکوت کران و دەفتەرەکانیان لێ داخستن. هەتا دوای شەڕ کە خەڵک لەو ڕەوشەی ئیدۆلۆژیستی ئیسلامی شیعە تێگەیشتن و نەمانی ورەی شۆڕشگێڕی و دارمانی هەستی ئینقلابی وایکرد جارێکی تر کۆمەڵانی خەڵک لە دەرگای کۆمەڵگەی مەدەنی بدەن و بەو ڕێگایەدا بتوانن نارەزایەتیی خۆیان بەرامبەر بەو حاکمییەتە دەرباز بکەن، ئەوە بوو لە سەردەمی سەرۆک کۆماریی ڕەفسەنجانی بە پاساوی (سازندگی) و خولقانی کەشێکی دژایەتی دەگەڵ ڕێژیم؛ ناوەندە مەدەنییەکان وەجموجووڵ کەوتن و لە سەردەمی دەستەڵاتی دەوڵەتی خاتەمی بە دروشمی کۆمەڵگەی مەدەنی و "چاکسازی" ڕێ بە کرانەوەی هیندێ ئین جی ئۆ و ڕێکخراوە مەدەنییەکان لە چوارچێوەی یاسای خۆیان بە هەموو کەموکووڕییەک درا. یەکەم بزووتنەوەی کۆمەڵایەتیی ساڵی ١٣٧٨ کە بە کۆی دانیشگا ناسرا لەو قۆناغەدا هەڵایسا و لە حکوومەتی ئەحمەدینژاد جارێکی دیکە بە پەڵپ و بیانووی جیاواز زۆرێک لەو ڕێکخراوە مەدەنییانەی سەر بە کۆمەڵگەی مەدەنی داخران و گیران و لە کەمی دا. دووهەم ڕابوونی خەڵکی ئێران بە تایبەتی لە ناوەند ساڵی ١٣٨٨ بوو کە بە ڕەوتی سەوز ناودێر کرا. ئەمڕۆش ڕووحانی خوازیاری درێژەپێدانی ڕێگای دەوڵەتی بە قەولی خۆیان "ئیسلاحات"ن، بەڵام بەو چەند بەرەکییەی دەنێو خۆیاندا (دەستەڵاتدارانی حاکم) هەیانە و سێ دەستەڵاتی نیزامی و تەناهی (ئیتلاعاتی سیاسی، سپا، هێزی ئینتزامی) هەر کام بە مەیلی خۆیان بە گرتنی چالاکانی مەدەنی و داخستنی بارەگاکانیان دەیکەن و دەوڵەتیش گوێی بۆ بەردەداتەوە و خۆی لێ کوێر و کەڕ کردووە.

کۆمەڵگەی مەدەنی لە کوردستان (بە تەکزکردن لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان) بە هۆی دیرۆکی دووردرێژی کورد و کوردستان دەتوانین لە زۆر کەلێن و قوژبندا کۆمەڵگەی مەدەنی و لقەکانی هاوتەریبی ببینینەوە، بە باوەڕی من دوای ڕوانینی مێژوویی لەو پرسە لە چاخە کۆنەکانی سەردەمی سۆمێر و دوای سۆمێر هەتا دامەزراندنی حکوومەتی ماد و دواتریش دەتوانین باشترین میناک بۆ کۆمەڵگەی سڤیل لە ئۆل و ئایینەکانی کۆنی کورددا بدۆزینەوە، ئۆلی ئێزدی و یارسان(یاری) وەک کۆنترین و ڕەسەنترین دینەکانی جیهان بە گشتی و کورد بە تایبەتی بە کۆمەڵگەیەکی مەدەنی پێناسە دەکرێ. بە پێی ئەو پێوەر و لێکدانەوانە لە سەر چەمکی کۆمەڵگەیەکی سڤیل، هەر ئەوەی کە ئەو دوو ئایینە؛ بە دوای دامەزراندنی دەستەڵاتێکی سیاسیدا ناگەڕێن و لە نێو خۆیاندا بەو دامەزراوە کولتووری و ئایینییەی کە هەیانە تەنیا بۆ پەرەدان بە کاری ئۆلی خۆیان بانگەشە دەکەن و لە بواری نێوخۆیی تێکۆشانی مەدەنی دەکەن؛ دەکرێ بچتە خانەی کۆمەڵگەیەکی مەدەنی بە جۆرێک تەنیا لە بەرژەوەندییەکانی ئایینی و ڕاهێنانی تاکی خۆی دەگەڕێ. "مەسحەفا ڕەش" کە بە زاری کورمانجی نووسراوە و "جیلوە"ش بە سۆرانی؛ وەک دوو کتێبی پیرۆزی ئۆلی ئێزدی و نامەی "سەرئەنجام" (دیوانی گەورە)ش وەک پەرتووکی بەرز و مەزنی یارسانەکان گەلێک بایەخ و گرینگایەتی هەیە. لەم دوو کتێبەی ئێزدییەکان و کتێبە پیرۆزەکەی یارییەکان کە بەداخەوە هەتا ئێستاشی دەگەڵ بێ بەئاشکرا و وەک خۆی نەکەوتۆتە بەردەستی خەڵکانی باوەڕمەندی جگە لەم ئایینانە و، ئەوەی کە لەبەر دەستیش دایە زۆرتر شرۆڤە و شەنکردنی ئەو کتێبە و ئۆلانەیە، دەزانین لەو قەول و سروود و کەلامانەی ئەو دوو دینە ڕەسەنەی کوردی یەک وشەش وەک ئایینە سەرەکییەکانی سامی (جوولەکە، کریستیان، ئیسلام) باسی کوشتن و گرتن و دەستەڵات و شەڕ نەکراوە و تەنیا و تەنیا باسی گەورەیی و بزەی خوا، نزا و پاڕانەوە، چاکە و ڕاستی، ڕەوشتی پاک و داب و نەریتی خۆیان و ئافراندنی جیهان و ژیان و... کراوە. خەزانە غەیبن یاران ئەی کووچە گێرد ئامادە بان پەری ئەو ڕووچە مەنبەع فەیزن کەلام یاری نەلای خاوەندکار ئاما وەدیاری(کەلامی یاری، بۆرەکەیی ل ١٢) یا لە قەولەکانی ئێزدی(قەول بە مانای سووڕە لە قورئانی پیرۆز دایە) تەنێ باسی خوا و چۆنیەتیی خولقانی جیهان و چاکە و پیاوەتی کراوە...

"لەمن جەما دبوون زربابە
دێ ژ وێ بەحرێ دەیین تەبابە
بەحرە و دوڕا میر دناڤە
پەدشێ من بە دوڕێ بوو
ب هەسناتەکێ ژێ چێ بوو
شاخا موحبەتێ ژێ بوو(قەولی زەبونی مەیسوور)..."

یا قەولی "شەقە سەری" کە یەکێ لە قەولەکانی ئەو ئایینە پیرۆزەیە، تەرخان کراوە بە ڕێزگرتن لە میوان و پاراستنی حورمەتی کەسایەتیی میوان وەک کەسێکی زۆر بەڕێز و ئازیز و خۆشەویست. ئەوە نیشاندەری ئەوەیە ئەو دوو ئایینە چەندە ڕێز لە بەها مرۆییەکان و کۆمەڵگە دەگرن و زۆر بەدوورن لە جیهانی پڕکێشەی سیاسەت و فرت و فێڵ لەهەمان کاتدا مەتاڵ و قەڵغانێکن بۆ بەرگری لە شوناس و فولکلۆری کوردی. لە لایەکی دیکە بە درێژایی مێژووی ئیسلام لە کوردستان حوجرەی فەقێیان (جیا لە باسی دینی و ڕمێنی ئایینی) کە شوێنێک بووە بۆ پەروەردەکردنی کەسانێک بۆ وەرگرتنی پلەی مەلایەتی (مامۆستای ئایینیی ئیسلام) جۆرێک کۆمەڵگەی مەدەنی لێ دەوەشێتەوە هەروەک تەکیە و خانەقای دوو تەریقەتی نەقشبەندی و قادری کە نەک هەر جۆرێک کۆمەڵگەی مەدەنی بوونە بەڵکوو وەک ڕێکخراوێکی کۆمەڵگەی مەدەنی ڕۆڵی سۆسیال مێدیای (ڕایەلە کۆمەڵایەتییەکان) ئەمڕۆی گێڕاوە، تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان وەک ئامرازی بڵاوکردنەوەی چالاکییەکان و هەواڵی تایبەتی دەکەوێتە چوارچێوەی مەدەنییەت کە ئەو ڕۆڵە لە کەونی کوردا جیا لە حوجرە و تەکیە و خانەقا و دیوەخانی ئاغا و میر و بەگ، حەمام و سەرکانییش ئەو پشکەیان وەبەر دەکەوێ بۆ بڵاوکردنەوەی هەواڵ و زانیارییەکانی ڕۆژی کۆمەڵگەی ئەوکاتی. سەدەی نۆزدەی زایینی کە دەکرێ بە سەدەی ڕابوونی کورد پێناسە بکرێ بە سەرهەڵدانی زیاتر لە پەنجا شۆڕش و بەرخۆدان دوای دەستەڵاتی میرنشینەکانی کورد هێدی هێدی چەمکی کۆمەڵگەی مەدەنی بە وێرژێنێکی نوێ سەر هەڵدەدا کە ئاکامەکەی دەرکردنی یەکەم ڕۆژنامەی کوردی لە قاهیرە بوو (١٨٩٨) بە تایبەت ئەو کلوپ و یانەگەلانەی لە باکوور و لە شارەکانی دیاربەکر، مەلاتییە، ماردین، خارپۆت و... وەک شوێنێک بۆ چالاکیی مەدەنی و برەودان بە هەستی ناسیۆنالیزمی کورد دادەمەزرێن و بە شێوەیەکی سڤیلمەند پەرەیان پێ دەدرێ، دواتر ئەو پێواژۆیانە لە سەدەی بیستەم لەونێکی مۆدێرنتر بەخۆوە دەگرێ. دەگەڵ هەموو ئەو گوشار و خەفەقانەی لەلایەن دەستەڵاتدارانی ناوەند لە هەر چوارپارچەی کوردستان بووە، چینی هەڵبژاردەی کورد بێوچان هەوڵی داوە لە ڕێگەی ئاشتییانە و مەدەنی ویست و داخوازییەکانی خۆی بەرز بکاتەوە. کە جارێکی تریش دوای سێ پەیماننامەی چەوسێنەران (سایکس پیکۆ، سێور و لۆزان) کوردستان بە دامەزراندنی دەوڵەت_نەتەوەکان دەکەوێتە بەر شاڵاوی ژینۆساید و ئاسێمیلەبوون و قڕ کردن، شۆڕشی حەقخوازیی کورد سەر هەڵدەداتەوە، لە جەرگەی شەڕی دووهەمی جیهانی یەکەم کۆمەڵەی ژیارمەندی ڕۆژ "ژێکاف"(١٣٢١ک) لە شاری مەهاباد دادەمەزرێ کە حیزبی دێموکراتی کوردستان فەلسەفەی وجوودیی خۆی لەو کۆمەڵەیەدا دەبینێتەوە. ئەو کەسانەی ژێکافیان دامەزراند ئاگاهانە لە دۆخی مەوجوود تێگەیبوون (چ لە بواری دەرەکی کە جیهان تووشی شەڕێکی گەورە بووە و دەستەڵاتی سیاسیی ئێرانیش کەوتۆتە نێو گەمەکە و چ لە بواری نێوخۆیی، بە هەستکردن بە بوونی ڕێکخراوێکی وەها کە بتوانێ لانیکەم لە پارچەیەکی داگیرکراو بە شێوەیەکی سڤیل و مەدەنی ویست و داخوازییەکانی گەلی کوردی تێدا باس بکرێن.) ئەو چەند کەسایەتییە دامەزرێنەرە؛ هەڵبژاردەی چینە جۆراوجۆرەکانی کۆمەڵگەی ئەو کاتی کوردستان بوون بەبێ جیاوازی کە دواتر پەرەی سەند و لە سەر خوانی حیزبی دێموکرات، کۆماری کوردستان دادەمەزرێ و دوای ١٦٠ڕۆژ لە دامەزراندنی حیزبی دێموکرات، کۆماری کوردستان لە مەیدانی چوارچرای مەهاباد ڕادەگەیەنرێ. دوای دەستبەکار بوونی ئەو کۆمارە لە یەکەم ئەرک و چالاکییەکانی دامەزراندنی ڕێکخراوی ژنان وەک ڕێکخراوێکی مەدەنی و دواتر ڕێکخراوی لاوان دامەزرا، برەو بە کاری هونەری، شانۆ، خوێندن و... درا کە هەموو ئەمانە دەکەونە بازنەی کۆمەڵگەی مەدەنی، لێ مەخابن بە نەمانی کۆماری کوردستان (دوای ١١ مانگ دەستەڵات) هەموو ڕێکخراوەکانیش لە سێدارە دەدرێن! بە هێرشی ئەرتەش بۆ سەر کوردستان مەیدانی مەدەنییەت وێران دەبێ. (کۆڕی زانیاریی کورد ١٩٧١-١٩٧٨ وەک ئەکەدێمیا و ناوەندێکی ئەدەبی کە لە بواری زمان و وێژەی کورد لە بەغدا گەلێک چالاکیی کرد و خزمەتێکی زۆری بە زمان و ئەدەبیاتی کورد کردووە، لەم قۆناغەدا چالاک بووە). هەتاکوو ساڵی ١٣٥٧ کە شۆڕشی گەلانی ئێران بە سەر ڕێژیمی پاشایەتیدا سەر دەکەوێ دەتوانم بڵێم بزووتنەوەیەکی مەدەنی ئەوتۆ کە ڕۆڵی بنەڕەتی لە ڕووداوەکان هەبێ و پێ ڕێی دیار بێ نابینرێ، بەڵام هەر بە سەرکەوتنی خەڵک دوای شۆڕشی ٥٧ جارێکی دی ڕێکخراوە مەدەنییەکان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان وەجموجووڵ دەکەون، بەڵام بە هۆی دەستەڵاتی ئیسلامیی ئێران تەمەنی ئەو ڕەوتە مەدەنییانە کورت بۆتەوە. ڕایەکی دی بە هەبوونی کەسانی شارەزا، پسپۆڕ و ناوازەی کورد (مامۆستا هێمن، ئەحمەدی قازی و...) حکوومەتی ئێران بە ئامانجی سیاسیی خۆی؛ ئیزنی کارکردن بە ڕێکخراوێکی وێژەیی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان دا (ناوەندی بڵاو کردنەوەی فەرهەنگ و ئەدەبی کوردی، گۆڤاری سروە.) ئەو کەسایەتییانەی کورد ئەو هەلەیان بە باشی قۆزتەوە و لە چوارچێوەی یاسای ئێران خزمەتێکی زۆریان بە فەرهەنگ، زمان، ئەدەب و ڕۆژنامەگەریی کوردی کرد. دواتر لە کۆتاییەکانی دەیەی شەستی کۆچی ئەنجوومەنە ئەدەبییەکان وەک ڕێکخراوێکی سڤیل لە حەوزەی ئەدەبیات دامەزران و دەستیان بە چالاکی کرد، ئەوە دەسپێکێک بوو بۆ ئەوەیکە لە بەشی هەرە زۆری شارەکانی تری کوردستان ئەنجوومەنی هاوشێوە دابمەزرێن و دەست بە چالاکیی کولتووری و وێژەیی بکەن، لە کۆتایی حەفتاکان و سەرەتایی دەیەی ٨٠ی کۆچیش ڕێکخراوگەلێکی زۆر وەک ژینگەپارێزان، شاخەوانان، منداڵپارێزان، زانست و فێرکاری زمانی کوردی وەک ڕێکخراوگەلێکی مەدەنی بە ئامانجی خزمەت بە پەروەردە، ڕاهێنان، بڵاوکردنەوە و ناساندنی هزری جیهانی و ڕۆشنگەریی کۆمەڵانی خەڵک لە ڕۆژهەڵات بە دوور لە سیاسەت و ناوەندەکانی دەستەڵات، سەربەخۆیانە ئەرکی خۆیان بەجێ دەگەیەنن، بە گشتی لە ماوەی دوو دەیەی ڕابردوو جیا لە دەستکەوتەکانی زانستی، کۆمەڵگەی مەدەنی توانیویەتی پراگماتییانە بێتە مەیدانی بەرگری لە هەوێتی خۆی و بە خۆپێشاندان و مانگرتنی گشتی و داخستنی دووکان و بازار لە بەشی زۆری شارەکانی کوردستان بەهۆی تێرۆری دوکتور قاسملوو، لەسێدارەدانی زیندانییانی سیاسی، دەربڕینی هەستی خەڵکی کورد لە ڕۆژهەڵات بە شێوازی جۆراوجۆر وەک خۆپێشاندان، مانگرتن، گردبوونەوە، فستیواڵ، هەڵپەڕکێ لە شین و خۆشی بەشەکانی تری کوردستان و دوامینیان دوای مووشەکبارانی قەڵای دێموکرات و لە سێدارەدانی شەش لاوی کورد(٢١ی خەرمانان) خۆی زیاتر نیشان داوە. لە قۆناغی کرانەوەی سیاسی لە تورکیەش کوردانی باکوور توانیان ئاوەزمەندانە کار بۆ سەرخستنی کۆمەڵگەی مەدەنی بکەن و ئەم چالاکییانە لە مێژووی کورددا ناوازەیە.

دیرۆکی خۆڕاگری

(له دیکۆمێنته‌کانی ئه‌نجومه‌نی زیندانییه سیاسییه‌کانی ڕۆژهه‌ڵاتی کوردستان)

له مه‌کته‌بی زینداندا

(٢–١)

محه‌ممه‌د محه‌ممه‌دی

ئه‌من «محه‌ممه‌د محه‌ممه‌دی» ناسراو به «محه‌مه‌د بلۆناوایی» ساڵی ١٣٥١ی هه‌تاوی له شاری بلۆناوا له ناوچه‌ی له‌یلاخ له‌دایک بووم.

ده‌ستپێکی خوێندنی من هاوکات بوو له‌گه‌ڵ شۆڕشی گه‌لانی ئێران، باش له بیرمه که پۆلی دووی سه‌ره‌تایی بووم و هه‌موو ڕۆژێک زووتر له کاتی ته‌واوبوونی کلاسه‌کان له خوێندنگه به‌ره‌و ماڵێ هه‌ڵده‌هاتینه‌وه. هه‌رچه‌ند ئه‌و کات هۆکاره‌که‌شیم به‌باشی نه‌ده‌زانی به‌ڵام دواتر زانیم که هێندێک له مامۆستاکانمان ساواکی بوون به‌ڵام زۆرینه‌یان نیشتمانپه‌روه‌ر و لایه‌نگه‌ری حیزبه‌کان و به‌تایبه‌ت حیزبی دێموکرات بوون و خۆفرۆشه‌کانیش هێشتا خۆیان ئاشکرا نه‌کردبوو. جا ئه‌وه بوو که ساواکییه‌کان ده‌یانگوت ئێستا پیاوه‌کانی خومه‌ینی دێن و ئاگرتان تێبه‌رده‌ده‌ن و نیشتماندۆسته‌کانیش هه‌رکه ده‌رفه‌تێکیان وه‌ده‌ست ده‌که‌وت، قوتابخانه‌یان به‌جێ ده‌هێشت و خۆیان ده‌گه‌یانده لای هێزی پێشمه‌رگه. ئێمه‌ش ئه‌و هه‌له‌مان به‌باشی ده‌قۆسته‌وه و به‌ره‌و ماڵ هه‌ڵده‌هاتین و به‌ده‌م ڕێگاشه‌وه ئه‌وی به زارماندا ده‌هات وه‌ک دروشم و شیعار ده‌مانگوت.

منداڵی و قۆناغی خوێندنی ئێمه له ژێر کاریگه‌ریی ئه‌م ڕووداوانه‌دا به سه‌ر چوو. شه‌ڕی داسه‌پاوی حکوومه‌ت به‌سه‌ر هێزه کوردییه‌کان له کوردستان ده‌ستی پێکرد و ناوچه و شار و گوندی ئێمه‌شی گرته‌وه. هه‌ر به‌م بۆنه‌یه‌وه خه‌ڵکی گوندی ئێمه که ئه‌و کات شاره‌دێ بوو و ئێستا بووه‌ته شارۆچکه‌یه‌ک، له به‌ربه‌ره‌کانی له به‌رامبه‌ر هێزه‌کانی ڕێژیمدا قاره‌مانه‌تیی که‌موێنه‌یان له خۆیان نواند. دیاره له وه‌ها ناوچه‌یه‌ک که دوژمنایه‌تیی له‌گه‌ڵ ڕێژیمی کۆماری ئیسلامیی ئێران بکرێ، دژکرده‌وه‌ی حکوومه‌تیش به‌نیزامی و به‌ئه‌منیه‌تی کردنی ئه‌و ناوچه‌یه ده‌بێ. له بنه‌ماڵه‌ی ئێمه‌دا برام و ته‌نانه‌ت باوکی به‌ته‌مه‌نیشم هه‌ر له‌و ساڵانه‌دا ده‌سبه‌سه‌ر و ڕه‌وانه‌ی گرتووخانه‌کانی ڕێژیم کران و به دڕندانه‌ترین شێوه ئه‌شکه‌نجه دران. ته‌نانه‌ت براکه‌م که مامۆستای قوتابخانه بوو، بۆ هه‌میشه له کاری مامۆستایه‌تی وه‌لا نرا و له‌سه‌ر کار ده‌رکرا. ئه‌وه بوو هه‌ر له ته‌مه‌نی منداڵییه‌وه له‌گه‌ڵ ئازار و ئه‌زیه‌ت و هه‌ڵاواردن و زوڵم و زۆری ڕێژیم له هه‌مبه‌ر نه‌ته‌وه‌ی کورده‌وه ئاشنا بووم. پاشان بڕیارم دا هه‌تا دواهه‌ناسه له به‌رامبه‌ر سته‌مدا بوه‌ستمه‌وه و له پێناو ڕزگاریی گه‌لی کورددا هه‌نگاو بنێم.

ئه‌و کات هه‌ر به شێوه‌ی سه‌ربه‌خۆ ده‌ستم کرد به بڵاو کردنه‌وه‌ی به‌یاننامه و نووسینی دروشمی حیزبی و له ساڵه‌کانی ٧٠_٧٦ چه‌ندین جار ده‌سبه‌سه‌ر کرام.

چاک له بیرمه که یه‌که‌مین دروشم که له سه‌ر ماشێنێکی حکومه‌تی نووسیم ئه‌وه بوو «پێشمه‌رگه، ناوت به‌رزه. بژی دێموکرات».

جیا له کاری ته‌بلیغی له ده‌بیرستانیش ئه‌ندامی گرووپی هونه‌ری و ده‌رهێنه‌ری شانۆ بووم، له ٢٢ی ڕێبه‌ندان بۆ به‌رنامه‌ی شانۆ و سروودمان هه‌بوو. له کاتی خوێندنی سرووده‌که به بیانووی ئه‌وه‌ی که سرووده‌که‌مان گۆڕاوه له نیوه‌یدا درێژه‌ی سرووده‌که‌یان لێ پچڕاندین. له جیاتی ئه‌وه‌ی بۆیان دیاری کردبووین، سروودی «چی بوو تاوانی ئه‌وانه‌ی وا له سێداره دران»م به کوڕه‌کان پێشکه‌ش کرد و هه‌ر ئه‌وه‌ش بووه هۆی له‌گه‌ڵ مامۆستای په‌روه‌رشی کێشه‌م بۆ ساز بێ و دواجار له گرتنگه‌ی ئیتلاعات خۆم ببینمه‌وه که دواتر بۆ به‌ندیخانه‌ی «کوچکه‌که» له شاری قوروه به‌ڕێ کرام. ئه‌وه یه‌که‌م جار بوو ده‌گیرام و بۆ ماوه‌ی ٢٤ ڕۆژ به بێبه‌زه‌یانه‌ترین شێوه ئه‌شکه‌نجه درام. ئه‌شکه‌نجه‌کان ئه‌وه‌نده سه‌خت و له تاقه‌تبه‌ده‌ر بوو که ته‌نانه‌ت ده‌ستم دایه خۆکوژی، به‌ڵام پاسه‌وانه‌کان زانییان و نه‌یانهێشت. به‌ر له ده‌ستبه‌سه‌ر کرانم بڕبڕه‌ی پشتم کێشه‌ی هه‌بوو، له کاتی ئه‌شکه‌نجه‌دا پێم گوتن لانیکه‌م له‌و شوێنه‌م مه‌ده‌ن چون له‌وانه‌یه بشکێ، به‌ڵام ئه‌وان به ئه‌نقه‌ست ڕێک له‌و شوێنه‌یان ده‌دا و وا دیاریش بو که زۆریش که‌یفیان پێی ده‌هات که به ده‌ست ئه‌و ئازاره‌وه ده‌مناڵاند.

له‌و ماوه‌یه‌دا دیسان به بۆنه‌ی به شه‌ڕهاتن له‌گه‌ڵ مه‌ئمووره‌کان سزای ساڵ و نیوێک زیندانم به‌سه‌ردا سه‌پا، به‌بێ ئه‌وه‌ی قازیی په‌روه‌نده لێم بپرسێ که بۆچی به شه‌ڕ هاتووی و چی ڕووی داوه. له‌و ساڵ و نیوه پتر له نۆ مانگیم کێشا.

دوای ئازادبوونم و ئه‌گه‌رچی له ماوه‌یه‌کی کورتدا توانیمان زۆر کار بکه‌ین، به‌ڵام به‌هۆی که‌م ئه‌زموونی دیسانه‌که گیرام. ئه‌مجاره‌یان له ١٥ی ڕێبه‌ندانی ٧٤له لایه‌ن ئیتلاعاتی شاری قوروه‌وه گیرام و بۆ ماوه‌ی ٤٠ ڕۆژ له سلوولی تاکه‌که‌سیدا و له ژێر بێڕه‌حمانه‌ترین ئه‌شکه‌نجه‌کاندا هێشتمیانه‌وه.

پاشان له‌لایه‌ن دادگای شۆڕشی شاری سنه و به تۆمه‌تی شێواندنی بیروڕای گشتی و بانگه‌شه دژی نیزام ساڵێک و ٨ مانگ حوکم درام و، به‌ڕێی به‌ندیخانه‌ی ناوه‌ندیی شاری سنه کرام.

هاوبه‌ندی و هاوڕێیه‌تیی له‌گه‌ڵ هاوڕێگه‌لێک وه‌ک «شه‌هید حه‌مه‌ی نه‌دیمی»، «شه‌هید عه‌بدوڵای مورادی»، «حه‌سه‌ن گۆران»، «عه‌بدوڵای ساعدی ناسراو به عه‌به سوور»، «بیژه‌ن قوبادی» و «که‌ریم عه‌لی محه‌مه‌دی» که له چالاکانی سیاسیی حیزبی دێموکرات و کۆمه‌ڵه بوون و... به‌ڕاستی وره‌به‌خش بوو بۆ من. ئه‌م هاوڕێیانه تایبه‌تمه‌ندیی حه‌ماسه‌خوڵقێنییان ته‌نیا تایبه‌ت به قۆناغی زیندان نه‌بوو، بۆ نموونه کاک حه‌سه‌ن گۆران به تاوانی کردنه‌وه‌ی کلاسی زمانی کوردی له زیندان بوو. له بیرمه به بۆنه‌ی ئه‌وه‌ی که له زیندانیشدا خه‌ریکی فێرکاریی زمانی کوردییه، به‌رپرسانی زیندان له‌گه‌ڵ خۆیان بردیان و هه‌تا ١٥ ڕۆژ نه‌هاته‌وه، که هێنایانه‌وه مه‌یتێک بوو. دواجار که زانیمان ئه‌و ١٥ ڕۆژه له سلولێکی سه‌رئاوه‌ڵا ڕایان گرتبوو و به‌و زستانه به‌فر و بارانێکی زۆری به‌سه‌ردا بارییبوو. ده‌ست و لاقی به‌ته‌واوی بێهه‌ست ببوو، به‌ڵام له دوای چه‌ند ڕۆژێک که حاڵی باشتر بوو به پێکه‌نینه‌وه جامانه‌که‌ی له سه‌ری نا و گوتی کێ حازره با بچین ده‌ست به کلاسه‌کانمان بکه‌ینه‌وه.

د. خالید خه‌یاتی:

کۆماری کوردستان ئه‌ستێره‌یه‌کی گه‌شاوه‌یه له ئاسمانی تاریکی سیاسه‌تدا

دیمانه: مه‌نسوور مروه‌تی

”کورد له ئێراندا موسته‌عمه‌ره‌یه‌کی نێوخۆیی ئێرانییه. بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌تۆ له‌و موسته‌عمه‌راته ڕزگاریت بێ، پێویستت به ده‌سته‌به‌رکردنی شێوازێک له سه‌روه‌ریی سیاسییه، واته حاکمبوون له‌سه‌ر حه‌وزه‌کانی ژیانی خۆت که پێوه‌ندی به تۆوه؛ هه‌یه جا له زمانه‌وه بگره هه‌تا ژینگه، ئاو، سامانه سروشتییه‌کان، سامانه مرۆییه‌کان و به گشتی ته‌واوی ئه‌وانه‌ی ئاسایش و هێمنی ڕۆژانه‌ت ده‌گرێته‌وه؛ ئه‌وانه ده‌بێ ئیمزاکه‌ی به‌ده‌ستی خۆت بێ“

ئاماژه: زیاتر له حه‌وت ده‌یه له دامه‌زراندنی یه‌که‌م ده‌وڵه‌تی کوردی له ڕۆژهه‌ڵاتی کوردستان تێده‌په‌ڕێ. پاش ئه‌م حه‌وت ده‌یه‌یه هێشتا خه‌ونه‌کانی کۆماری کوردستان هه‌ر هه‌مان خه‌ونی ئێستای کۆمه‌ڵگه‌ی کوردییه له هه‌موو به‌شه‌کانی کوردستاندا. باسی پرسی نه‌ته‌وه‌یی وه‌ک ئه‌ورۆ ده‌ڵێن نه‌ته‌وه‌سازی یان ئینسجامی نه‌ته‌وه‌یی به کوێ گه‌یشتووه؟ پرۆسه‌ی به‌ده‌وڵه‌ت بوون له ئاکامی ئینسجامی نه‌ته‌وه‌یی له کوردستاندا ئایا ئه‌رکی ته‌نیا حیزبه‌کانه، یان ده‌بێ هه‌موو کوردستان به هه‌موو چین و توێژه‌کانه‌وه تێدا به‌شدار بن؟ له ئاکامدا پاش زیاتر له حه‌وت ده‌یه هێشتا هه‌ر که‌سایه‌تیی یه‌که‌م ڕه‌ییس جمهووری کوردستان ده‌دره‌وشێته‌وه، بۆچی هێشتا قازی محه‌ممه‌د سه‌مبولی نه‌ته‌وه‌یی کورده؟ هه‌موو ئه‌م باسانه، ئه‌م پرسیارانه و بابه‌تانه‌ی که باسم کرد له وتووێژێکدا ا له‌گه‌ڵ به‌ڕێز دوکتور خالید خه‌یاتی، نووسه‌ر و مامۆستای زانکۆ له سوئێد تاوتوێ ده‌که‌ین.

ئه‌وه زیاتر له حه‌وت ده‌یه‌یه له ته‌مه‌نی کۆماری کوردستان تێده‌په‌ڕێ به‌ڵام هێشتا ئه‌و خه‌ونانه‌ی که کاتی خۆی کۆماری کوردستان له سه‌ری دامه‌زرا و ئه‌م بیر و فکرانه‌ی دامه‌زرانی یه‌که‌م حکوومه‌تی کوردی و به‌ده‌وڵه‌ت بوونی کورد هه‌یبوو، ئێستاش پاش ئه‌و حه‌وت ده‌یه‌یه خه‌ونه‌کان هه‌ر له جێگای خۆیاندا ماون، هه‌مان فکر و ئایدیا و ئارمان له بیری تاکی کورددا هێشتا هه‌ر وجوودی هه‌یه، بۆچی؟

ئه‌وه دوو ده‌لیلی هه‌یه، دوو ده‌لیلی زۆر ڕوون به بۆچوونی من، ده‌لیلی ئه‌وه‌ی که بۆچی ئێستاش کورد له دوای حه‌فتا و چه‌ند ساڵ له به‌سه‌رچوونی کۆماری کوردستان، ئه‌مه وه‌کوو ئه‌ستێره‌یه‌کی گه‌شاوه له ئاسمانی تاریکی سیاسه‌تدا ده‌بینێ، یه‌که‌م ده‌لیلی ئه‌وه‌یه که کۆماری کوردستان گوتارێکی زۆر ڕوونی نه‌ته‌وه‌یی هه‌بوو، په‌یامه‌که‌ی ڕوون بوو هه‌ر له سه‌ره‌تای دامه‌زرانی کۆمه‌ڵه‌ی ژ–ک و شێوازی سوێندخواردنی ئه‌ندامانی کۆمه‌ڵه‌ی ژ–ک و ئه‌و سه‌مبولانه‌ی که ئه‌وان وه‌پێشیان خست و شکڵی هه‌ڵوێست گرتنیان له به‌رامبه‌ر کورددا و هه‌روه‌ها پشتبه‌ستنی ئه‌و به‌ڕێزانه به ئه‌زموونی ڕابردووی خۆیان که ده‌گه‌ڕێته‌وه سه‌ر شۆڕشی شێخ عوبه‌یدوڵڵا، ده‌گه‌ڕێته‌وه سه‌ر شێخ سه‌عیدی پیران و بگره شۆڕشی ئاراڕات (چیای ئاگری داغ) و هه‌تا ده‌رسیم، ئه‌وانه‌ش هه‌موو په‌یامی نه‌ته‌وه‌یی زۆر ڕوونیان هه‌بوو. جا بۆیه یه‌ک ده‌لیل ئه‌وه‌یه که دیسکۆرس، واته گوتاری سیاسیی کۆماری کوردستان له سه‌ر ئه‌ساس و پێگه‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌یی بوو و زۆر ڕوون بوو. یانی له بواری سیاسه‌تدا، له بواری هه‌ڵوێستگرتن به شێوازی به‌ڕێوه‌بردنی کۆمه‌ڵگه و دامه‌زراوه‌کاندا له بواری پێوه‌ندی له‌گه‌ڵ ئه‌ده‌بیات و شوناسی کوردیدا مه‌سه‌له‌ی ژیان کۆمه‌ڵایه‌تیدا هه‌مووی پشتبه‌ستوو بوو به په‌یامیکی ڕوونی نه‌ته‌وه‌یی که‌واته؛ یه‌که‌م ئه‌وه‌ی که دیسکۆرسی نه‌ته‌وه‌یی کۆماری کوردستان زۆر زه‌ق و زیندوو بوو؛ ده‌لیلی دووه‌م ئه‌وه که کۆماری کوردستان یه‌که‌م ئه‌زموونی کورده له ده‌سته‌به‌ربوونی سه‌روه‌ریی سیاسی. ئه‌و چه‌مکه زۆر زۆر گرینگه، سه‌روه‌ریی سیاسی واته کورد بۆخۆی وه‌کوو یه‌که‌یه‌کی سیاسی، وه‌کوو دیارده‌یه‌کی سیاسیی خاوه‌ن ده‌سته‌ڵاتی خۆی بێ له چوارچێوه‌یه‌کی جوغرافیایی سیاسیی دیاریکراودا. ئه‌و کۆماره له ڕاستیدا ئه‌زموونێکی به‌رجه‌سته بوو له سه‌روه‌ریی سیاسی، ئه‌وه ڕاسته که ته‌مه‌نی کورت بوو، به‌ڵام ئێستاش دوای زیاتر له حه‌فتا ساڵ که کورد وه‌کوو بۆ خۆشت له سه‌ره‌تادا باست کرد، وه‌کوو ئه‌زموونیک زۆر زۆر پێشکه‌وتوو وه‌کوو نموونه‌یه‌ک باسی ده‌کا وه‌کوو به‌شێک له مێژووی پڕشنگداری ئێمه له به‌ر ئه‌و دوو ده‌لیله‌ی له‌به‌ر ئه‌وه‌یه دیسکۆرس و گوتاری سیاسیی کۆمار، گوتارێکی ڕوونی نه‌ته‌وه‌یی بوو و دووهه‌میان بوونی سه‌روه‌ریی سیاسی یا حاکمیه‌تی سیاسیی کورد بوو له جوغرافیایه‌کی دیاریکراوی کوردستاندا.

ئه‌م به‌ده‌وڵه‌ت بوون و دامه‌زرانی کیانێکی کوردی لایه‌نێکی نه ته‌نیا بۆ کورد به‌ڵکوو بۆ هه‌موو میلله‌تان ئه‌وه‌یه که خاوه‌ن نه‌ته‌وه‌یه‌کی به‌قه‌ول یه‌کده‌ست بێ. ئه‌و پرۆسه‌یه ده‌کرێ بڵێین له کۆماری کوردستان به شێوه‌یه‌کی ئه‌وڕۆییتر ده‌ستی پێکرد، ئه‌ی دوای زیاتر له حه‌وت ده‌یه پرۆسه‌که به کوێ گه‌یشتووه؟

له ڕووی دیسکۆرسه‌وه که مه‌به‌ست له دیسکۆرسی نه‌ته‌وه‌ییه، ئێمه به‌ره‌و دوا گه‌ڕاوینه‌وه. لێره‌دا نامهه‌وێ باس له هۆکاره‌کانی بکه‌م، به‌ڵام ئێمه له چوارچێوه‌کانی دیسکۆرسی گوتاری کۆماردا نه‌ماین و بگره په‌یامی نه‌ته‌وه‌یی ئێمه له قۆناغی جۆر به جۆری سه‌رهه‌ڵدانمان له دوای کۆماره‌وه تا ڕاده‌یه‌کیش ناڕوون بوو. هه‌ڵبه‌ت ئه‌وه ده‌لیلی خۆی هه‌یه، یه‌ک له ده‌لیله‌کانی به بۆچونی من زاڵبوونی سیستمی دوو جه‌مسه‌ری له دنیادا و کارتێکه‌ریی به‌تایبه‌ت چه‌پ له سه‌ر بزووتنه‌وه‌ی سیاسیی کورد له ڕۆژهه‌ڵاتی کوردستان بوو و له پارچه‌کانی دیکه‌ش هه‌ر به‌و شێوه. خودی چه‌پ به بۆچوونی من هێندیک کێشه‌ی هه‌یه، ئه‌و چه‌په که له‌لایه‌ن نه‌ته‌وه‌ی سه‌رده‌سته‌وه بۆ ئێمه هاتووه هه‌ڵگری هێندێک تایبه‌تمه‌ندیی ئیستعمارییه، واته درێژکراوه‌ی سیستمێکی ئیستعماری نێوخۆییه و بۆیه ئه‌و چه‌په شێوازێک له مێتۆدۆلۆژی و شێوه‌کانی به سه‌ر بزووتنه‌وه‌ی ئێمه‌دا سه‌پاند. له چوارچێوه‌یه‌کی فکری تایبه‌تدا سنووررداری ده‌هێشته‌وه و نه‌ته‌نیا سنووررداری ده‌هێشته‌وه به‌ڵکوو خۆی له خۆیدا هه‌ڵگری کۆمه‌ڵێک کێشه‌ی گه‌وره بوو له‌نێو هه‌ستی ڕێکخراوه‌یی و حیزبیدا. ئه‌وه بوو ئێمه که مه‌سه‌له‌ن گۆش کراوین، یانی بڵێین ڕێبه‌رانی سیاسیی کورد یان ئه‌ندامانی حیزبه‌کان که به‌و شێوازه بیرکردنه‌وه‌یه خۆی له خۆیدا له‌گه‌ڵ ئه‌و مه‌کانه جوغرافیا سیاسییه کۆمه‌ڵایه‌تیه‌ی که کاری تێدا ده‌کرد و ده‌یویست کێشه‌ی کورد چاره‌سه‌ر بکا به‌و ئیدولۆژییه، خۆی له خۆیدا هه‌ڵگری دژبه‌ری و ناکۆکی بوو. ئه‌وه ئه‌مڕۆش هه‌ر به‌رده‌وامه، یانی ئه‌و مێتۆدۆلوژییه دوای زیاتر له بیست و چه‌ند ساڵ که به سه‌ر نه‌مانی سیستمی دوو قوتبیدا تێ ده‌په‌ڕێ، ئێستاش بزووتنه‌وه‌ی کورد له ڕۆژهه‌ڵاتی کوردستان نه‌یتوانیوه خۆی له‌و مێتۆدۆلۆژییه، ناڵێم له فکره‌که‌ی به‌ڵکوو، نه‌یتوانیوه خۆی له مێتۆدۆلۆژییه‌که ده‌رباز بکا.

به‌ڵام له‌گه‌ڵ ئه‌مانه که جه‌نابت باست کرد ئێستا به نموونه حیزبی دێموکراتی کوردستان وه‌کوو دامه‌زرێنه‌ری کۆماری کوردستان یا حیزبه‌کانی دیکه‌ش که دواتر هاتن، به تایبه‌تی که ئێمه باس له ڕۆژهه‌ڵاتی کوردستان ده‌که‌ین. ئایا حیزب و ڕێبه‌ری سیاسی هه‌بووه که حاشا بکا له‌وه‌ی که ئێمه میلله‌تێکین بێده‌وڵه‌ت و ده‌بێ ڕۆژێک ببین به ده‌وڵه‌ت، ئه‌وه‌ی که جه‌نات ده‌فه‌رمووی له کزی داوه. ئایا به‌ڕاستی شتی وا هه‌بووه؟

له‌و حه‌فتا و چه‌ند ساڵه‌ی ڕابردوودا ئێمه ناتوانین ئینکاری ئه‌وه بکه‌ین. جارێ له سه‌ره‌تادا بڵێم حیزبی دێموکراتی به هه‌موو مێژووی دابڕان و لێکنیزیکبوونه‌وه و تێکه‌ڵبوونه‌وه هه‌رچی هه‌یه‌تی و نییه‌تی، دیارده‌ی حیزبی دێموکرات به هه‌ر ڕوانگه‌یه‌که‌وه سه‌یری بکه‌ی دیارده‌یه‌کی مه‌شرووعه، یانی له نێو نه‌ته‌وه‌ی کورددا مه‌شرووعییه‌تێکی مێژوویی هه‌یه، ئه‌وه زۆر زۆر گرینگه ئه‌وه‌مان له بیر بێ، به‌ڵام له عه‌ینی حاڵدا ئه‌وه نابێته هۆکاری ئه‌وه‌ی که ئه‌و دیارده‌یه لانیکه‌م له شکڵی به‌ڕێوه‌بردن و له شکڵی داڕشتنی پراکتیکی سیاسیدا و داڕشتنی گوتاری سیاسیدا یا خێر تیئۆری سیاسیدا دوور له ڕه‌خنه بێ، مه‌سئه‌له‌که ئه‌وه بووه که ئێستاشی له‌گه‌ڵ بێ له دوای کۆماره‌وه ئێمه نه‌مانتوانیوه تا ئه‌وڕۆش پێناسه‌یه‌کی تیئۆریک، زۆر به‌ڕوونی ده‌ڵێم پێناسه‌یکی تیئۆریک له ڕۆژهه‌ڵاتی کوردستان بۆ کێشه‌ی کورد ده‌ستنیشان بکه‌ین. پرسیار لێره‌دا ئه‌وه‌یه ئایا کێشه‌ی کورد له ئێران کێشه‌یه‌کی گشتیی ئێرانییه که پێوه‌ندی به پرۆسه‌ی سیاسه‌ت له‌و وڵاته و پرۆسه‌ی دێموکراتیزاسیۆن له‌و وڵاته هه‌یه یا خێر کێشه‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌یی جیاوازه، که ده‌بێ هه‌ڵگری ڕێبازی سیاسی، تیئۆری سیاسی و پراکتیکی سیاسیی خۆی بێ؟ ئێمه ئێستاشی له‌گه‌ڵ بێ نه‌مانتوانیوه پێناسه‌یه‌ک بۆ ئه‌و کێشه‌یه ده‌ستنیشان بکه‌ین. مه‌سه‌له‌یه‌کی دیکه مه‌سه‌له‌ی جیدی و هۆوییه‌تییه بۆ کورد. ئه‌و شوناسه زۆر زۆر گرینگه ئێمه نه‌مانتوانیوه، حیزبه‌کانی ئێمه تا ئه‌ورۆش له دوای کۆماره‌وه په‌یامێکی ڕوون به کورد بده‌ین، تاکی کورد که له نێو هێڵی پێناسه‌ی ئێرانی بوون و کورد بوونی خۆیدا سه‌رگه‌ردانه. ئێمه نه‌مانتوانیوه ئه‌و هێڵه‌ی بۆ ڕوون که‌ینه‌وه که ئایا تاکی کورد که په‌یوه‌ست ده‌بێ به سیاسه‌ت، که ده‌بێته پێشمه‌رگه، که ده‌بێته چالاکی سیاسی، چالاکی مه‌ده‌نی، کامه‌یانه و چۆناوچۆن ده‌توانێ ته‌عامول له‌گه‌ڵ هه‌ر دووکیان بکا؟ جیاوازیی ئه‌و دوو هێڵه چییه؟ له چ بوارێکدا ئه‌و دوو هێڵه ده‌توانن پێکه‌وه هاوکاری بکه‌ن لێک نیزیک بن لێک دوور نه‌بن ئه‌وانه هه‌موو کێشه‌ی جیدیی بنه‌ڕه‌تی و تیئۆریکین که ئێمه ئه‌ورۆشی له‌گه‌ڵ بێ نه‌مانتوانیوه وڵامی بده‌ینه‌وه. ده‌گه‌ڕێمه‌وه بۆ پرسیاری پێشووم. تاوه‌کوو ئێستا به تایبه‌تی ڕێبه‌رانی حیزبی دێموکرات باس ده‌که‌م و حیزبه‌کانی دیکه‌ش وه‌ک چه‌په‌کان که دواتر فکری نه‌ته‌وه‌یی به سه‌ریاندا هات و ئێستا هاوشان له‌گه‌ڵ حیزبی دێموکرات باس له کێشه‌ی نه‌ته‌وه‌یی ده‌که‌ن. هیچ کام له‌مانه حاشایان له‌وه نه‌کردووه که ئێمه نه‌ته‌وه‌یه‌کین و ده‌بێ ده‌وڵه‌تمان هه‌بێ و ئه‌وه‌ی که له چوارچێوه‌ی ئێراندا ئه‌و سیستمه فیدڕالییه‌ی که داوای ده‌که‌ین بۆ ئێران ئه‌وه شتێکی گونجاوه، به‌ڵام هیچ کات ئه‌وه‌یان ڕه‌ت نه‌کردووه‌ته‌وه تاکی خۆیان یان وه‌ک جه‌نابت ده‌ڵێی ئه‌ندام و چالاکی سیاسییان نه‌یانگوتووه ئێمه نه‌ته‌وه نین. ئه‌من وه‌ک بۆ خۆم شتی وام گوێ لێ نه‌بووه، چۆنه به‌ڕێزتان باس له‌وه ده‌که‌ن؟ نا مه‌سه‌له حاشاکردن نییه مه‌سه‌له تیئۆریزه‌کردنه. ئه‌من وه‌کوو شه‌خسی خۆم ڕێزێکی زۆرم بۆ هه‌موو به‌رپرسان و ڕێبه‌رانی حیزبه کوردییه‌کان هه‌یه که ته‌مه‌نی خۆیان له ڕاستیدا له پێناو ڕزگاریی نیشتماندا ته‌رخان کردووه ئه‌وه مه‌سه‌له‌یه‌کی جیاوازه، ئه‌من ڕێزێکی زۆر زۆر گه‌وره‌م بۆ ئه‌وه هه‌یه و هه‌مووش ده‌زانن که من هه‌ڵوێستم چۆنه له به‌رامبه‌ر ئه‌وه‌دا خه‌ڵک هه‌ڵوێستی من ده‌ناسن. لێره‌دا کێشه‌ی من تیئۆریزه‌کردنی بابه‌ته‌که‌یه، ئێمه ده‌بێ له دروستکردنی به‌ستێنێکی گوتاریدا سه‌رکه‌وتوو بین که باسم کرد. ئه‌من گوتم په‌یامی ئێمه له سه‌رده‌می کۆمار ڕوون بوو نه ته‌نیا له‌به‌ر ئه‌وه‌ی سه‌روه‌ریی سیاسیمان تا ئه‌ندازه‌یه‌ک ده‌سته‌به‌ر کردبوو له ماوه‌یه‌کی کاتیی دیاریکراودا، به‌ڵکوو په‌یامی نه‌ته‌وه‌ییه‌که‌ش ڕوونتر بوو. ئێستا ئێمه له حه‌فتا و چه‌ند ساڵی ڕابردوودا نه‌مانتوانیوه سه‌قامگیرییه‌کی گوتاری بۆخۆمان ده‌سته‌به‌ر بکه‌ین. نه‌مانتوانیوه. ئه‌من ده‌ڵێم هیچ یه‌ک له‌و به‌رپرسه به‌ڕێزانه‌ی که تۆ ئاماژه‌ت پێکردووه ئینکاریان نه‌کردووه، به‌ڵام ئه‌وه به‌ش ناکا و کۆمه‌ڵێک شتی دیکه‌ی ده‌وێ و ده‌بێ پێناسه‌ی جیدی تیئۆریکی بۆ بکرێ. کۆمه‌ڵێک ده‌ستنیشانکردنی چوارچێوه‌ی گوتاری ده‌وێ، کۆمه‌ڵێک ده‌ستنیشانکردنی به‌ستێنی ئه‌و گوتاره له‌وێ که ئێمه هه‌موومان ئایا له حیزب داین، له ده‌ره‌وه‌ی حیزبین، ڕووناکبیرین، چالاکین، بتوانین له‌و به‌ستێنه هاوبه‌شه گوتارییه‌دا یه‌کتر بناسینه‌وه و بتوانین له‌و به‌ستێنه هاوبه‌شه گوتارییه‌دا ڕێبازی ده‌ربازبوون و تێپه‌ڕاندنی ئه‌و قۆناغه ئیستعمارییه‌ی که ئه‌ورۆ به‌سه‌رماندا زاڵه لێی حاڵی بین. ئه‌وه‌ی له‌م نێوه‌دایه نه‌بوونی ئه‌و گوتاره هاوبه‌شه، نه‌بوونی ئه‌و تیئۆرییه هاوبه‌شه‌یه، بۆته هۆکاری ئه‌وه‌ی که کۆمه‌ڵێکی زۆر ئێنێرژی مه‌نفی و وزه‌ی مه‌نفی دروست ده‌بێ که ئێمه سه‌رڕای ئه‌وه‌ی خه‌بات ده‌که‌ین، قوربانی ده‌ده‌ین، کاتی بۆ ته‌رخان ده‌که‌ین، خوێنمان ده‌ڕژێ، کۆڵبه‌رمان شه‌هید ده‌که‌ن، شار و گوندمان هه‌مووی داگیر کراوه؛ سه‌رڕای ئه‌وه‌ش ئێمه ناتوانین مه‌عامه‌له‌ی ده‌سکه‌وتی ئێستایی بگۆڕین له به‌ر ئه‌وه‌ی بۆخۆشمان ده‌بینه به‌شێک له به‌رهه‌مهێنه‌ره‌وه‌ی ئه‌و وزه نه‌رێنییه. ئه‌من پێم وایه ئه‌ویش هۆکاره‌که‌ی نه‌بوونی گوتاری ڕوونی نه‌ته‌وه‌ییه، که ده‌بێ دروست بکرێ و تیئۆریزه بکرێ و له ڕه‌هه‌ندێکی هاوبه‌شدا به‌ره‌و مه‌به‌ستێکی هاوبه‌ش بڕۆین.

له‌به‌ر ئه‌وه‌ی باسی شه‌هیدبوونی کۆڵبه‌رت کرد، نامهه‌وێ بچمه نێو ئه‌و باسه‌وه به‌ڵام ئایا له ڕوانگه‌ی جه‌نابته‌وه به‌ڕاستی دیارده‌یه‌کی ئابووریی ڕۆژانه ده‌توانێ چ پێوه‌ندییه‌کی به پرسی نه‌ته‌وه‌ییه‌وه هه‌بێ؟

ئه‌من پێم وایه له ڕاستیدا تیئۆرییه‌ک که زۆر بڕوام پێی هه‌یه ئه‌ڵبه‌ته پێش من پرۆفیسۆر ئیسماعیل بیشکچی ئه‌و مه‌سه‌له‌یه‌ی

داوەتە پێش، ئەویش ئەوەیە کوردستان لە هەر ئەو چوار وڵاتەدا وەک موستەعمەرەیەکی نێوخۆیی ئەو وڵاتانە پێناسە دەکرێ. ئەویش بەو مانایە کە تەواوی ئەو حەوزانەی کە پێوەندیی بە ژیانی ڕۆژانەی مرۆڤی کوردەوە هەیە، ئەو حەوزانە چین؟! لە ژیانی ئاساییدا خۆ لە خەیاڵات و تەخەیولاتدا نین، بەڵکوو بریتین لە کار، ژیانی ڕۆژانە، دامەزراندن، زمان، پەروەردە، ئەمنییەت، ئابووری، ئاو، ژینگە و ئاسەواری مێژوویی و هەموو ئەو شتانەیە کە پێوەندی بە ژیانی ڕۆژانەوە هەیە؛ ئەگەر ئەتۆ بێنی لێکی دەیەوە تەنانەت لە یەک دانە لەو حەوزانەشدا ئیمزای بڕیار بەدەستی کورد نییە. لە ڕاستیدا سیستمێکی ناوەندیی ئیستعمارگەرا شێوازێک لە ساختاری سیاسی یا سیستمی دەسەڵاتداری درووست کردووە یا لە هێندێک بواردا لە ڕێگای ئازەرییەکانەوە سیستمێکی لە دەسەڵاتداری لە ناوچە کوردییەکاندا دامەزراندووە یان خەیر بۆ خۆی بە شکڵی ڕاستەوخۆ و، ئەوەش پێوەندییەکی زۆر پێچەڵپێچی ئیستعمارییە کە دیاردەی کۆڵبەری لێ دەکەوێتەوە. دەنا چۆن دەبێ مەسەلەن لە وڵاتێکدا ڕێک ئەو دیاردەیە پێوەندی بە گرووپێکی ئێتنیکی دیاریکراوەوە بێ کە ئەویش کوردە؟ دیارە لە وڵاتی ئێران مافی کەمینەکان و نەتەوە جۆراوجۆرەکان بەتەواوی پێشێل دەکرێ، ئەوەی کە ڕێژیمی ئێران دیکتاتۆرە و زوڵم لە هەموو لایەک دەکا ئەوە مەسەلەیەکی دیکەیە بەڵام مەسەلەی کورد دەبێ بە مێتۆدۆلۆژی و تیئۆرییەکی سیاسی گونجاو تاوتوێ و چارەسەر بکرێ. ئەو سیستمە سیاسییەی کە حیزبە کوردییەکان کورد بۆ دواڕۆژی کوردستان لە بەرچاویان گرتووە؛ وەک فێدراڵی، خودموختاری یان سەربەخۆیی بێ، لە کاتێکدا تەنانەت لە ناوچە کوردییەکانی ئێراندا دەتوانم بڵێم هەڵقەندنی ئاوەڕۆیەک لەم بەری کۆڵانەوە بۆ ئەو بەری کۆڵان ئەورۆ بڕیار و ئیمزاکەی بەدەستی کوردەوە نییە. بۆیە ئەمن لەو بڕوایەدام وشەکان زۆر مەرج نین، بەڵکوو وەدەستهێنان و دەستەبەرکردنی سەروەریی سیاسی و گەڕانەوەی دەستەڵاتی سیاسی بۆ کورد لە ڕۆژهەڵاتە کە دەتوانێ ڕزگارکەر بێ بۆ خەڵکی کورد هەر وەکوو لە سەردەمی کۆماری کوردستاندا هەبووە.

ئەوانەی کە باسی لێوە دەکەی بابەتی پێوەندیدار بە نەتەوە و نەتەوەسازییە کە لە ئێستادا باسەکەشی لە ڕۆژەڤ دایە. ئایا ئەوە تەنیا ئەرکی حیزبەکانە یان دەبێ هەموو تاک و هەموو چین و توێژەکانی کۆمەڵگە و خەڵک و چالاکانی سیاسی بەکردەوە یا وەک جەنابت بە شێوەی تیئۆری کە چەمکەکە شی دەکەنەوە؛ پێویستە تێیدا بەشدار بن؟
ئەرکێکە کە دەبێ هەماهەنگییەک درووست بکرێ. ئەمن لە سەرەتاوە باسم کرد کە ئەگەر ئەورۆ خەڵک ڕەخنە لە حیزبەکان دەگرن، ڕەخنە لە بەرپرسی حیزبەکان دەگرن ئەوە نیشانەی ئەوە نییە کە ئەو حیزبانە خراپن؛ نیشانەی ئەوەیە کە ئەو حیزبانە تەنیا ئەبزاری بەدەستەوەی ئێمەن لەو خەباتەدا و، خەڵک چاوەڕوانی هەیە کە ئەو حیزبانە لە ئاستی کێشەی کورددا لە ئاستی چاوەڕوانییەکاندا هەڵسوکەوت بکەن و؛ چالاکی و پراکتیکی سیاسی بنوێنن. ئامانج ئەوەیە کە لە سیستمی ئیستعماری ئێراندا کەرامەتی تاکی کورد پێشێل کراوە. تەنیا مەسەلە داگیرکاری فیزیکی وڵات و ڕووحیی خەڵک نییە، کەرامەتەکە نەماوە، دەبێ بزووتنەوەی سیاسیی کورد ئامانجی ئەوە بێ ئەو کەرامەتە بۆ تاکی کورد بگەڕێنێتەوە، لێرەدا پێویست بە دیالۆگێکی نیشتمانی هەیە، پێویست بە لێکتێگەیشتن هەیە، پێویست بە دانیشتن هەیە، بە کۆڕ و کۆمەڵ و بە کۆنفرانس هەیە. ئەرکی سەرەکی لێرەدا دەکەوێتە سەر شانی حیزبەکان، سەرەڕای هەموو ئەو سنوورانە کە حیزبەکان لە بواری مەعنەوی و مادیدا هەیانبێ، لە ڕاستیدا پەیامەکان ئەوانن دەیدەن، دواترە کە دەتوانین بڵێین ئەرکەکە تەنیا لەسەر شانی ئەوان نییە، بەڵکوو ئەتۆ بۆخۆشت باست کرد تەواوی ئەوانی کە بە شێوازێک هەست بە بەرپرسیارەتی دەکەن لەبەرامبەر بزووتنەوەی سیاسیی کورددا ئەوانیش ئەرکیان لەسەر شانە. ئەمن یەک نموونە بێنمەوە لە پێوەندی لەگەڵ مووشەکبارانەی قەڵای دێموکرات کە کۆماری ئیسلامی کردی و ژمارەیەکی بەرچاو لە ڕۆڵەکانی کورد شەهید بوون. میللەتی کورد بە گشتی بە پێشوازیی پەیامی هاوبەشی حیزبەکانەوە لە ئاستێکی چەند میلیۆن کەسیدا مانگرتنی گشتییان ڕاگەیاند. خودی ئەو نموونە هەڵوێستانە بۆ ئێمە دەبێ ببنە بنەما و ئێمە دەبێ شکڵێک لە بەردەوامی لەو شێوازە کارە بخولقێنین نەک ئەوەی پاش ئەوە دیسان هەر وەک پێشوومان لێ بێتەوە. ئێمە دەبێ وەختێک شتێک دەستەبەر دەکەین بەدووی ئەوەدا بەردەوامی هەبێ، نموونەیەکی دیکە هەر لە پێوەندی لەگەڵ ئەو کارەساتەدا هەزاران خەڵک لە ئورووپا کۆبوونەوە. بۆ وێنە شاری ستۆکهۆڵم، ئەو خەڵکە هاتبوو بە هەموو جۆرە بیر و باوەڕێکەوە، هەموو حیزبی نەبوون، هەموو حیزبی دێموکرات نەبوون، خەڵکانێک بوون کە پەیامی یەکگرتوویان پێ بوو و بە هاتنیان لە ڕاستیدا ئامادەگی خۆیان دەربڕیبوو کە مادی و مەعنەوی لە خزمەت پڕۆژەی سیاسیی کورددا هەین. بەڵام بە هۆی نەبوونی پەیامێکی ڕوون بە هۆی نەبوونی پڕۆژەی ئاشکرا دوایە بڵاوەیان کرد و هەرکەسە چووەوە لە ماڵی خۆی دانیشت. مەبەستم ئەوەیە کە پێکەوە و بە

هاوبەشی بەردەوام بین لەو شێوازە باشانەی کە بێگومانم دەسکەوتی باشی لێ دەبێتەوە.

دەوڵەتانی مەرکەزی لە تاران هەموو هەوڵیان داوە کە نەهێڵن بیری نەتەوەیی لە کۆمەڵگەی کوردستاندا گەشە بکا، لە بەرامبەردا ئەرکی کۆمەڵگەی کوردی و نەک تەنیا کۆمەڵگە سیاسییەکەی چییە و دەبێ چ بکەن بە مەبەستی پووچەڵکردنەوەی پیلانەکانی کۆماری ئیسلامیی ئێران؟
بەڕاستی ئەوە پڕۆژەیەکی ئیستعماری ئێرانییە و زۆر زۆر جیدییە و ئێمە دەبێ باش تێبگەین و دان بەوەدا بنێین، لە دوای کۆماری ئیسلامیش ئەگەری زۆری هەیە بەو عەقڵییەتەی کە لە نێو ئۆپۆزیسیۆنی ئێرانی دایە لە داهاتووی ئەو وڵاتەدا دیسان ئەم مەسەلەیە هەر بەردەوام بێتەوە، هەر بۆیەشە ئەمن لەم بارەوە زیاتر دەڵێم ئێران، نەوەک کۆماری ئیسلامیی ئێران. کێشە و پرسەکە لەوانەیە دێموکراسیش نەتوانێ چارەسەری بکا، نموونەیەکت بۆ دێنمەوە؛ ئیسپانیا، خۆ قەت ئێران بەقەت ئیسپانیا دێموکراتیک نابێ؛ خەڵکی کاتالان خزمەتێکی بەردەوامی ئەو وڵاتەیان کردووە، سی هەزار کەس قوربانیان داوە لە شەڕی دژی فاشیزمی فرانکۆدا، ٣٠-٣٥ لە سەدی ئابووریی ئیسپانیا لەسەر شانی ئەوانە، بەڵام ئەو خەڵکە کە پرسی ڕیفراندۆمیان هێنا ئاراوە، سیستمی دێموکراتیکی ئیسپانیا تەنانەت مافی پێنج دەقیقە دیالۆگی بەوان نەدا. بە ڕای من کاراکتێری سیاسیی ئێرانی هەڵگری ئەو مەعریفە و ئەخلاقە دێموکراتیکە نییە کە مافی منی لە ناخی خۆیدا قبووڵ کردبێ، بەڵام بە مەعنای ئەوە نییە کە دووری لەوانە بکەین. مەعنای ئەوەیە کە دیالۆگ بەردەوامە. کێشەی ئیستعمارکردنی کۆمەڵگەی کوردستان و ئەوانی دیکەش پڕۆژەیەکی بەردەوامی ئێرانییە، دوا نموونە ئەوەیە خەریکن دێموگرافی شاری مەهاباد دەگۆڕن ئەوە زۆر زۆر جیدییە، خەریکن بە شێوەی دەستێوەردانی ڕاستەوخۆ زمان، پەروەردە، شوناس، دێموگرافی و تەنانەت شێواز و شێوەی ژیانی کۆمەڵایەتیی ڕۆژانەی کوردستان دەگۆڕن. دەیانهەوێ دەست لە هەموو هەست و نەستی ئەو سیستمە وەر بدەن، بۆیە لە بەرامبەر ئەوەدا پێویست بە هاوکاری زیاتر، لێک تێگەیشتن، دۆستایەتی، فەزای ئارام، دیالۆگ، دەرکی هاوبەش و گەڕانەوەی کەرامەتی تاکی کورد هەیە. ئێمە لە پێش ئەوەیدا هەست بەوە بکەین کە لە نێو کۆمەڵگەی دەرەوەی خۆماندا کۆمەڵێک دۆستمان پەیدا کردووە و سەبارەت بەوە بێین پشت لە کوردەکانی خۆمان بکەین، هەڵەیەکی گەورەیە. دەبێ لە یەکەم هەنگاودا دیالۆگی نێوخۆییمان هەبێ، دۆستایەتیی نێوخۆمان مسۆگەر بکەین، چونکوو ئەوە بۆ ئێمە دەبێتە فاکتۆری هێز و دەسەڵات و هەر بەو پێیەش بەردەنگ و بەرامبەرەکانمان بە جیدیترمان وەردەگرن و ئەمە زۆر زۆر گرینگە. شتێکی دیکە کە دەمهەوێ بڵێم ئەوەیە؛ ئەورۆ ئێمە لە ئاستی ڕووناکبیریدا پێشکەوتنێکمان هەیە کە جاران نەمانبوو ئەورۆ ڕووناکبیری کورد دەستکەوتی فیکری و مەعریفیی هەیە، ئەوانە زۆر باشن بەو مەرجەی بکەونە خزمەتی بزووتنەوەی سیاسیی کورد و پڕۆژەی سیاسیی کورد و ئەوەش لە ڕێگای دیالۆگی نیشتمانی و لە یەک نیزیکبوونی زیاتر دەستەبەر دەبێ.

ئەم ڕۆژانە باسی نەتەوەیی بە واتایەک نەتەوەسازی یان وەک دەڵێن یەکپارچەیی و یەکگرتوویی نەتەوەیی زۆر بەر گوێ دەکەوێ، هێندێ کەس پێیان وایە کە ئێمە نەتەوەین ئیدی چ پێویست بە نەتەوەسازی دەکا؟ هێندێک دەڵێن ڕاستە ئێمە نەتەوەین بەڵام لە یەک دوورین و ئینسجامی نەتەوەییمان نییە. لە باری زانستییەوە جەنابت ئەم باسە چۆن هەڵ دەسەنگێنی؟
دوو ڕوانگەی سەر دەست هەیە وەکوو تیئۆریی نەتەوەیی، یەکەمیان ڕوانگەیەکی جەوهەرگەرایانە و ئەسالەتگەرایانەیە کە دەڵێ نەتەوە هەر هەیە و ئیدی پێویست بە دەستێوەردان ناکا، بەڵام ڕوانگەیەکی دیکەشمان هەیە کە ڕوانگەی ساختارسازیی کۆمەڵایەتی پێدەڵێن کە پێی وایە نەتەوە بەردەوام لە پرۆسەی کۆمەڵایەتی و مێژوویی و سیاسیی خۆیدا بەرهەم دێتەوە و شکڵی تازەتر بەخۆیەوە دەگرێ. ئەمن لە ڕاستیدا لەسەر ڕوانگەی دووهەمم. دیاردەیەک بە گشتی وەک کورد هەیە بەڵام ئەگەر بێت و ئێمە بەردەوام بەرهەمی نەهێنین، تەنها پڕۆژەی سیاسەت نییە، پڕۆژەی کولتوورە، پڕۆژەی کۆمەڵگەیە، پڕۆژەی مۆسیقایە و... هەموو ئەوانە دەبێ بەردەوام لە کاردا بێ، بەردەوام ئێمە پێکەوە بین بەڵام هەر وەک لە سەرەتادا باسم کردووە بەستێنێکی گوتاری هێمن و تەندرووستی دەوێ، بەستێنێکی تیئۆریی تەندرووستی دەوێ. بەحسی نەتەوەسازی بەحسێکی درووستە بەڵام تا ئەورۆژەی ئێمە نەتوانین ئادرەسێکی دەقیقی تیئۆریک لە مەسەلەکە بدەین دیسان لەو بازنە داخراوەی جاراندا بە دەوری خۆماندا دەخولێینەوە، ئەو ئادرەسە دەقیقە تیئۆرییەش بە بۆچوونی من لە دوو سەردێڕی تیئۆریکدا خۆی بەرجەستە دەکاتەوە؛ یەکیان ئەوەیە کە ئێمە دەبێ پێناسەی کێشەی کورد لە ئێراندا بە شێوازێکی تیئۆریک بکەین، بۆ ئەوەش ئەمن بۆچوونی شەخسی خۆمم هەیە؛ بەڕای من کورد لە ئێراندا موستەعمەرەیەکی نێوخۆیی ئێرانییە و ئەوەش ڕەهەندی جۆربەجۆری هەیە جێگای ئەوەیە کە کۆنفرانس و سیمیناری لەسەر دانێی. دوو بۆ ئەوەی ئەتۆ لەو موستەعمەراتە ڕزگاریت بێ، پێویستت بە دەستەبەرکردنی شێوازێک لە سەروەریی سیاسییە، واتە حاکمبوون لەسەر حەوزەکانی ژیانی خۆت کە پێوەندی بە تۆوە هەیە جا لە زمانەوە بگرە هەتا ژینگە، ئاو، سامانە سروشتییەکان، سامانە مرۆییەکان و بە گشتی تەواوی ئەوانەی ئاسایش و هێمنی ڕۆژانەت دەگرێتەوە؛ کە دەبێ ئیمزاکەی بەدەستی خۆت بێ. ئەگەر ئێمە بتوانین ئەو دوو خاڵە زیاتر ڕوون بکەینەوە لە سەر ئەساسی ئەو دوو خاڵە زۆرتر لە گەڵ یەکتر دانیشین و قسە بکەین و لە یەک نیزیک بینەوە، ئەو دەم زۆر شتی دیکەش دروووست دەبێ، بەڵام تا وەکوو ئێمە ئەوانە جێبەجێ نەکەین دیسان ڕیسکی ئەوە هەیە کە ئێمە ئێنێرژی مەنفی تەولید دەکەینەوە و بەردەوام لەو بازنە داخراوەدا دەخولێینەوە. بەڵام بە بۆچوونی من دیسان ئەو دوو خاڵە یان ئەو دوو تیئۆرییە لە سەری ڕاوەستە بکەین، دەتوانێ زۆر باشتر یارمەتیدەر بێ بەو پرۆسەیە واتە بە ڕوونکردنەوەی چوارچێوەکانی گوتاری نەتەوەیی.

باس لە کۆماری کوردستان ئەگەر باس لە پێشەواکەی وەک یەکەم سەرکۆماری کورد لەگەڵدا نەبێ، باسەکەمان ناتەواو دەبێ. ئێستا کە باس لە پرسی بەردەوامبوونی سازکردنی نەتەوەیە، کۆمەڵگەی کوردستان بە گشتی و ڕۆژهەڵات بە تایبەتی بۆ ئەوەی لە سەر ئەو ڕێچکەیە کە پێشەوا قازی محەمەد دامەزرێنەری بووە، بمێنێتەوە، دەبێ چ بکا و، بە گشتی ڕۆڵی پێشەوا چۆن دەبینی لەم پرۆسەیەدا؟
دەرسێک کە لە پێشەوای نەمری کورد وەری دەگرین ئەمەیەکە ئەو مرۆڤە پێش لە هەموو شتێک ئینسانێکی ئۆمانیست واتە مرۆڤگەرا بوو بە ڕووحی خۆی مرۆڤی خۆش ویستووە، کوردی خۆش ویستووە ئەو تەنیا کەسێک نەبووە کە لە پێگەی سیاسیی خۆی مەعریفەی کوردی بەرهەم هێنابێ بەڵکوو ئەخلاق و ئێتیکی کوردیشی بەرهەم هێناوەتەوە. ئەخلاق و ئێتیکێک کە پێگەیەکی جیهانی و گەردوونی هەیە. ئەو دیفاعی لە ڕاستییەک کرد کە بنەمای مافە گەردوونییەکان مەشرووعییەتی دەداتێ، دیفاعکردن لە مەسەلەی کورد دیفاعکردن لە مەسەلەیەکی نیگاتیڤ نییە، پرسی کورد، پرسێکە خاوەنی مەشرووعییەتی گەردوونییە. بە پێوەری بنەماکانی مافی مرۆڤ ڕەوایی هەیە. قازی محەممەد هەڵگری ئەو تایبەتمەندییانە بوو ئینسانگەرا بوو، مرۆڤدۆست بوو، ئۆمانیست بوو، قازی محەممەد پێناسەی شوناسی کوردی زەق کردەوە و لە هەموو گرینگتر هەڵگری ئەخلاقێکی بێوێنەش بوو.

زۆر سپاس دوکتور خالید بۆ ئەم وتووێژە.
سپاس بۆ ئێوە و خوێنەرانی «کوردستان»یش.

نەتەوە دەنگدانێکی ڕۆژانەیە

ڕەحمان سەلیمی

نەتەوە یەکێکە لەو چەمکانەی کە تا ئێستاش پێناسەیەکی یەکگرتوو و یەکلاکەرەوەی بۆ نەکراوە، بە شێوەیەک کە بیرمەندان و کۆمەڵناسان هەر کامەیان بەپێی جیهانبینیی خۆی و لە دەروازەی باکگراوندی ئیدئۆلۆژی و پاشخانی مێژوویی، لە زەمەن و جوغرافیایەکی دیاریکراودا لە سەری دواون و توخمە پێکهێنەرەکانیان ژماردووە. هەر ئەوەش بۆتە هۆی ناڕوونیی ئەو چەمکە لەڕووی تیۆری و لە ئەنجامدا کردارییەوە. بە گشتیی دوو ئاراستەی سەرەکی لە تێڕوانین سەبارەت بە نەتەوە هەیە: یەکەم ئەو ئاراستە فکرییە لە خۆ دەگرێ کە پێی وایە نەتەوە ئەو کاتە دروست دەبێ کە دەسەڵاتی سیاسی یان دەوڵەت لە گۆڕێدا بێ. واتە کاتێک بە کۆمەڵەیەکی مرۆیی دەگوترێ نەتەوە کە خاوەنی دەوڵەت بن. ئەوەش زیاتر کاردانەوەی فەڕانسەوییەکانە بەرامبەر ئاڵمانییەکان کە نەتەوەیان لە سەر بنەمای ڕەگەزی پێناسە کردبوو و لایان وابوو مرۆڤی ئاڵمانی، نەژادێکی جیاوازە کە کۆمەڵ تایبەتمەندییەکی عەینی و دەرهەست بەیەکیانەوە دەبەستێتەوە و مەزنێتیان پێ دەبەخشێ. لێرەدایە ڕەگەزپەرەستی یان هەمان سوپێرمەنیی نیچە لە دایک دەبێ و ڕۆحێکی مەزنیخوازانە و لە ئاکامدا نازیستی بیچم دەگرێ. ئاراستەی دووەم وەک باس کرا، لە لایەن ئاڵمانییەکانەوە هاتۆتە گۆڕێ. ئەوان بڕوایان بە ڕەگەزی پاک و ناپاک یان ڕەسەن و ناڕەسەن هەبوو. ڕەگەزی ڕەسەن بریتی بوو لە ڕەگەزی ئاریایی و ڕەگەزی ناڕەسەن بریتی بوو لە ڕەگەزی نائاریایی. ئەو هێڵە فکرییە کە سەرەنجام لە سەردەمی هیتلێردا عەینیەتی پەیدا کرد کارەساتی شەڕی جیهانیی دووهەمی لێکەوتەوە و بە دەیان ملیۆن کەس لە پێناویدا بوونە قوربانی. سەرەڕای ئەوەی ئەو دوو ڕوانگە جیاوازە لە پێناسەی نەتەوە، زۆر لێک دوورن بەڵام خاڵی هاوبەش لە نێوانیان دا بەدی دەکرێ. لایەنگرانی هەر دوو ئاراستە نەتەوە بە کێشانی سنوور لە نێوان «ئەم» و «ئەو» دادەنێن و بنەمای تێفکرینیان لەسەر کۆمەڵێک تایبەتمەندیی جیاوازی نێوانیان بنیات دەنێن. هەرچەند نەتەوایەتیی ئاڵمانییەکان بەرەو ڕەگەزپەرستی ڕۆیشت، نەتەوایەتیی فەڕانسەوییەکان سیمایەکی مرۆیانەتر و بەدوور لە مەزنی خوازی وەرگرت، بەڵام بەرجەستەکردنی جیاوازییەکان خاڵی هاوبەشی هەردوو جۆری نەتەوەسازی بوو. ئەوەی لێرەدا ئاوڕی لێ دەدەینەوە نرخاندنی هیچ کام لەو مۆدێلانە نییە و تەنیا جەخت کردنەوەیە لە سەر ئەو ڕاستییەی نەتەوە پێدراوێکی عەینی نییە کە لە سەر ئەرزی واقع بوونی هەبێ، بەڵکو چەمکێکی زەینیە پەیوەندیی ڕاستەوخۆی لەگەڵ ویست و ئیرادەی هاوبەشی مرۆڤەکانەوە هەیە کە لە جوغرافیایەکی دیاریکراو و بە باکگراوندێکی مێژوویی و لەسەر بنەمای ئیرادەگەریی تاکەکانەوە سەر هەڵدەدا و گەشە دەکا و بەردەوام خۆی بەرهەم دێنێتەوە و بە تێپەڕینی کات بەرەوپێش دەچێ و شێوازی نوێ بەخۆوە دەگرێ. هەروەک ئێرنێست ڕێنان، بیرمەندی فەڕانسەوی دەڵێ «نەتەوە دەنگدانێکی بەردەوامە»، نەتەوە بەرەنجامی هەست و نەستی ڕۆژانەی مرۆڤەکانە کە بەردەوام لە گۆڕانکاری دایە. بەو پێیە نەتەوەسازی پرۆسە و لە هەمان کاتدا پرۆژەی نەپساوەی نەتەوەکانە. نەتەوە هەر چەندەی قۆناغەکانی گووران و کامڵبوونی بەڕێ کردبێ هەمدیسان پێویستیی بە داڕشتنی سەرلەنوێی توخمە پێکهێنەرەکانیەتی. بە واتایەکی دیکە زمان و کولتوور و داب و نەریتی نەتەوەکان لە ئاستێکی دیاریکراودا ناوەستن و گۆڕانی بەردەوامیان بە سەردا دێ. «نەتەوە دەنگدانێکی بەردەوامە» هەڵگری دوو کاراکتەری گرینگی ژیانی نەتەوەیە؛ یەکەمیان بەردەوامی نەتەوەسازی و دوهەمیان دیمۆکراتیک بوونی نەتەوەسازی. هەموو تاکەکانی نەتەوەیەک نەخش و ڕۆڵیان لە داڕشتنەوەی نۆرم و بەهاکانی نەتەوە بە پێی پێداویستیە زەمەنیەکان هەیە. لێرەدا گرنگی و پێگە و دەوری زاراوە جیاوازەکانی زمانی نەتەوەیەک، وردە کولتوورەکانی کولتووری نەتەوەیەک و بە گشتی جیاوازیەکانی نێو پێکهاتەی نەتەوەیەک دەردەکەوێ. ئەو خوێندنەوەیە و ئەو تێڕوانینە لە نەتەوە، جیاوازیەکانی هەبوو لە نێو نەتەوەدا بە دەرفەت دەزانێ بۆ گەشەی نەتەوە نەک مەترسی. بەرەنجامی بەریەککەوتنی لۆژیکی ئەو جیاوازییانە، دەبێتە هۆی ئەوەی کە ڕوحی نوێ بە بەر نەتەوەدا بکرێ و لە ڕاوەستاوی ڕزگاری بکا. پاراستنی هاوسەنگیی نێوان ئەو جیاوازیانە یارمەتی دیمۆکراتیزە کردنی کۆمەڵگا دەکا. کاتێک تاکەکانی نەتەوە، گشتێکی یەکگرتوو لە هەناوی کۆمەڵێک جیاوازی دا دەدۆزنەوە، کولتووری تۆلێرانس و یەکدی قەبووڵکردن بەرهەم دێ و دیمۆکراسی نەهادینە دەبێ. کەواتە بوونی نەتەوە و دەسەڵاتی نەتەوەیی بەبێ دیمۆکراسی، لە ئەنجامدا نە تەنیا کۆتایی بە ستەمی نەتەوایەتی ناهێنێ بەڵکوو بە شێوازێکی تر و بە بەرگێکی خۆماڵیانە ستەم و دیکتاتۆڕی بەرهەم دێنێتەوە. خۆ ئەگەر بێتو نەتەوەیەک هەموو فاکتۆڕە عەینیەکانی نەتەوەبوونی وەک جوغرافیا و زمان و کولتووری هاوبەشی تێدا بێت، تا ئەو کاتەی نەتوانێت فاکتۆری زەینیی ئیرادە و ویستی هاوبەش ساوکە بکا، ئەوا ناتوانێ بنەما مرۆییەکانی دەسەڵاتداریێتی دەستەبەر بکا. «نەتەوە دەنگدانێکی ڕۆژانەیە» زیاد لەوەی جەخت لە سەر فاکتۆڕە عەینیەکان بکاتەوە، ئاوڕ لە فاکتۆڕی زەینیی ویست و ئیرادە و هەروەها مکوڕبوونی تاکەکانی نەتەوە لە سەر شوناسی هاوبەشی نەتەوەیی دەداتەوە. لێرەدا هێندەی خواستی هاوبەش گرینگە تەنانەت زمانی هاوبەش یان کولتووری هاوبەش گرینگ نییە، هێندەی ویژدانی هاوبەش گرینگە تەنانەت داب و نەریتی هاوبەش گرینگ نییە. ئەوەی پەیوەندی بە مێژوو و زمان و کولتووری هاوبەشەوە هەیە ئەو کاریگەرییەیە کە لە سەر دروستبوونی خولیا و خواستی هاوبەش دایدەنێن. واتە ڕەگەزە عەینیەکان دەکەونە خزمەت ڕەگەزە زەینیەکان و تەنیا کاتێک سوودیان دەبێ کە پاڵنەری ئەو یەکگرتوویە گوتاریە بن کە نەتەوە پێویستیەتی. ڕێژەیی بوونی ئەو چەمکانە وەک ویست و خەونی هاوبەش وا دەکا نەتەوە دەنگدانێکی ڕۆژانە بێ، وەک ئەوەی هەموو تاکەکانی نەتەوەیەک هەموو ڕۆژێک بڕیار لە سەر شوناسی نەتەوەیی خۆیان نوێ بکەنەوە. زاڵبوونی ئیرادەگەرییەکی ڕووت بە سەر نەتەوە و نەتەوایەتی لە دەرهاویشتەکانی ئەو تێگەیشتنەن، تێگەیشتنێک کە خودیترین فاکتەرەکان بە بنەما وەردەگرێ و زیهنیەتی تاکەکان دەپێکێ.

هه‌گبه‌ی شاخ و شۆڕش

برایم چووکه‌ڵی

هه‌ڵمه‌تێکی دیی پێشمه‌رگه و شکانێکی دیی دوژمن

له ده‌یه‌ی ١٣٦٠ی هه‌تاوی و به‌تایبه‌تی دوای کۆتاییهاتنی شه‌ڕی ئێران و عێراق، به‌رگریی چه‌کدارانه یا به‌رده‌وامیی تێکۆشانی چه‌کدارانه که چه‌ندین ساڵ بوو کۆماری ئیسلامی به‌سه‌ر گه‌لی کوردیدا سه‌پاندبوو، سه‌لماندی که به‌پێچه‌وانه‌ی پروپاگه‌نده‌ی دوژمنانی گه‌لی کورد، خه‌باتی نه‌ته‌وه‌که‌مان عامیلێکی سه‌ربه‌خۆیه و له هه‌موو کات و قۆناغێکدا توانای به‌ربه‌ره‌کانی و به‌رده‌وامبوون و خه‌باتی له‌گه‌ڵ دوژمن هه‌یه. هه‌ر بۆیه‌ش دوژمن زۆری حه‌وڵ دا که دوای ئاگربه‌ستی شه‌ڕی ئێران و عێراق توانایی و جووڵه‌ی پێشمه‌رگه ببڕێ، به‌ڵام پێشمه‌رگه زۆر لێبڕاوانه له سه‌رانسه‌ری کوردستان له چالاکیی خۆی به‌رده‌وام بوو. ساڵێک دواتر کۆماری ئیسلامی تاکتیکی دیکه‌ی گرته به‌ر، به‌ڵکوو بتوانێ له ڕێگایه‌کی دیکه‌وه پێش به جموجۆڵی پێشمه‌رگه و خه‌باتی حیزبی دێموکراتی کوردستان بگرێ، ئه‌ویش به‌کوشتدانی کورد به‌ده‌ستی کورد بوو. سیاسه‌تێک که له‌ساڵی ١٣٦٨دا زۆر به به‌ربڵاوی خۆی ده‌رخست و له زۆربه‌ی ناوچه‌کانی کوردستان که‌ڵکی لێ وه‌رگرت.
کۆماری ئیسلامی به گرتنه‌به‌ری ئه‌و سیاسه‌ته له سه‌رانسه‌ری کوردستان ده‌ستی کرد به سازکردنی گرووپی به‌ناو زه‌ربه‌ت به شێوه و ناوی جۆراوجۆری وه‌ک سه‌رباز، «سه‌رباز موعه‌لیم»، جاش سه‌رباز، جاش و... به‌ڵکوو بتوانێ پێش به جموجۆڵی هێزی پێشمه‌رگه بگرێ.
له‌م ساڵه‌دا هێزه‌کانی حیزبی دێموکراتیش به ئیمانێکی قایمتر له ساڵانی پێشوو هه‌ر کام به‌ره‌و ناوچه‌ی خۆیان و شیو و دۆڵه‌کانی کوردستان، هه‌وراز و نشیوه‌کانی به‌ره‌و مه‌ڵبه‌ندی خۆیان ده‌بڕی.
له یه‌که‌م ڕۆژه‌کانی ناوچه ئاڵوگۆڕێکی به‌رچاو له سه‌رانسه‌ری کوردستان له نێو هێزه چه‌کداره‌کان و به‌تایبه‌ت له پایه‌گاکان و گرووهه‌کانی زه‌ربه‌تی ڕێژیم پێک هاتبوو. بۆ نموونه پایه‌گایه‌کی ١٥ که‌سی ١٢ که‌سی کوردیان لێ داده‌نا و به‌بێ ئه‌ملاوئه‌ولا بێسیمچیی پایه‌گایان پاسدار یا به‌سیجییه‌کی غه‌یری کورد داده‌نا و هه‌موو هه‌وڵی ڕێژیم نانه‌وه‌ی دووبه‌ره‌کی بوو له نێو خه‌ڵک و هێزی پێشمه‌رگه‌دا. له درێژه‌ی ئه‌م سیاسه‌ته‌شدا و له هاوینی ١٣٦٨دا و به‌تایبه‌تی دوای شه‌هیدبوونی ڕێبه‌ری مه‌زنمان دوکتور قاسملوو له سه‌رانسه‌ری کوردستان هێرشی چه‌کدارانی ڕێژیم بۆ سه‌ر هێزی پێشمه‌رگه له داڵاهۆ و شاهۆ تا هێزی ئاگری به‌چڕی ده‌ستی پێکرد. گه‌یی نوێی ئه‌م هێرشانه دوو ئامانجی له‌پشت بوو. یه‌که‌م دوای شه‌هیدبوونی دوکتور قاسملوو به‌خه‌یاڵی خۆیان پێیان وابوو وره‌ی پێشمه‌رگه ڕووخاوه و ده‌توانن ئاسان زه‌فه‌ریان پێ ببه‌ن، دووهه‌م هه‌رچی له‌و شه‌ڕ و لێکدانه‌شدا کوژرابا هه‌ر له گه‌لی کورد بوو. له «هه‌گبه‌ی شاخ شۆڕش»ی ئه‌مجاره‌دا گۆشه‌یه‌کی چووکه له قاره‌مانیی هێزی پێشمه‌رگه له ناوچه‌ی سه‌قز له هێزی دووی ڕێبه‌ندان باس ده‌که‌ین.
پێشمه‌رگه‌کانی مه‌ڵبه‌ندی دووی کوردستان له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ناوچه سنوورییه‌کان به هێز و زۆری هه‌ر دوو وڵات (ئێران و عێراق) ته‌نرابوو، له مانگی پووشپه‌ڕدا بۆ ناوچه‌ی خۆیان گه‌ڕانه‌وه. سه‌ردانی گونده‌کان و کۆبوونه‌وه له‌گه‌ڵ خه‌ڵکی ئه‌و ناوچه‌یه و خۆپاراستن له پیلانه‌کانی دوژمن به‌رنامه‌ی کاری شه‌و و ڕۆژیی ئه‌وان بوو. تا ئه‌وه‌ی دواجار دوژمن به شوێنه‌که‌یانی زانی و له ڕۆژه‌کانی ٩ و ١٠ی گه‌لاوێژدا له پشتی ئاواییه‌کانی مازوار، سرنجاخ و قشڵاق له ناوچه‌ی خوڕخوڕه‌ی سه‌قز هێرشی کردنه سه‌ر.
کاتێک هێزی پێشمه‌رگه هه‌ستیان به هێرشی دوژمن کرد، ده‌ستوبرد و ده‌موده‌ست وه‌خۆ که‌وتن و ده‌ستیان به‌سه‌ر هه‌موو شوێنه ستراتیژیکه‌کانی زاڵ به‌سه‌ر مه‌یدانی شه‌ڕگه داگرت و وه‌ک هه‌ڵۆیه‌کی به‌رزه‌فڕ جموجۆڵی دوژمنیان گرته ژێر چاودێریی خۆیانه‌وه. له‌گه‌ڵ نێزیکبوونه‌وه‌ی هێزی دوژمن له هه‌موو لایه‌که‌وه ئاورباران کران. شاڵاوی هێرشی دوژمن بۆ ماوه‌ی دوو ڕۆژ درێژه‌ی هه‌بوو و هه‌موو جارێکیش هه‌ر به‌ره‌وڕووی شکان ده‌بۆوه.
له‌و شه‌ڕه‌دا زیاتر له ٥٠ که‌س له دوژمن کوژران و ده‌یان که‌سیش به‌دیل گیران، هه‌روه‌ها ده‌یان قه‌بزه چه‌کی جۆراوجۆر وه‌ک ده‌سکه‌وت به‌نه‌سیبی هێزی پێشمه‌رگه بوون. شکستی زه‌بووبانه‌ی دوژمن نرخه‌که‌ی گیانی دوو ڕۆڵه‌ی به جه‌رگی نیشتمان به ناوه‌کانی ته‌وریز ڕه‌حمانی» ناوسراو به چنوور و پێشمه‌رگه‌یه‌کی دی به‌ناوی «ماشه‌ڵڵا محه‌مه‌دی» بوو. به‌ڵام ئه‌مه کۆتایی داستان نه‌بوو. دوای شه‌ڕی ئه‌و دوو ڕۆژه پێشمه‌رگه‌کان واته ڕۆژی ١٣ی گه‌لاوێژ بۆ پشوودان ڕوو له پشتی ئاوایی جه‌وشه‌ن له‌ناوچه‌ی سه‌رشیو ده‌که‌ن. له لایه‌کی دیکه‌وه هێزی ڕێژیم که زه‌بری کاریگه‌ری وێ که‌وتبوو له زۆر ناوچه‌ی دیکه و به چه‌ندین گرووهی زه‌ربه‌ته‌وه ته‌نیا دوو ڕۆژ دوای شه‌ڕه‌که شوێنی پێشمه‌رگه‌کانی له پشتی ئاوایی جه‌وشه‌ن دۆزییه‌وه و کاتژمێری ٥ی به‌یانی به پشتیوانیی تۆپخانه‌یه‌کی قورس په‌لاماری دان.
جیاوازیی ئه‌و ڕۆژه له‌گه‌ڵ دوو ڕۆژی پێشتر له‌وه‌دا بوو که قاره‌مانانی دێموکرات به هۆی ماندوویی له ڕاده‌به‌ده‌ر به شێوه‌یه‌کی نهێنی له ژێر پۆله‌دارێک خۆیان حه‌شار دابوو بۆوه‌ی دوژمن هه‌ستیان پێ نه‌کا و بتوانن خۆیان له شه‌ڕ بپارێزن. له کاتێکدا که ته‌واوی به‌رزاییه‌کانی ئه‌و ده‌ڤه‌ره به هێزی دوژمن ته‌نرابوو، تێکۆشه‌رانی دێموکراتیش که له کووره‌ی خه‌باتدا له کڵ ده‌رهاتبوون، ده‌ست و تفه‌نگ چاوه‌ڕوانی هه‌ل و ده‌رفه‌تی گونجاو بوون. کاتژمێری١٠ی سه‌ر له‌به‌یانی دوژمن له پێی وابوو پێشمه‌رگه له ناوچه‌دا نییه، هێزه‌کانی له به‌رزاییه‌کان بۆ خواره‌وه داگێڕا و، هێشتا زۆریه‌ک له به‌رزاییه‌کان چۆڵ نه‌کرابوون که قاره‌مانه‌کانی دێموکرات به یاد و تۆڵه‌ی چنوور و ماشه‌ڵڵا لێیان وه‌ده‌ست هاتن و له شه‌ڕێکی ٥ سه‌عاته‌دا ئه‌و ڕۆژه‌ش ده‌یان که‌سی دیکه‌یان لێ کوشتن و ده‌یانیش که‌سیشیان لێ به‌دیل گرتن. به‌مجۆره تاڵاوی شکستێکی له بیرنه‌کراویان به گه‌رووی دوژمندا کرد و لاپه‌ڕه‌یه‌کی زێڕینی دیکه‌یان خسته سه‌ر ده‌فته‌ری شانازییه‌کانی هێزی پێشمه‌رگه‌ی حیزبی دێموکراتی کوردستان.
ئه‌وه‌ی زۆر زیاتر ڕێژیمی تاساند و سه‌ری لێ شێواندبوو ئه‌مه بوو، که کوڕان و کچانی دێموکرات نه‌ک یادی دوو هاوسه‌نگه‌ره‌کانیان زیندوو ڕاگرت به‌ڵکوو توانیان زه‌برێکی گاریگه‌رتر له چه‌ند ڕۆژی ڕابردووش له دوژمن بده‌ن و به سروودی هێزی پێشمه‌رگه نابه‌زن به‌سه‌ر مه‌یدانی شه‌ڕدا زاڵ بن و چیرۆکێکی دیکه له حه‌ماسه‌ت تۆمار بکه‌ن.

ژنان و شوناسخوازیی نه‌ته‌وه‌یی له کۆمار ڕا تا ئێستا

شه‌ونم هه‌مزه‌یی

گوڵاڵه شه‌ره‌فکه‌ندی: کۆمار به بیانووی دواکه‌وتوویی کۆمه‌ڵگه ناترسێ له بڕیاردان و ناڵێ ئه‌وه بۆ کۆمه‌ڵگه‌ی کورده‌واری زوویه و پێشه‌نگه له ڕچه‌شکێنیدا

مه‌هاباد قه‌ره‌داغی: مه‌خابن ته‌مه‌نی کۆماری کوردستان درێژ نه‌بوو، به‌ڵام وه‌ک مێژوو ئه‌و هه‌نگاوه پێشه‌نگه‌ی که نای، بۆی تۆمارکراوه و هه‌ر ده‌مێنێ

یه‌کێک له شانازییه‌کانی کۆماری کوردستان بۆ ژنان، به‌خشینی هۆوییه‌ت و شوناسێکی دی به ژنان بوو. ئیجباریکردنی خوێندن بۆ کچان، دامه‌زراندنی ڕێکخراوێکی تایبه‌ت به ژنان و به‌شدارکرنیان له گه‌مه سیاسی و کۆمه‌ڵایه‌تییه‌کان ده‌رگای دنیایه‌کی نوێی به‌ڕووی ژناندا کردوه‌وه. حه‌وت ده‌یه دوای کۆمار ژنان چۆن باس له‌و شوناسی نه‌ته‌وه‌یی خۆیان ده‌که‌ن که له کۆماری کوردستانه‌وه مانا وه‌رده‌گرێ. بۆ باس له‌سه‌ر ئه‌و بابه‌ته و له توێی چه‌ند پرسیارێکدا، ڕای به‌ڕێزان خاتوو مه‌هاباد قه‌ره‌داغی، نووسه‌ر و شاعیر؛ گوڵاڵه شه‌ره‌فکه‌ندی، ئه‌ندامی کۆمیته‌ی ناوه‌ندیی حیزبی دێموکراتی کوردستان، موزه‌یه‌ن گونه‌ش، نوێنه‌ری هادەپ له هه‌رێمی کوردستان و کوێستان گادانی، نووسه‌ر و چالاکی سیاسیمان وه‌رگرتووه:

کاتێک که کۆماری کوردستان داده‌مه‌زرێ، نه له ئێران و نه له وڵاتانی دراوسێشدا بۆ نموونه ژنان مافی ده‌نگدانیان نه‌بووه، خوێندن بۆ ژنان نه‌ک زۆره‌ملێ، بگره له ئاستێکی زۆر که‌میشدا بووه؛ ئێوه پێگه‌ی ژن و مه‌یدانداریی ژن له کۆماری کوردستاندا چۆن هه‌ڵده‌سه‌نگێنن؟

مه‌هاباد قه‌ره‌داغی: له‌گه‌ڵ ئه‌و بارودۆخه سه‌خته‌شدا که باسی ده‌که‌یت، له کۆماره ساواکه‌ی کوردستاندا هه‌وڵ دراوه جموجوڵێکی ڕێکخراوه‌یی هه‌بێت و ژنان چالاک بن و هه‌ڵسووڕانیان هه‌بێت. دروستکردنی ڕێکخراوی ژنانی دێموکرات و هه‌بوونی بڵاوکراوه‌ی تایبه‌ت و چالاکیی شانۆیی له‌و کاته‌دا خۆی له خۆیدا نیشانه‌ی سه‌ره‌تای هۆشیارییه‌کی دیموکراتیانه‌یه و له فیکری سه‌رکۆماری کوردستان، شه‌هید قازی مه‌حه‌ممه‌دی نه‌مردا هه‌بووه. ئه‌گه‌ر چی ته‌مه‌نی کۆمار کورت بوو، به‌ڵام له‌و کورته ته‌مه‌نه‌شیدا ئه‌وه له بیر نه‌کرا که ده‌بێ ژن خۆی ڕێک بخا و پێگه‌ی خۆی له نێو کۆماردا دیاری بکا. له‌و بڕوایه‌دام ئه‌گه‌ر ته‌مه‌نی کۆمار وه‌ک ته‌مه‌نی حکومه‌تی هه‌رێمی کوردستان درێژ بوایه، کۆماری کوردستان ده‌بوو به نمونه‌یه‌کی وه‌کوو ئیسرائیل له ڕووی به‌هێزیی پێگه‌ی ژن و دیموکراتیه‌تدا. مه‌خابن ته‌مه‌نی کۆمار درێژ نه‌بوو، به‌ڵام وه‌ک مێژوو ئه‌و هه‌نگاوه پێشه‌نگه‌ی که نای، بۆی تۆمارکراوه و هه‌ر ده‌مێنێ.

گوڵاڵه شه‌ره‌فکه‌ندی: به بڕوای من کۆمار له‌ڕووی به‌شداریی ژنان له بواری سیاسی و کۆمه‌ڵایه‌تی و فه‌رهه‌نگیدا پله‌ی زۆر پێشکه‌تووخوازانه‌ی هه‌بووه و ئه‌وه‌ش ته‌نیا وه‌ک شوعار ناکرێ ببیندرێ، نمووونه‌که‌شی دوو خاڵی گرینگه، یه‌که‌م کاتێک باسی به‌شداریی ژنان له سیاسه‌تدا ده‌کا که‌متر له دوو مانگ دوای کۆمار یه‌کیه‌تیی ژنان داده‌مه‌زرێنێ. دووهه‌م ئه‌وه‌یکه یه‌کێک له بنه‌ماکانی کۆمار هاندانی خه‌ڵکه بۆ ناردنی کچان و کوڕان بۆ قوتابخانه و ده‌رس خوێندن. به واتایه‌ک کۆمار ڕێگای خۆپێگه‌یاندن بۆ کچان وه‌به‌رچاو ده‌گرێ و له‌و بواره‌شدا کاتێک ئاماژه به دیاریکردنی سزا ده‌کا بۆ ئه‌وانه‌ی سه‌رپێچی له‌و بڕیاره ده‌که‌ن، خۆی مانای ئه‌وه‌یه که ئه‌م بڕیاره وه‌ک شوعار نابینێ؛ به‌ڵکوو مه‌به‌ستی په‌روه‌رده و گه‌شه‌سه‌ندنی کۆمه‌ڵگه‌یه. ئه‌مرۆ دوای ٧٣ ساڵ وێده‌چێ ئێمه نه ته‌نیا له‌م بوارانه‌دا به‌ره‌و پێش نه‌چووین به‌ڵکوو ڕۆژ له گه‌ڵ ڕۆژ به بیانووی جۆراجور هه‌وڵ ده‌درێ ژنان بنێرنه‌وه ماڵێ و به هه‌زار بیانوو ته‌نیا وه‌ک ئامرازێک بۆ ڕازیکردنی پیاوان له ژیان چاویان لێ بکرێ، یان له باشترین حاڵه‌تدا ته‌نیا وه‌ک دایک. کۆمار به بیانووی دواکه‌وتوویی کۆمه‌ڵگه ناترسێ له بڕیاردان و ناڵێ ئه‌وه بۆ کۆمه‌ڵگه‌ی کورده‌واری زوویه. کاتێک له پێشه‌وا سه‌باره‌ت به مافی ده‌نگدانی ژنان پرسیار ده‌کرێ، ته‌واو به ئه‌رێنیی وه‌رده‌گرێ. جا به له‌به‌رچاوگرتنی ئه‌و ڕاستییه که ژنانی ئێران له ساڵی ١٩٦ مافی ده‌نگدانیان په‌یدا کرد و له عێراق له ساڵی ١٩٨٠ ده‌رده‌که‌وێ که کۆمار چه‌نده بێباکانه و به باوه‌ڕه‌وه ده‌ڕوانێته به‌شداریی ژنان له بڕیاردا، یان هاتنه مه‌یدانی ژنان و ئه‌وه‌ش گه‌وره‌ترین به‌ڵگه‌یه بۆ دیتنی گۆشه‌نیگای کۆمار سه‌باره‌ت به ژن و کۆمه‌ڵگه.

کوێستان گادانی: هاتنه ده‌ره‌وه‌ی ژن له ماڵ و کۆکردنه‌وه‌ی ئه‌وان له ساباتی ڕێکخراوێکی تایبه‌ت به ژناندا، یه‌کێک له گه‌وره‌ترین ده‌سکه‌وته‌کانی کۆمار و شوێندانه‌رترین ده‌سکه‌وت بووه له سه‌ر مێژووی بزووتنه‌ی ژنانی کورد. هه‌بوونی ژن له دام و ده‌زگای به‌ڕێوبه‌ریی و ناوه‌ندی بڕیاردانی هه‌ر وڵاتێک به‌ستراوه‌ته‌وه به جێگه و پێگه‌ی ژن که له ناو کۆمه‌ڵگه‌ی ئه‌م وڵاته‌دا هه‌یه. له کوردستانی ئه‌و کاتی ئێمه‌دا، ژن جێگه‌وپێگه‌یه‌کی تایبه‌تی له نێو کۆمه‌ڵگه‌دا نه‌بووه، بێجگه له ڕۆلی دایکێکی دڵسۆز، هاوسه‌رێکی به‌وه‌فا و، خوشکێکی

خانم و یان ژنێکی سه‌رسپی و جێگای ڕێز، بۆیه ئۆرگانیسه‌کردن و به‌ڕێکخراوه‌یی کردنی ژنان له که‌ش و هه‌وای ئاوا داخراو نیسبه‌ت به ژنان کارێک و هه‌نگاوێکی ئاسان نه‌بووه، به‌ڵام پێشه‌وای نه‌مر بۆ جێخستنی ئه‌م ده‌ستپێکه له بنه‌ماڵه‌ی خۆیه‌وه ده‌ستی پێکرد. ده‌گه‌ل ئه‌وه‌ی کۆمار روخسارێکی پیاوانه‌ی هه‌بوو، به‌ڵام ده‌بێ دان به‌م ڕاستیه دابنێن که کۆماری کوردستان ده‌رگای ڕووناکی به ڕووی ژنی کورددا کرده‌وه و ژنی کورد دامه‌زراندنی یه‌کێتی ژنان و هه‌روه‌ها گۆڕانی شێوه‌ی ڕوانینی کۆمه‌ڵگه‌ی کورده‌واری نیسبه‌ت به ژن وه‌ک ده‌ستپێکی ڕێگایه‌کی دوور و درێژ بۆ گه‌یشتن به مافی ڕه‌وای خۆیان، به ده‌سکه‌وتی کۆماری کوردستان ده‌زانن

گوتاری سه‌ره‌کیی کۆماری کوردستان شوناسخوازیی نه‌ته‌وه‌یی بووه که بووه‌ته هه‌وێن و چرای بزووتنه‌وه‌ی سیاسی له به‌شه‌کانی دیکه‌ی کوردستانیش. ژنانی نه‌وه‌کانی دوای کۆمار و له‌به‌ه‌کانی دیکه‌ی کوردستان چۆن له‌گه‌ڵ ئه‌م گوتاره هاتوون و چه‌نده پشکدران له‌و خه‌باته‌دا؟

کوێستان گادانی: کاتێک که کۆماری کوردستان به گوتاری شووناسخوازیی نه‌ته‌وه‌یی یارمه‌تیده‌ری دامه‌زرادنی ڕێکخراویی ژنان ده‌بێ به دڵنیایه‌وه هه‌ر له سه‌ره‌تایی دامه‌زراندنی ئه‌م ڕێکخراوه‌یه‌ش شویندانه‌ریی ئه‌م گوتاره‌ی نه‌ک هه‌ر پێوه، دیاره به‌ڵکوو بووه‌ته گوتاری سیاسیی ئه‌م یه‌کیه‌تییه‌ش. به بڕوای من هه‌ر له سه‌ره‌تای هاتنه‌ده‌رێی ژنی کورد له ماڵ بۆ کاری ڕێکخراوه‌یی تا ئێستا دوو ئامانجی پێکاوه، یه‌کیان ئه‌رکی نیشتمانی و نه‌ته‌وه‌یی خۆی به‌رێوه ببا بۆ گه‌یشتن به ڕزگاری نه‌ته‌وه‌یی، ئه‌وه‌ی دیکه‌یان ده‌سته‌به‌رکردنی مافی یه‌کسانی له نێو کۆمه‌لگه‌دا. ئه‌م دوو ئامانجه ئێستاش سه‌رنجی ژنی کورد ڕاده‌کێشێ و درێژه‌ده‌ری خه‌باتی پێگه‌یشتن به‌و دوو ئامانجه‌ن. بۆیه نه‌وه‌کانی دوای کۆماریش وه‌ک هه‌موو ڕه‌وتی دیکه‌ی ژیان له هه‌لومه‌رجی تایبه‌تدا گۆڕانکارییان له شێوه‌ی تاکتیک بۆ گه‌یشتن به ئامانج هێناوه، به‌ڵام له‌م ئامانجه پیرۆزه‌یان دوور نه‌که‌وتوونه‌وه. ده‌کرێ بڵێین که به هۆی هێژمۆنیی گوتاری سیاسی_نه‌ته‌وه‌یی و هه‌ستی نه‌ته‌وه‌یی گشتی تاکی کورد، ئه‌م بیرۆکه‌یه زیاتر زاڵ بووه و بووه‌ته هۆکاری ئه‌وه‌ی که خه‌باتی یه‌کسانیخوازی له بڕگه‌یه‌که‌وه بۆ بڕگه‌یه‌کی دیکه لاوازتر له خه‌باتی نه‌ته‌وه‌یی به‌رچاو که‌وتبێ؛ به‌ڵام ناتوانین حاشا له‌م راستییه بکه‌ین که ژنی کورد له ڕاستیدا هاوته‌ریب تێده‌کۆشێ بۆ گه‌یشتنی به هه‌ر دوو ئامانجی رزگاریی نه‌ته‌وه‌یی و یه‌کسانیی ره‌گه‌زی.

مه‌هاباد قه‌ره‌داغی: کورد یه‌ک نه‌ته‌وه‌یه و کوردستان یه‌ک وڵاته، بۆیه پارچه پارچه کردنه‌که‌شی هیچی له‌و ڕاستییه نه‌گۆڕیوه، به‌ڵام به‌دیهێنانی ئه‌و ڕاستییه‌ی زۆر سه‌خت کردووه. له هه‌ر کام به‌شی کوردستاندا پێشهاتێک، کاره‌ساتێک، ڕووداوێک ڕوو بدا، به بێ هیچ گومانێک کاریگه‌ریی له‌سه‌ر به‌شه‌کانی تر ده‌بێ و ڕه‌نگدانه‌وه‌ی له‌سه‌ر ده‌روونی کورد ده‌بێ له هه‌ر به‌شێک بژی و ته‌نانه‌ت گه‌ر له هه‌نده‌رانیش بژی. بۆ ئه‌و کاته‌ش بێگومان وابووه و کۆماری کوردستان وه‌ک قیبله‌یه‌ک بینراوه که هه‌موو کورد ڕووی تێبکا. ده‌بینین چۆن بارزانیی نه‌مر که سه‌رکرده‌ی بزوتنه‌وه‌ی ڕزگاریخوازیی کورده له باشووری کوردستان له‌و کاته‌دا ده‌چێ و به سه‌رکۆماری کوردستان ده‌ڵێ من سه‌ربازێکی کۆمارم و خۆی و پێشمه‌رگه‌کانی له خزمه‌تی کۆماردا ده‌بن. هه‌روه‌ها ڕێکخراوه‌کانی ژنان له سلێمانی که حه‌پسه‌خانی نه‌قیب به‌ڕێوه‌ی بردوون په‌یوه‌ندییان له‌گه‌ڵ ڕێکخراوی ژنانی کۆماردا هه‌بووه و هاوخه‌باتییان بۆ یه‌کتری ده‌ربڕیوه. کوردستان یه‌ک جه‌سته‌یه و هه‌رکوێی جه‌سته ئازارێکی هه‌بێت، کار له جوڵه و چالاکی یه‌کتری ده‌که‌ن.

گوڵاڵه شه‌ره‌فکه‌ندی: ژنانی کوردی چالاک له گۆڕه‌پانی خه‌باتی مافخوازانه‌ی کورد و له سیاسه‌تدا هه‌تا ئه‌وڕۆ به‌شی هه‌ره زۆری توانای خۆیان ته‌رخان کردووه بۆ ده‌سته‌به‌ر کردن و وه‌دیهێنانی خه‌ونی سه‌روه‌ریی نه‌ته‌وه‌یی و ڕزگاریی کورد له بنده‌ستی. به واتایه‌ک به‌شێکی زۆر که‌م و لاوه‌کی سه‌رفی خه‌بات بۆ یه‌کسانی کراوه. هه‌مووکات چ له لایه‌ن حیزبه‌کان و چ له لایه‌ن خودی ژنه‌کانیشه‌وه گوتراوه یان، به هه‌نگاوی به کرده‌وه وا نیشان دراوه خه‌باتی سه‌ره‌کی خه‌بات بۆ ڕزگاری له بنده‌ستییه. به بڕوای من ئێمه نه‌مانیوانیوه ئامۆژگارییه‌کانی کۆمار زۆر له‌به‌ر چاو بگرین و زۆر جاران له بڕیارداندا نه‌مانتوانیوه بوێر بین بۆ ئاڵوگۆڕ له کۆمه‌ڵگه. هه‌ڵبه‌ت سه‌رهه‌ڵدان و په‌ره‌سه‌ندنی توندئاژوویی ئیسلامی له ناوچه و له ژێر کارتێکه‌ری

کوردستان
ژمارە: ٧٤٢
٣٠ی بەفرانباری ١٣٩٧ _ ٢٠ی ژانوییەی ٢٠١٩

موزەیەن گونەش: لە ڕاستیدا ئەوەی پێشەوا قازی محەممەد بۆ گەلی کورد کردوویەتی بە تایبەت لەمەڕ پاراستنی مافی ژنان تشتێکی دیرۆکییە و جێگای گەلێ ڕێز لێنانە

کوێستان گادانی: دەگەڵ ئەوەی کۆمار ڕوخسارێکی پیاوانەی هەبوو، بەڵام دەبێ دان بەم ڕاستیەدابنێین کە کۆماری کوردستان دەرگای ڕووناکیی بە ڕووی ژنی کورددا کردەوە

کۆماری ئیسلامی لە ئێراندا پاشگەزبوونەوە لە یەکسانی زۆر بە ڕاحەتی پاشەکشەی بە هەموو جۆرە هەوڵێک لەم بوارەدا کردووە. کاتێک لە کوردستان ئەمڕۆ لە قەرنی ٢١ باسی بە شوودانی کچانی ژێر ١٣ ساڵ دەکرێ، کاتێک ژنی کورد وەک بەردە و دیلی سێکشوال لە لایەن داعیش کە زۆر لە سەرکردەکانیان کوردن، ئیستیفادەی لێ دەکرێ. کاتێک حیزبەکان بە تێبینییەوە و زۆر جاران لە ترسی کۆمەڵگە بە خشکە باسی یەکسانی دەکەن، لەوە زۆرتر چاوەڕوانی ناکرێ. هەڵبەت نابێ حاشا لەوە بکرێ لە ژنانێکی بوێر لە هەر دوو مەیداندا سەنگەریان بەجێ نەهێشتووە و هەتا ئێستاش تەنانەت بە فیداکردنی گیانیان بۆ گەیشتن بە ئامانجەکانی کۆمار تێکۆشاون. نموونەکەشی دوور نەڕۆین، هەردوو نەسرین و سۆهەیلاکانی کوردن و زۆری دیکەش.

ژنان لە ئێستادا لە کوردستان چۆن باس لە شوناسی خۆیان دەکەن. شوناسی ژنان گرێدراوی کام چەمک و بایەخن، بایەخە نەتەوەییەکان، یان بەها ڕەگەزی و فیمینیسم؟

گوڵاڵە شەرەفکەندی: لە لای من کاتێک دەڵێی ژنان لە کوردستان مەبەستت ژنی کوردە چ لە کوردستان بێ و چ لە تاراوگە و چ لە بن دەستی داگیرکەر. ئەو ژنە، هەم ژنە هەم کوردە، پێناسەکەی هەم ڕەگەزییە هەم نەتەوەیی و ناکرێ تەنیا بەسەندە بە یەک بەشی بکەین. بۆ من ژن بوونەکەی دەبێتە هەوێنی خەبات بە دژی هەڵاواردنی ڕەگەزی و بۆ دەستەبەرکردنی کۆمەڵگەیەکی یەکسان. کورد بوونەکەشی دەبێتە هەوێنی خەبات بە دژی هەڵاواردنی نەتەوەیی و بۆ دەستەبەر کردنی کۆمەڵگایەکی یەکسان. ناکرێ و نابێ یەکێک لەو خەباتانە بکرێتە پاشکۆی ئەوی دیکە، ئەگەر هەر دوو بوار هاوکات و پێ بە پێی یەکتر نەڕواتە پێش ئەو خەباتە سەرکەوتوو نابێ.

کوێستان گادانی: دەگەڵ ئەوەی ژنی کورد لە ناوەندی بڕیارداندا کەمن، دەگەڵ ئەوەی هەبوون و بەشداربوونیان لە نێو کۆڕ و کۆمەڵە سیاسی، زانستی و ڕاگەیاندن لە پیاوان کەمترن، بەڵام ژنی کورد خۆی پێگەیاندووە، ژنی کوردی ڕووناکبیر، ئاکادێمیسێن، سیاسی، ناسیۆنالیست، فێمێنیست، سێکۆلار و بەڕێوبەر هەیە؛ کەواتە دەکرێ بڵێین ئەگەر ئەمڕۆ ژنی کورد لێدوان دەدا و لە سەر باسێک ئانالیزەو لێکۆڵینەوە دەکا، نە فێرکراوە و نە کۆپی دەکا؛ بەڵکوو لە ئاست توانایی و پێگەیشتنی خۆیدا قسە دەکات. ژنی کورد، پێش هەموو شتێک ئەگەر خۆی بە کورد پێناسە کرد و شانازی بە کوردبوونی خۆی کرد، ئەرکێکی تایبەتی لە پەروەردە و پێگەیاندنی نەوەی نوێ دەکەوێتە سەر شان. شوێندانەری گوتاری نەتەوەیی کۆماری کوردستان هەر بۆ نیوەی کۆمەڵ واتە ڕەگەزی پیاو نەبووە، بەڵکوو بۆ هەموو کۆمەڵگە بووە، بۆیە ژن لە دەربڕین و هەستپێکردنی ئەم

گووتارە نەتەوەییە بێبەش نەبووە. شووناسی ژنی کورد شوناسی کوردی ڕەسەنە، بەڵام هاوکات خۆی لە تێگەیشتنی چەمکە زانستییەکانی دیکەی گرێدراو بێبەش نەکردووە و ژنی کورد زۆر باشتر لە پیاوانی کورد توانیویەتی چەمکی بایەخداری وەک ناسیۆنالیزم، فێمێنیسم و سێکۆلاریزم لە شۆناسی خۆیدا بە یەکەوە ببەستێتەوە.

مەهاباد قەرەداغی: گوتاری ژن و هەموو چین و توێژەکانی کۆماری کوردستان هەر گوتارێکی نەتەوەیی بووە و ئەمەش زۆر ئاساییە بۆ گەلێک کە مافەکانی زەوت کراوە و وڵاتەکەی داگیرکراوە و دەیەوێ نیشتیمانەکەی ئازاد بکا و نەتەوەکەی لەژێردەستەیی ڕزگار بکا. لەو سەردەمەدا هێشتا گوتاری فێمینیستی لە هیچ کوێی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا نەبووە و لە کۆماری کوردستانیشدا بێگومان بەوشێوەیە نەبووە. سەربەخۆییخوازی و هەوڵ بۆ ئەو بەها نەتەوەیی و مرۆڤایەتییە، وەک ئەرکی سەرەکی بینراوە و کاریی بۆ کراوە. ئێستاش ژنانێکی هۆشیار لە هەر بەشێکی کوردستان هەن و هەوڵی پێکهێنانی گوتارێکی فێمینیستییان داوە و دەدەن. هاوکات لەگەڵ خەبات بۆ ڕزگاری نەتەوەیی خەباتێکی خورتیش بۆ ڕزگاریی توخمی مێ لە کۆت و پێوەندە کۆمەڵایەتی و کولتوورییەکان، هەیە و بەردەوامە.

ئەمڕۆکە پرسی کورد لە هیچ کام لە بەشەکانی کوردستان بە ئاکام نەگەیشتووە. گوتاری شوناسخوازیی نەتەوەیی لە هەموو بەشەکانی کوردستان گوتاری زاڵ و سەرەکییە. بەڵام فیمنیزیمیش وەک گوتارێک لە کوردستان گەلێ قۆناغی بۆ پێشێ بڕیوە. جێگە و پێگەی گونجاوی ژنان لەو هاوکێشانەدا دەبێ کوێ بێ؟

مەهاباد قەرەداغی: بە بڕوای من دەبێ ئەو دوو ئەڵقەیە بە تەواوی پێکەوە پەیوەست بکرێن، خەباتی نەتەوەیی و جێندەری. ژن کورد بە تەنیا ڕزگاری نابێ، ئەگەر نەتەوەکەی ژێردەستە و خاکەکەی داگیرکراو بێت. پیاوی کوردیش بە تەنیا ناتوانێ نەتەوەیەک ڕزگار بکا کە سەدەیەکە ژێردەستەیە، هەروەها تەنانەت گەر کوردستانیش ڕزگار بکرێ لە دەستی داگیرکەران و ببێ بە وڵاتێکی سەربەخۆ و ئازاد، گەر ژن و پیاو هەر دووکیان وەک دوو توخمی سەرەکی تیایدا ئازاد نەبن و مافەکانیان پارێزراو نەبێت، ئەگەر دەوڵەتێکیش چێ ببێ، دەوڵەتێکی بەئەرزش نابێ. لەبەر ئەم هۆیە، پێویستە ژن و پیاوی کورد، هاودەنگ و هاودەست بن لە هەردوو خەباتەکەدا، واتە بۆ ڕزگاریی کورد و بۆ ڕزگاریی مرۆڤ بە ژن و پیاوەوە و بۆ ئازادبوون.

گوڵاڵە شەرەفکەندی: بە بڕوای من خەباتی فێمنیستی لە کوردستان سەرەڕای هەموو هەوڵەکان، لە کزی داوە و ئەوە تەنیا کوردستان ناگرێتەوە، لە زۆر وڵاتی پێشکەوتووش سیاسەتی نێودەوڵەتی خەریکی پاشەکشەیە لە هێندێک لە بنەماکانی سەرەکیی یەکسانی. بە واتایەک بنەما بۆتە وەدەستهێنانی دەنگی زۆرینە و دەنگی زۆرینەش ژنان نین و باسی فێمینیستی نییە. ژنانی کوردستان کە لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست لە مەرکەزی ئیسلامییە توندڕەوەکاندا دەژین و خەبات دەکەن لە هەمیشە کاریان سەختتر، دەنگیان کزتر و پشتیوانیان کەمترە. بە واتایەک ئەمڕۆ پێشکەوتووخوازی مۆد نییە بۆ کاری ژنان لە کوردستان زۆر دژوارتر بووە. بوونی ژنانی پیشمەرگە و چەک لە شان و بەجەرگ نەیتوانیوە بە تەنیایی بیری کۆمەڵگە بگۆڕی. پێشمەرگەی ژن بووەتە سیمبولی خۆڕاگریی کورد، بەڵام نەبووەتە سیمبولی باوەڕ بە مافی یەکسان یان توانای یەکسان لە بواری جۆراجۆردا.

کوێستان گادانی: خەباتی بزووتنەوەی ژنان و خەباتی نەتەوەیی لە کوردستان بە گشتی و لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بە تایبەتی دوو خەباتی لێکگرێدراون، لانیکەم لەو چەند ساڵانەی دواییدا ئەم هەڵسەنگاندنە زۆر زەق و روون دەرکەوتووە. خەباتی کوردان بەگشتی لەسەر کۆڵەکەی ڕزگاریی نەتەوەیی دامەزراوە و هێندێک ئێستاش لەو باوەڕەدان کە ئەگەر ڕزگاریی نەتەوەیی بە دەست بێنین، زۆر بە ئاسانی مافی یەکسانی و عەداڵەتی کۆمەڵایەتی دەستەبەر دەکرێ. زۆر لە ژنانی نێو ڕیزی شۆڕشیش لە سەرەتاکانەوە زیاتر لە فیکری دەستەبەرکردنی مافی نەتەوایەتی دابوون و ئەگەر ڕۆڵ و نەخشیان هەبووبێ کە بەدڵنیایەوە کاریگەریی زۆریان لە سەر شۆڕش هەبووە، زیاتر لە پیناو وەدیهێنانی ئامانجەکانی خەباتی نەتەوەییدا بووە. لێرەدا ئەولەوییەتی یەکەم کە ڕزگاری نەتەوەیی بووە مەجالی بە ژنانی کورد نەدەدا کە باسی مافی یەکسانیی خۆیان بکەن، بۆیە تەواوی وزەی خۆیان بۆ خەباتی نەتەوەیی تەرخان دەکرد و هیندێکیشیان لە ڕێگای ئەندامەتی لە ڕێکخراوی یەکیەتیی ژنان بۆ مافی یەکسانیی خۆیان هەوڵیان داوە. بەڵام ئەوەی کە دەبێ ژنان لە ئەمرۆرا و بەو ئەزموونەی وەدەستیان هێناوە دەبێ لەو هاوکێشەیەدا چ جێگە و پێگەیەکیان هەبێت، ڕاستی ئەوە دەکەوێتە سەر ئەو جیاوازییەی کە لە ڕووی تاکتیکی بۆ گەیشتن بە ئامانجە هاوبەشەکان کە تاکی ژنی چالاک هەیەتی. بە بڕوای من ژنی کورد کاتێک جێگە و پێگەی دروستی لەم هاوکێشانەدا دەبێ کە بالانسی بەینی ئەم دوو گووتارە ڕاگرێ و هاوتەریب دەگەڵ یەک هەولیان بۆ بدا کە لە درێژخایەندا وەک بنەما و ژێرخانێکی پتەو بۆ نەهادینەکردنی کۆمەڵگەیەکی دێموکراتێک بتوانێ کەڵکی لێ وەرگرێ.

هەر لە چوارچێوەی ئەم باسەدا ڕای خاتوو موزەیەن گونەش، چالاکی سیاسی و نوێنەری پارتی دێموکراتیکی گەلان (HDP) لە هەرێمی کوردستان بەمجۆرە بۆ "کوردستان دوا:

لە ڕاستیدا ئەوەی پێشەوا قازی محەممەد بۆ گەلی کورد کردوویەتی بە تایبەت لەمەڕ پاراستنی مافی ژنان تشتێکی دیرۆکییە و جێگای گەلێ ڕێزلێنانە. سەبارەت بە ژنیش دەبینین کرانەوەیەک هەبووە وەک؛ خوێندن و هێنانە مەیدان و لەو بوارانەوە هەنگاوی باشی ناوە. لە ڕووی ڕۆشنگەریشەوە هەنگاوی گرینگی ناون و بە گوێرەی هەلومەرج و سەردەمی خۆیان هەنگاوی باشیان ناوە. تا ساڵانی هەفتا و هەشتای سەدەی ڕابردووش هەندێک وڵاتی ئورووپا مافی دەنگدانیان بە ژنان نەدابوو. تەنانەت تا ئەم دواییانەش مشتومڕێکی وا لە نێوخۆی عەرەبستانی سعودیە لەئارادا بوو کە ئاخۆ مافی دەنگدان بە ژنان بدرێ یان نا. کاتێک دەسکەوتەکانی کۆمار و پێشکەوتنەکانی بەم پێوەرانە هەڵدەسەنگێنین، دەبینین لەو ئانوساتەدا هەنگاوی گەلێک پێشکەوتنخوازانەیان ناوە و ئەو دەسکەوتانە بایەخێکی زۆریشی بۆ ژنی کورد هەبووە. ئەگەرچی ئێستا بەشێک لە خەباتی ژنی کورد لە بیر و ئەندێشەی باکوورەوە و لە سەر هیم و بنچینەی فەلسەفەی بەڕێز ئۆجەلانەوە سەری هەڵداوە و گرینگی و بایەخی ڕۆڵی ژن لێرە زۆرتر هەست پێدەکرێ. خاڵی سەرەکی ئەمەیە کە ژن دەور و پێگەی خۆی لە مێژوودا بزانێ و بیناسێ و لە سەر بنەمای ناسنامەی زایەندیی خۆی، لە سەر پێی خۆی ڕاوەستێ و پێشبکەوێت. لە مێژووی خەباتی هاوچەرخی باکووری کوردستاندا تا ئێستاش گفتوگۆیەکی زۆر لە سەر پرسی ژن دەکرێ و ئیلهام وەرگرتنی ژنانیش تەنیا بە کۆماری کوردستانەوە سنووردار ناکرێت. ڕاستە ئێستا ئێمە پرسی ژن لە سەر بنەمای بیر و ڕامانی بەڕێز ئۆجەلان بەرەوپێش دەبەین. بەڵام ئەمە نایەتە ئەو واتایەی کە ئێمە نکوڵی لە مێژووی کۆماری کوردستان بکەین، یانیش ئەگەر لە بەشێکی دیکەی کوردستان کەسێک و خەباتێک گرینگیی بە ژن دابێت، نکوڵی لێ بکەین. بەڵکوو ئێمە ئەو بایەخ و گرینگییە دەبینین کە بۆ یەکەمجار کۆماری کوردستان بە ژنی کوردی داوە. هەر هەنگاوێکیش کە لە پێناو بەرەوپێشبردن و سەرخستنی پرسی ژن نرابێت، ئەوا جێگەی ڕێز و پێزانینە. کۆماری کوردستانیش لەمەدا پشکی خۆی پێ براوە و ئەمە حاشای لێ ناکرێ.

***

ئەشکەنجە لە بەندیخانەکانی کۆماری ئیسلامیی ئێراندا

عەلی لەیلاخ

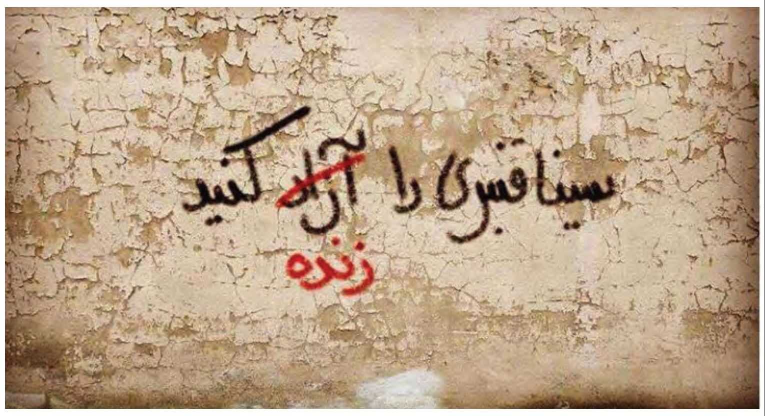

بە پێی ڕاپۆڕتی ساڵانەی ڕێکخراوی جیهانیی هەڵاتن لە دەست ئەشکەنجە، لە دوای وڵاتی سریلانکا، زیاترین حاڵەتی ئەشکەنجە لە بەندیخانەکانی کۆماری ئیسلامیی ئێران ئێران ڕوو دەدا.

ماوەیەک لەمەوپێش سمایل بەخشی، یەکێک لە ڕێکخەرانی مانگرتن و ناڕەزایەتیدەربڕینی کرێکارانی نەیشەکەری هەفت تەپەی پارێزگای خووزستان دەستبەسەر و خرایە زیندانەوە. ناوبراو پاش چوار هەفتە کە ئازاد کرا، لە تۆڕەکۆمەڵایەتییەکاندا باسی لە ئەشکەنجەکرانی خۆی کرد و تەنانەت بۆ سەلماندنی قسەکانی داوای لە مەحموود عەلەوی، وەزیر ئیتلاعاتی کۆماری ئیسلامی کرد کە وڵامدەر بێت. شکایەت و سکاڵای ئەو کرێکارە بەندکراوە بووە هۆی ئەوەی کە باسی دیارەدی ئەشکەنجە لە گرتووخانەکانی کۆماری ئیسلامی بەتایبەتی لە شارەکانی کوردستاندا ببێتە بابەتێکی ڕۆژەڤ و ڕاگەیاندنی حیزبی دێموکراتیش بۆ تاوتوێکردنی دیاردەی ئەشکەنجە بەتایبەتی لە بەندیخانەکانی کوردستان وتووێژێکی لەگەڵ حوسێن ئەحمەدی نیاز، مافناس و پارێزەری زۆر زیندانیی سیاسی پێک هێنا. ئەو پارێزەرە کوردە کە تا ئێستا ئەرکی بەرگریکردن لە پەروەندەی بەشێکی زۆر لە بەندییە سیاسی و مەدەنییەکانی کوردی لە ئەستۆ بووە، لە قسەکانیدا سەرەتا ئەشکەنجەی بە بێزراوترین و قیزەونترین ئامرازی حکوومەتە توتالیتەرەکان لە قەڵەم دا، کە بە مەبەستی دانپێدانانی زۆرەملێ و هەروەها سەرکوت و دەمکوت بەندییەکان بەکاری دەهێنن. ناوبراو لە درێژەی وتووێژەکەیدا بە باسکردن لە سیستەمی قەزایی ئێران و شێوەی ڕەفتاری ناوەندە ئەمنیەتی و ئینتیزامییەکان لەو بارەوە گوتی: کۆماری ئیسلامی هەر لە سەرەتای پاوانکردنی دەسەڵاتی سیاسی لە ئێران بۆ کپ و بێدەنگکردنی هەرچەشنە ناڕەزایەتییەک پەنای بۆ ئەشکەنجە بردووە کە بە پێی پێوەرەکانی مافی مرۆڤ لە ئاستی جیهاندا هەموو شێوەکانی مەحکووم و مەنع کراوە. ئەحمەدی نیاز باسی لەوە کرد کە ڕاستە لە یاسای بنەڕەتیی کۆماری ئیسلامیی ئێراندا، بە ڕواڵەت هەرجۆرە ئازار و ئەشکەنجەدانی بەندکراوان لە گرتنگە و بەندیخانەکان ڕێگریی لێکراوە، بەڵام دەزگای قەزایی ئێران و ناوەندە ئەمنیەتییەکان بەبێ گوێدان بەردەوامن لە ئەشکەنجە و ئازاردانی بەندییە سیاسی و مەدەنییەکان. حوسێن ئەحمەدی نیاز بە ئاماژەدان بە نامەی بڵاوکراوەی سمایل بەخشی، هەڵوێستی ئەو کرێکارە بەندکراوەی بۆ لە قاودانی وەحشیگەریی مەئموران و سەرەرۆیی دەزگای قەزایی ئێران بەرز نرخاند و ڕایگەیاند؛ ڕاستە کەس، واتە ڕۆژنامەنووسان، پارێزەران و تەنانەت نوێنەرانی مەجلیس دەرقەتی سیستەمی قەزایی و ناوەندە ئەمنیەتییەکانی کۆماری ئیسلامی نایەن، بەڵام بە یەکڕیزی و پشتیوانیکردن لە کەسانی ئەشکەنجەدراو، دەتوانین ئەو بێدەنگییە بشکێنین و هەیمەنەی دەزگای قەزایی ئێران ببەینە ژێر پرسیارەوە. ئەحمەدی نیاز لە درێژەی قسەکانیدا تیشکی خستە سەر ئەوەی کە دۆخی گرتووخانەکانی ناوەندە ئەمنیەتییەکان لە کوردستان بە نیسبەت شارەکانی دیکەی ئێران زۆر نالەبارتر و ناخهەژێنترە و، گوتی: زۆرجار هەر ئەشکەنجە لە گرتووخانەکانی ئیتلاعات لە شەو و ڕۆژی یەکەمدا بووەتە هۆی گیانلەدەستدانی بەندکراوان؛ بۆ نموونە کوشتنی ئیبراهیم لوتفوڵڵاهی، خوێندکاری کورد لە گرتووخانەی ئیتلاعاتی شاری سنە لە ساڵی ٨٦ی هەتاوی و هەروەها سارۆ قارەمانی و کیانووش زەندی لە دوای خۆپێشاندانەکانی بەفرانباری ساڵی ڕابردوودا. ناوبراو بە ئاماژەدان بە سەرەڕۆیی دەزگای قەزایی ئێران لەوبارەوە گوتی؛ ئەشکەنجە لە گرتنگەکانی ئێران بەشێوەی سیستەماتیک و بە هاوکاریی دەزگای قەزایی و ناوەندە ئەمنیەتییەکان دەکرێ و مەبەستی سەرەکییەکەش شکاندنی کەرامەتی مرۆڤ و بەندییەکانە. هەروەها مەبەستێکی دیکەی ئەشکەنجە بە جۆرێک دەمکوتکردنی خەڵکە. وە چۆنکی ئەشکەنجە لە ئاستی جیهاندا مەحکووم کراوە، کۆماری ئیسلامی بەردەوام حاشای لێدەکا، وەک چۆن لە پێوەندی لەگەڵ سمایل بەخشیدا کردی، بەڵام هاتنە ئەمجار بە هۆی بەربڵاوی دنیای ڕاگەیاندن وسوسیال میدیاوە نەیتوانی سەرپۆشی لەسەر دابنێ و هێندێک لە بەرپرسان بۆ چەواشەکردنیش بووبێ لێی وەدەنگ هاتن. بۆیە ئەرکی سەرشانی پارێزەرانی کورد، ئەرکی نوێنەرانی مەجلیس، ڕۆژنامەنووس و سەرجەم چالاکان و لەهەمووی گرینگتر خۆدی بەندکراوانە کە بە نیسبەت ئەو دیاردە نامرۆییە واتە ئەشکەنجە لە بەندیخانەکاندا بێدەنگ نەبن. حوسێن ئەحمەدی نیاز پێ لەسەر ئەمە دادەگرێ کە زۆرجار بەهۆی نەبوونی بەڵگە، لە ڕێگەی ئەشکەنجەوە بەندکراوێک ناچار بە دانپێدانان دەکرێ و جیا لە لێدانی تا گیانەڵڵا، دەیان شێوازی ئەشکەنجە لە گرتووخانەکانی کۆماری ئیسلامیدا بەڕێوە دەچێ. ئەو پارێزەرە کوردە لە بەشێکی دیکەی لە قسەکانیدا هەبوونی ئەشکەنجە لە سیستەمی قەزایی ئێرانی بۆ ئیدۆلۆژی و شێوە حکوومەتی مەزهەبی لە ئێران گەڕاندەوە کە پشتیوانی و سەمپاتی فیقهی هەیە. هەر بۆیە ئەشکەنجەگەران وەکوو ئەرکێکی مەزهەبی چاو لەو بابەتە دەکەن، بەتایبەتی لە کوردستان قووڵایی ئەو کارەساتە بە هۆی ڕوانگەی ئەمنیەتیی حکوومەتی ناوەندی زیاتر و خراپترە. ئاوایە کە ئازار و ئەشکەنجەدانی خەڵکی کورد (لە بەندیی سیاسی و مەدەنییەوە بگرە تا چین وتوێژەکانی دیکەش) بەشێک لە پێکهاتەی کۆماری ئیسلامیی ئێرانە. حوسێن ئەحمەدی نیاز وێڕای وەدرۆ خستنەوەی ئیدیعای بەرپرسانی ڕێژیم لەسەر نەبوونی ئەشکەنجە لە گرتووخانەکاندا گوتی: بە داخەوە دەزگای قەزایی تا ئێستا ئیجازەی بەدواداچوونەوەی بۆ پرسی ئەشکەنجە لە بەندیخانە و گرتووخانەکانی ئێراندا نەداوە، بۆیە هەرچەشنە ئیدیعایەکی ڕێژیم لەو بارەوە چەواشەکارییە.

گولێک کو ژ دەشتێ شین ببوو

محەممەدعەلی نەعیمی

قازی محەمەد ژ سالا ١٩٠٠ زایینی ل باژێرێ مهابادێ ل ماڵباتێکی ئایینی ژ دایک بوو. ل سالا ١٩٤٦دە ژگەڵ چەند کەسایەتیەکی کورد و ب ئامادە بوونا هێندێک کوردێن پارچێ دنییە کوردستانێ؛ کۆرمارا کوردستانێ پێک هینان و قازی محەمەد بوخوە بوو سەرۆکێ وێ کۆمارێ. بابێ قازی محەمەد ب ناوێ قازی عەلی کورێ میرزا قاسمێ قازییە ئۆ کەسایەتیەکی ناسکرییە باژێری مهاباد بووە و ل ناو خەڵکی مهاباد و دووروبەرێن جیێ تەقدیر و حورمەتا خەڵکی بویە. ئەو ماڵباتە مەزنە ژ بەر ئەوێ کۆ گەلێک موشتاقێ خاندن و خاندەوارییە بوونە، کورێ خۆە(قازی محەمەد)دانانە بەر خاندنێ و ژ جەم ماموستایێن عالم و مەزنێ وی وەختی دەست ب خاندنا زانستا ئۆلی و شەرعی و زانستا جڤاکی کرییە، ل بەر وێ هندێیە کو ئەوی سەرکۆماری کاری بوو وی سەردەمیدە فێری چەندین زمانێ گرینگە دونیایێ بە، مینانی زمانێ ئینگلیزی، فەرانسی، عەرەبی، فارسی و هێندک ژی ڕووسی بە. پشتی ژ دەست دانا بابێ خوە هەرچەند کو قازی محەمەد ل تەمەنێ گەنجی دابوو، هەر ل بەر وێ کو کەسایەتیەکی زانا بوو هەمژی جیێ تەقدیرا خەڵکی بوو ئۆ ل ناو خەڵکیەدە گەلێک ناسکری بوو ل جیێ بابێ خوە دا ببوو قازیێ باژێرێ مهابادێ. ژ بەر وێ هندێ چەند سالا(١٩٤٢)ببوو بەرپرسێ دەزگای ئەوقافێ مهابادێ، قازی محەمەد هەر ل یەکەم ڕۆژێن دەستەڵاتا خوە دا ژبەر وێ هندێ کو باش ئاریشەیا جڤاکا وی سەردەمی بۆ میناک نەخاندەواری خەلکی ب خاسمانی ژنان بیر لێدەکر یەکم قوتابخانا کچان ل وی باژارێدا دانا، کو خزمەتێکی گەلێک مەزن و بەرچاو بوو ل وی سەردەمیدە. کەسایەتیا ناڤدارا ماڵباتا قازی و هەر ب خوە قازی محەمەد ببوو دەلیلا وێ هندێ کو خەڵکی ناسکریە ناوچێ سەردانا وێ ماڵباتێ دکرن کو ئەوە ببوو باعسا ناسکرنا زێدەترا قازی محەمەد، دەوڵەتا ڕووس ب فەرمی دەعوەتی باکوویی دکەن ب وێ هێندێ ژی کەسایەتیا قازی محەمەد چەندێ دی زێدە دبە. هەر ل وی سەردمی دایە کو ڕێکخراوێکی کوردی ب ناوێ «کۆمەلەیا ژێکاف» ژ سەر دەستێ هێندک کەسێن ناوڤدارێ ناوچێ چێ دبە، ئەڤ ڕێکخراوە ژبەر ئەوێ کو قازی محەمەد کەسایەتیەکی ناسکری، ناڤدار، زانا ئۆ خۆشناوا وێ ناوچەیێ بوو داخازا ئەندامەتییێ ژ شەخسێ قازی محەمەد دکەن کو قازی ناوی»بینایی»ب خوە هەڵدبژێری ئۆ هەر ل ژێر وی ناویدا دەست ب خەباتا خوە دکە. پشتی ئەوێ کو قازی محەمەد دبێ ئەندامێ ئەوێ ڕێکخستنێ ژ بەر گرانیا کەسایەتیا وی دبە سەرۆکی ئەوێ کۆمەلێ. ل بەر وێ هندێ کو وی سەردەمیدا شەڕێ جیهانیا دوویێ تەواو ببوو و باکوور ئۆ باشوورێ ئیرانێ کەڤتبوونە بن دەستێن هێزێن بیانی(ئەمریکا ئۆ ڕوسیا)ڕەوشا سیاسێ ئۆ نیزامیا ئیرانێ گەلێک ئاڵۆز ببوو و ژبەر جێ خالی بوونا دەستهەڵاتا دەولەتا مەرکەزی ل هێندک ناوچەیێن ئیرانێ یەک ژوان کوردستانێ دە ئۆ خەڵکێن ڕووناکبیرێن کوردستانێ بەهەل زانین کو کورد دبێ بگەهنە حەق و حقوقێ دەست چوویە خوە، هەر ل سەر ئەساسا خیمێ وێ کۆمەلێ، حزبا دێموکراتا کوردستانێ وەکوو حیزبێکا پێشکەڤتی و ڕۆژ کو باسێ ژ خاستێ خەڵکی کورد مافێن زەوت کرییە خەلکێ دکە، چێ دبە. ل وێ ڕەوشێدە ئۆ لازم بوونا حوکمێکی کوردی ئەوە دەخاست کوو حزبا دێموکرات بیر ژ دەوڵەتێکی کوردی بکە، هەر ژبەر وێ هندێ بوو ل یەکم کۆنگرەیا خوە ل سالا ١٩٤٦دە ب بەشداریا خەڵکێ ناوچێ ئۆ پارچەیەێن دییەن کوردستانێ گرێدان، ل وێ کونگرەیێ دا بریار هاتە دان کو کۆمارێکی کوردی پێک بینن، ئەوە بوو کو ل ٢ی ڕێبەندانا ١٣٢٤ هەتاوی بەرامبەر دگەڵ ١٩٤٦/١/٢٢زایینی یەکم کۆمارا کوردی ل باژێرێ مهابادێ هاتە پێکهاتن. قازی محەمەد ل گەڵ وێ هێندێ کو وەکوو پێشەوا ناودهینان لێ پاشی پێکهاتنا کۆمارێ فەرمی وەکوو سەرۆک کۆمارێ وێ کۆمارێ هاتە ناسین و ب حەق بوو ب پێشەوایێ کوردان. پێشەوا ل هەمی نویسینێ ئۆ گوتنێن خوە دە زێدەتر باسێ یەکبوونا گەلێ کورد دکە ئۆ وێ یەکبوونێ ب مەرجی سەرکەفتنا کورد دزانێ، قازی محەمەد ژ بەر ئەوێ هێندێ کوو باوەرێکی کور ب دێموکراسی و ماڤی مرۆڤان هەبوو ب شیوەیەکێ سەردەمیانە دچۆپێش مینانی، چێکرنا قوتابخانەیا کوروکچکان، دامەزرانا یەکێتیا ژنانێ کورد هەروسا چاپکرنا چەندین ڕۆژنامە و گۆڤارێ کوردی. هەروسا ل گەڵ جینارێن خوە ب مینانی گەلێن ئازەری(تورک)گەلێک دۆستایەتی و ئاریکاری هەبوون ئۆ هەمێشە ڕێز ژ خەلکی دگرت ب بێ جیاوازی. لێ مخابن پشتی یازدە هەیڤا دەوڵتێکا کوردی کو جیێ دڵخۆشیا هەمی کوردان بوو حکومەتێکا کو گەلێک دێموکرات بوو ل کانونا ١٩٤٦دە سپایێ ڕژیما پاشایەتیا وی سەردەمی(رزاشا) بێ ڕحمانە هێرش دکەنە سەر وێ کۆمارێ ئۆ کۆمارا کورد جوانەمەرگ دکەن. ل وێ ڕەوشێدە قازی محەمەد گەلێک فیداکاری دکە و خوە دکە قوربانیە خەڵکێ و پشتی هێندێک دادگاهی کرێنێ ڕوومەتی ڵ دەهێ خاکەلێوەیا ١٣٢٥ ل وی جییێ کو کومار لێ چێ ببو گەل دوو هەڤالێ وی ب ناوێن سەیفی قازی و سەدری قازی ب دار وەکرن ئۆ بو هەتاهاتەیێ بوونە وانە و ڕەمزی بەرخودان ژ بۆ کوردان.

گەڕانەوەیەک بۆ چەمکی سۆسیالیزم

کورتەیەک سەبارەت بە شێوازەکانی بینای سۆسیالیزم

(٨_٢)

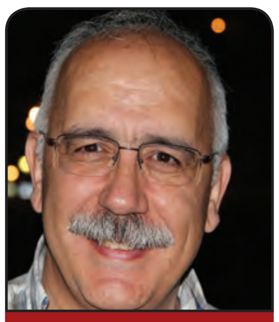

د. کامران ئەمین ئاوە

لە»مێژووی بیر و هزری سۆسیالیستیدا، هەر لە سەدەی ١٩- وە هەتا ئێستا، بە گشتی سێ شێوازی جیاوازی سۆسیالیزم بینراوە.(١) یەکەم شێواز لەسەر بنەمای ئاریکاری، هاوبەشی و خاوەنکاربوونی زەحمەتکێشان لە گەلەکۆمەکان، مانەوەی بازار و ڕکەبەری و خۆبەڕێوەبەرایەتییە. لەم حاڵەتەدا نرخەکان ئیتر نرخی بازاری سەرمایەداری نین و قازانجێک بۆ خاوەنکارەکان پێکناهێنن. ئەم شێوازە تا ڕادەیەکی زۆر هاوئاهەنگی هەیە لەگەڵ تیۆرییەکانی پرۆدۆن، و سۆسیالیزمی خۆبەڕێوەبەریەتیی یوگسلاوی تا ڕادەیەک بەلانیکەم لە ڕوانگەی تیۆرییەوە لەژێر کاریگەری ئەم بیرۆکەیەدایە. ڕەوتی بەڕێوەبەریەتی لە یوگسلاوی تا ڕووخانی دەستەڵات لەم وڵاتەدا چەند قۆناغێکی تێپەرکرد: «لە یەکەمین قۆناغی خۆبەڕێوەبەریی سۆسیالیستی (١٩٦٥_١٩٥٠) لە یوگسلاوی، بەرنامەڕێژی لە ڕێگای سنووقی کۆمەڵایەتی و لە ژێر کۆنترۆڵی حیزب_دەوڵەتدا بەڕێوە دەچوو، لە حاڵێکدا بەرنامەکانی کورتخایەن و بەڕێوەبردنی خۆجێی کارخانەکان لە ڕێگەی خۆبەڕێوبەریەتییەوە بوو. بەشی سەرەکی «زیدەبایی» ئەوان پاش پێدانی مووچەکان و خەرج و مەخارجی بەرهەمهێنان دەدرا بە سندووقی کۆمەڵایەتی. لە قۆناغی دووهەم واتە ساڵانی ١٩٧١_١٩٦٥دا، دابەزینی بەرنامەدانان و زیادکردنی مافی ناکۆجێ (ناسەنترالیزە)ی بڕیاردان لە ئاستی کارخانەکاندا پەسەند کرا. هاوڕێ لەگەڵ بازار و سیستمی بانکی بۆ هاوئاهەنگی و دیاریکردنی شێوەکانی تەرخانکردنی سەرمایە (سەرمایەدانان)، بانکەکانیش لە ڕێگەی هورمی بانکییەوە کە بەپێی پێوەرەکانی سوودهێنەری بازار بوو، پشتیوانییان لەم سەرمایەدانانە دەکرد. ئەم ڕەوتە بوو بە هۆی چوونەسەرێی کۆگاکراوی خۆیی، نابەرانبەری و بێکاری. لە کۆتایی دەیەی ١٩٦٠دا بەشێک لە مارکسیستەکانی یوگسلاوی خۆبەڕێوەبەریی لە ئاستی خۆجێیی و نیشتمانی، هەروەها نادروستبوونی زاڵبوونی هاوبەشیی بازار و دەوڵەتیان هێنا ئاراوە. بەڵام لە کۆنگرەی خۆبەڕێوەبەرایەتیدا بەجێی لێکدانەوە و قسەکردن لەسەر ئەم پێشنیارە، دەستەڵاتدارنی یوگسلاوی وێرای ڕەدکردنەوەی ڕەخنەکان و سەرکوتکردنی ڕەخنەگرەکان، دەستیان بە ڕیزێک چاکسازی لەسەرەوە کرد. سەرەڕای ئەوەی کە یوگسلاوی لە دەیەکانی ١٩٨٠ و ١٩٩٠ تووشی قەیران هات، بەڵام ئەوان بە ڕەدکردنەوەی سۆسیالیزمی دەوڵەتی و سوسیالیزمی بازار و پێداگری لەسەر ڕەوت و ئامرازی «کۆمەڵایەتیکردن» (لەژێر کۆنترۆڵی فرەلایەنەی کۆمەڵایەتی) بازار و دەوڵەت، شێوازێکی دێموکراتیکی خۆبەڕێوەبەریان تاقی کردوە کە دەیتوانی وانەیەک بێت بۆ چەپەکان.»(٢)

شێوازی دووهەم، مودێلی بەرنامەدارشتنە کە نموونەکەی لە نووسراوەکانی سن‌سیموون و پاشان بیرمەندەکانی کۆمۆنیست وەکوو مارکس و ئێنگلسدا دەبینرێ. لەم حاڵەتەدا ئامرازی بەرهەمهێنەر لە ژێر خاوەنداریەتی کۆمەڵایەتی دایە و یەکەکانی بەرهەمهێنەر ئیتر سەودا و مامەڵەی بەرهەمەکانیان ناکەن لەم حاڵەتەدا بازارێک نامێنی و ڕێکخراوەیەکی ناوەندی لە چەشنی بەڕێوبەریی ئیداری جێگیری بازار دەبێ. سیستمی سۆڤییەتی ڕەنگ و ڕووی ڕاستیی بەم شێوازە بەخشی. لەبەشەکانی دیکەدا زۆرتر باسی ئەم شێوازە دەکەین.

شێوازی سێهەم، سۆسیالیزمی دەوڵەتی لەگەڵ بازار بەپێی بیرۆکەکانی لویی بلانکییە. لێرەدا دامودەزگاکانی دەوڵەتی کەڵک لە ئامرازی بەرهەمهێنەر وەردەگرن، بەرهەم قازانجی هەیە و دابەشکردنیان بە چەشنێکی دیکەیە. بازار و ڕکەبەری بە چەشنێکی بەرچاو دەمێنێتەوە و دەوڵەت کەم و زۆر پێڕەوی بنەما لیبراڵییەکانە. ئەم شێوازە تا ڕادەیەک بە پێکهێنانی بەشی گشتی، لە بەشێک لە وڵاتە ڕۆژئاواییەکان کەڵکی لێ وەرگیراوە. بە گوێرەی باوەڕی زۆرینەی مارکسیستەکان تەنیا شێوازی دووهەم مارکسیستییە و ئەم شێوازە کۆمۆنیزم لە ڕیفۆرمیزم جیا دەکاتەوە. تۆنی ئاندرێ ئانی لە نامیلکەیەک بە ناوی «لە سۆسیالیزمەوە تا سۆسیالیزمێکی دیکە» باسی هەبوونی هەر سێ شێوازەکان لە نووسراوەکانی مارکس و ئێنگلس بۆ قۆناغە جۆراوجۆرەکانی بینای کۆمۆنیزم دەکا. بە باوەڕی ئەو، مارکس و ئێنگلس بۆ دووهەمین دەورەی پاش بەدەسەڵات گەیشتنی پرۆڵتاریا (سەردەمی تێپەرین) سۆسیالیزمی بازاڕیان نزیک بە شێوازی سێهەم لێکداوەتەوە و تەنیا بۆ دەورەی دووهەم واتە سۆسیالیزم بە مانای تایبەتی ئەم وشەیە، تێپەرین بە شێوازی بەرنامەرێژی تەواویان پەسەند کردوە، واتە کاتێک بازار هەڵدەوشێتەوە. سۆسیالیزمی دەوڵەتی بازار لە پێوەندی لەگەڵ کاتێک لە دەورەی تێپەرینە، کە ئابووریی تێکەڵاو، واتە نیوە سۆسیالیستی_نیوە سەرمایەدارییە و پاش سەرکەوتنی دێموکراسی، جارێ خاوەنداریەتی بۆرژوایی لەنێو نەچووە و خاوەنداریەتیی دەوڵەتی سۆسیالیستی بەرەبەرە لەحاڵی جێگیربوون دایە. لەسەرەتادا دەوڵەتی سۆسیالیستی تەنیا هورمی بانکی، کە لە ژێر ئیرادەی بانکی میللی دایە، دەخاتە ژێر دەستەڵاتی خۆیەوە، ئەم بانکە تەنیا خاوەن بەهرەی ماف و سەربەشی تەواوی ئامرازەکانی کڕین و فرۆشتن و بەشێک لە کارخانەکانە. بە پێی نامەیەکی ئێنگلس بۆ مارکس، تێپەرین لە سێ شکڵ دایە: بەشێکی دیکەی سەنعەت بەپێی پێداویستییەکانی کۆمەڵگە و مەیلە تایبەتمەندییەکانیان بکا».(٣) هەروەها مارکس و ئێنگلس لە «ئایدیۆلۆژی ئەڵمانی›»شدا پاش باسکردن لە دابەشکردنی کار و بەسترانەوەی مرۆڤ بەکارەکەی و ئەوەی کە مرۆڤ ئەگەر نایەوێ داهاتەکەی لە دەست بدات دەبێ خەریکی هەر ئەوکارە بێ کە بژیوی پێ بەستراوەیە، دەنووسن «... [مرۆڤ] لە کۆمەڵگایەکی کۆمۆنیستیدا کە هیچ کەس خاوەنی بوارێکی تایبەتی لە چالاکی نییە، دەتوانێ لەهەر ڕشتەیەکدا کە بیەوێ سەرکەوتوو بێ، کۆمەڵگە بەرهەمهێنانی گشتیی ڕێکوپێک دەکا و بەم چەشنە ئەو دەرفەتەم بۆ دەرەخسێنێ کە ئەمڕۆ کارێک و سبەینێ کارێکی دیکە بکەم، بەیانی خەریکی ڕاوکردن بم، پاشنیوەڕۆ خەریکی ماسیگرتن، ئێوارێش ئاژەڵداری بکەم، هەروەها لەبەر ئەوەی کە زەینیشم هەیە، دوای خواردنی نانی شەوێ خەریکی ڕەخنەنووسین بم، تەواوی ئەمانەش بێ ئەوەیە کە ببم بە ڕاوچی، ماسیگر یا ڕەخنەنووس.»(٤) لێرەدایە ئەم بابەتە تا ڕادەیەکی زۆر خەیاڵی دێتە بەرچاو، چۆن ئەستەمە کرێکارێک لە وەزعییەتێکی چەند پیشەییدا بتوانێ بەپێی ویست

دەوڵەتی پرۆڵتاریا خاوەنداریەتیی بەشێک لە بنکە سەرمایەدارییەکان هەڵدەوەشێنێتەوە و پێداگری لەسەر هەنگاوگەلێکی دیکە بۆ دابەزاندنی خاوەنداریەتیی سەرمایەداری بە تایبەت ماڵیاتی پلەبەپلەیی، ماڵیاتی میرات و لابردنی مافی میراتبردن لە نێوان خزم و کەسەکاندا (برا، نەوە و کەسانی دیکە) دەکا. هەروەها [دەوڵەت] بە پێی ئەو داهاتانە دەتوانێ بنکەگەلێک بکڕێ یان دروست بکا. بەم هەنگاوانە پەیتا پەیتا لە سۆسیالیزم نزیک دەبێتەوە. بەم پێیە دەکرێ سۆسیالیزمی بازار تەنیا وەکوو تێپەڕینێک بۆ سۆسیالیزمی بەرنامەڕێژ واتە یەکەمین فاز یان فازی سەرەتایی کۆمەڵگەی کۆمۆنیستی پێناسە بکرێ. لە درێژەدا سۆسیالیسمی بەرنامەڕێژ بازاڕ لەنێو دەبا و ڕێکخستنێکی وریایانە دەکاتە جێگری. بەڵام بۆ گەیشتن بەم ئامانجە پێویستە کۆمەڵگە ببێتە خاوەنداری تەواوی ئامرازەکانی بەرهەمهێنەر و بەرهەم ڕاستەوخۆ کۆیی بکرێ. تۆنی ئاندرە ئانی لە پێوەندیی لەگەڵ ئەم قۆناغەدا باسی چەند کێشەیەکی مەترسیدار وەکوو کێشەی سەربەخۆیی ڕێژەیی یەکەکانی بەهەمهێنەر و بەشداریی ڕاستەقینەی زەحمەتکێشان لە داڕشتنی بەرنامە و بەڕێوەبەرایەتی یەکەکانی بەرهەمهێنان دەکا کە بەدوور لە چاوی مارکس و ئێنگلسیش نەبووە. مارکس و ئێنگلس بۆخۆشیان ئاگاداری ئەم کێشەیە بوون. ئێنگلس بەم بۆنەیەوە لە بنەماکانی کۆمۆنیسمدا دەبێژێ: «مەسەلەی هاوبەشیی بەرهەم ناتوانێ لەلایەن خەڵکەوە بەوجۆرەی کە ئەمڕۆ هەن، مسۆگەڕ بکرێ...» بەم پێیە، سۆسیالیزمی بەرنامەڕێژ (ئەو سۆسیالیزمەی کە باکۆنین وەکوو چەشنێک لە دەستەڵاتداریی زانایان و کارناسەکان پێناسەی دەکرد، مەترسییەکە بۆ حەواڵەکردنی بابەتەکە بۆ زەمەنێکی دووردەست، واتە کاتێکە کە دابەشکردنی کار بەیەکجاری لابرابێت.

لە بنەماکانی کۆمۆنیزمدا دەخوێنینەوە «ڕاهێنان و پەروەردەکردن پێویستە بەخێرایی لاوەکان ئامادەی ڕاگوازتنەوە لە بەشێکەوە بۆ و ئیرادەی خۆی کارەکەی بگۆڕێ بێ ئەوەی کە بەستراوە بەکارێکی تایبەتیش بێ، یان ئەم توانایەی بێ کە هاوکات پسپۆڕی چەند بوار بێ، واتە ئەگەر ئەم کارانەی کە مارکس و ئێنگلس باسی دەکەن تەنانەت بۆ ئەوڕۆی لەبەرچاوبگرین بەبەراورد لەگەڵ کاتی نووسینی ئایدیۆلۆژیی ئەڵمانی گەلێک فەننیتر و پسپۆڕانەتر بووە و ئەستەمە کەسێک کە لە لایەن بنکەیەکی گەورەی ماسی فرۆشتنەوە بۆ ماسیگرتن نێردراوە توانای کاری دیکەی لە درێژایی ڕۆژەکەدا بێ. بۆ ساتێک لەبەر چاوبگرین لە بارودۆخی ئێستا یا داهاتوودا کەسێک بەیانی کاری پزیشکی بکا، پاش نیوەڕۆ خەریکی بەڕێوبەرایەتیی بنکەیەکی پیشەیی بێ، ئێوارێ بیەوێ بێژەری تەلەویزیۆن و شەوانەش خەریکی مێژوونووسین بێ؟ بێگوومان جیهانی ئەمڕۆ بە بەراورد لەگەڵ سەردەمی مارکس و ئێنگلس زۆر گۆڕدراوە و ئاڵوگۆڕە ئابووری، کۆمەڵایەتی و فەرهەنگییەکان ئەرکی تازە و لێکدانەوەی تازە دەخاتە بەردەم چەپەکان. ئێنگلس لە «ئانتیدۆرینگ»دا بە درووستی ئاماژە بەم خاڵە دەکا کە «تا چ ڕادەیەک جیهانی ئەمڕۆ جارێ گەنجە و تا چ ڕادەیەک گاڵتەجارە کە ئێمە بایەخێکی ڕەها بە تێروانینی ئێستای خۆمان بدەین». بەم پێیە پێویستە کۆمۆنیست و سۆسیالیستەکان بە پێی ڕاستییەکانی ژیانی ئەمڕۆیی پێداچوونەوەیەک بەسەر لێکدانەوەکانی پێشوو و ئەو کۆمەڵگەیەدا بکەن کە دەیانەوێ پێکی بێنن و لە ڕەوتی تەواوکاریی بیری مارکسیستی بە شێوەیەکی ڕاستبینانە بە ئاکامێکی زانستی بگەن.

سەرچاوەکان:
١ـ از یک سوسیالیسم تا سوسیالیسم دیگر، تونی آندره آنی، برگردان ب. کیوان، سایت نگرش
٢ـ مسئلەی گذار از سرمایەداری / ٥ / گفت‌وگوی سعید رهنما با کاترین سامری، نقد اقتصاد سیاسی
٣ـ اصول کمونیسم. ف. انگلس، ترجمه هوشمند، ص ١٤، تهران ١٣٣١، چاپ چهارم، تکثیر حجت برزگر سال ٢٠٠٠
٤ـ ایدولوژی آلمانی. ک. مارکس، ف. انگلس، ترجمه زوبین قهرمان. ١٣٥٩ ص ٤٢، تایپ و ویرایش غلامرضا پرتوی

ڕێبەری داهاتووی ئێران مردووە

فارین پالیسی_ کیڤین لیم
و: کەماڵ حەسەنپوور

ئێوارەی پێش ڕۆژی کریسمەس (ئەگەرچی لە ئێران گرینگ نییە)، ئایەتوڵڵا مەحمود شاهرودی، یەکێک لە دەسەڵاتدارە ڕاستەقینەکان کە کەمتر باسی لێوە کراوە، دوای ساڵێک بەربەرەکانیی سەخت لەگەڵ نەخۆشیی شێرپەنجە مرد. سەرەڕای نەناسیاویی لە دەرەوەی ئێران لە بەراورد لەگەڵ هاوکارە ئاینییە زۆرتر ڕووڕاست و جێی مشتومڕەکانی، شاهرودی لە خاوەن نفوزترینەکان بوو کە دەسەڵاتی بێسنووری بە سەر ترۆپکی دەسەڵاتەوە هەبوو و بە شێوەیەکی نائاسایی پەیوەندیی لەگەڵ گشت لایەنەکان هەبوو. لەوەش گرینگتر ئەو کەسێک بوو کە وەک جێگرەوەی ڕێبەری گەورە ئایەتوڵڵا خامەنەیی باسی لێوە دەکرا. مردنی ناوبراو نەک هەر سیاسەتی دیاریکردنی جێنشین دەگۆڕێ بەڵکوو بە تەواوی جەمسەربەندیی لێ دەکەوێتەوە و دەبێتە هۆی ناسەقامگیرتربوونی ئێران.

شاهروودی ساڵی ١٩٤٨ لە عێراق لە دایک و باوکێکی ئێرانی لە دایک بوو، گەڕاوەیەک (بە فارسی دەڵێن معاود) شتێکی نائاسایی لەنێو ئێلیتی سیاسیی ئێران نییە، لە ناسیاوترینیان برایانی لاریجانین، کە ئێستا سەرۆکایەتیی دەزگای یاسادانان و دەزگای دادوەریی ئێرانیان بەدەستەوە. ئەو لە مەکتەبی ناودارانی ئایینی لە شارەکەی نەجەف دەرسی خوێند، لە ناویاندا ڕێبەری ئایینیی حیزبی دەعوەی عێراق، ئایەتوڵڵا موحەممەد باقر ئەلسەدر، و بە ڕێژەیەکی کەمتر، ڕێبەری گەورەی داهاتووی ئێران ڕووحوڵڵا خومەینی. لە ساڵی ١٩٧٤ ڕێژیمی بەعسی عێراق شاهرودی و هەندێک خەڵکی دیکەی لە چوارچێوەی هەڵمەتێکی بەرین دژی مەلاکانی شیعە دەستبەسەر کرد و ئەشکەنجەی دا. دوای داگیرکردنی ئێران لەلایەن سەددام حوسێن، شاهرودی سەرۆکایەتیی ئەنجومەنی باڵای شۆڕشی ئیسلامیی عێراقی گرتە دەست، بەڵام کاتێک کە خامنەیی بوو بە ڕێبەری گەورە لە ١٩٨٩، بڕیاری دا کە دوای شانسی سیاسی لە ئێران بکەوێ و ئاسەوارە عێراقییەکانی بشارێتەوە.

وەک کەسێکی پایەبەرز لە حەوزە زێڕینەکانی علمییەی قوم، شاهرودی خاوەنی بڕوانامەی ئایینیی بێوێنە بوو، کە هاتنی ناوبراوی بۆ نێو دامەزراوە سیاسییەکانی ئێرانی ئاسانتر کرد. جگە لە ساڵەکانی ١٩٩٥ تا ٢٠٠٩ کە سەرۆکی دەزگای دادوەریی ئێران بوو، شاهرودی لە ١٩٩٥ تا کاتی مردنی ئەندامی شورای نیگابان، ئەنجومەنی بەهێزی چاودێریی کە بەرپرسی دڵنیا بوون لە هاوئاهەنگبوونی یاساکانی پەسەند کراو لە مەجلیس و کاندیدەکانی هەڵبژێران وەک نوێنەری مەجلیس لەگەڵ ئیسلامە بوو. ئەو بەهەمان شێوە ئەندامی ئەنجومەنی خیبرەگانی ڕێبەری، ئەنجومەنێکی پێکهاتوو لە مەلایان کە جێگرەوەی ڕێبەریی گەورە دیاری دەکا، و ئەندامی کۆڕی دیاریکردنی بەرژەوەندیی نیزام، شوڕای نێوبژیوانیی و چارەسەریی ناکۆکیی لە نێوان هێزەکانی نیزام کە دوای شەڕی ئێران و عێراق دامەزرا، کە ئەرکی بڕیاردان لەکاتی ناکۆکی لە نێوان پارلمان و ئەنجومەنی چاودێریی لە ئەستۆیە بوو.

دوای مردنی ئەکبەر هاشمی ڕەفسەنجانی، سەرۆکی ئەو ئەنجومەنە لە ٢٠١٧، سەرۆک کۆماری پێشوو کە زۆر خاوەن نفوز بوو، خامنەیی شاهرودیی وەک جێگرەوەی خۆی دیاری کردبوو. بۆیە شاهرودی بەڕاستی کەسێک بوو کە خامنەیی دەیتوانی متمانەی پێبکا، کەسێک کە ڕێبەریی گەورە بەو شێوەیە پێی هەڵداگوت «یەکێک لە کارگێڕە بەوەفاکان لە گرینگترین دامودەزگاکانی کۆماری ئیسلامیدا.» زۆربەی ئێرانییەکان شاهرودییان وەک سەرۆکی بەدناوی دەزگای دادوەریی لە نێوان ساڵەکانی ١٩٩٩ تا ٢٠٠٩ لەبیرە، سەردەمێک کە دەورەی موحەممەد خاتەمی و مەحمووود ئەحمەدینژادی دەگرتە خۆ کە دوو دەوڵەتی بە تەواوی لێکجیاواز بوون. لەو ماوەیەدا، شاهرودی سەرۆکایەتیی هەڵمەتی قەڵاچۆکردنی نوێنەرە ڕیفۆرمخوازەکانی پارلمان، ڕۆژنامەکان، خوێندکار و ڕۆشنبیران، چالاکانی مافی مرۆڤی کرد و لە کۆتایی سەرۆکایەتییەکەی، سەرکوتی جووڵانەوەی ڕیفۆرمخوازی سەوزی کرد کە دژی ساختەکاریی لە هەڵبژاردنێکدا بوو کە ئەحمەدینژادی بۆ جاری دووهەم کردە سەرۆک کۆمار.

شاهرودی لە ماوەی سەرۆکایەتیی دەزگای دادوەریی، ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ سەرپەرشتیاری بەڕێوەبردنی ٢٠٠٠ حوکمی لە سێدارەدان بووە، لە ناویاندا کەسی ژێر ١٨ ساڵ. لە کاتی سەردانی شاهرودی بۆ هانۆڤەری ئاڵمان بە مەبەستی چارەسەریی پزیشکی، لە ژانوییەی ٢٠١٨، خۆپیشاندان دەستیان پێکرد، و کاربەدەستانی ئاڵمانی بیریان لە دادگاییکردنی کردەوە بەڵام لە کۆتاییدا دەستیان لە بیرۆکەکە هەڵگرت. بەربژێری ناوبراو وەک دادئەستێنی گشتیی تاران، سەعید مورتەزەوی، لە لایەن زۆر کەسەوە وەک بەرپرسی لاقەکردن و کوشتنی فوتۆ_ڕۆژنامەنووسی ئێرانی_کانادایی زەهرا کازمی دەناسرێ.

لە لایەکی دیکەوە شاهرودی شانازی جێبەجێکردنی هەندێک ڕیفۆرمیشی پێ بڕابوو، لە ناویاندا دووبارە چەسپاندنەوەی جیاکردنەوەی دادئەستێن و دادوەر کە سەرۆکی پێشوو موحەممەد یەزدی هەڵی وەشاندبوو، وەلاَنانی بەردباران وەک حوکمی ئیعدام و پێشکەش کردنی پێشنیاری یاسایەک بۆ پارێزگاریی یاسایی زۆرتر بۆ زیندانیانی ژێر ١٨ ساڵ. لە بەرەبەری مردنیدا ڕۆژنامەی ڕیفۆرمخوازی شەهروەند وەک «گەورە دادوەری ڕچەشکێن» (قاضیالقضات سنت شکن)، و میدیای فەرمیی دەوڵەت لەناویاندا هەواڵنێریی کۆماری ئیسلامیی «ئێران» ئەوی بە «پێشکەوتووخواز» ناو برد.

شاهرودی، وەک خومەینی و خامنەیی مەندیلی ڕەشی لەسەر بوو کە نیشان دەدا بنەچەکەی دەگەڕێتەوە بۆ محەممەدی پێغەمبەر، ئەو تەنیا خاوەنی بەڵگەنامەی ئایینی بۆ بوون بە ڕێبەری مەزن نەبوو، تایبەتمەندییەک کە پلەیەکی بەرزی لە کەشوهەوای سیاسی تاران و قوم پێدەبەخشی، ئەگەرچی لە نەجەف ئەوتۆ نەبوو. جگە لەوە، تایبەتمەندیی بێوێنەوی ئەو کە پۆتانسیەلی بوونە ڕێبەریی پێدەبەخشی چەقی سەرنجێکیش بوون لەنێو گشت لایەنەکانی خاوەن پێگەی دەسەڵات لە ئێران بوو کە وەک نوێنگەی بەردەوامیی سەیر دەکرا، دوو تایبەتمەندیی گەلێک هەستیار بۆ سەقامگیریی سیاسی داهاتووی ئێران. بە پێچەوانەی خامنەیی و زۆر لە توندئاژۆکان، شاهرودی پەیوەندیی کەمتاکورتێک باشی لەگەڵ هەرچوار فراکسیۆن، کە هەنووکە لە ئێران بوونیان هەیە، هەبوو: کۆنەپارێزەکان، کۆنەپارێزەنوێییەکان، میانڕەوە کۆنەپارێزەکان و ڕیفۆرمخوازەکان. ئەوە لە ٢٠١١ کاتێک کە شاهرودی وەک سەرۆکی کۆڕی تازە دامەزراو بە ناوی سەیروسەمەرەی «کۆڕی باڵای چارەسەری ناکۆکی و ڕێکخستنی پەیوەندیی نێوان سێ هێز» لە ٢٠١١ دەردەکەوێ، کە جوابێک بوو بۆ ناکۆکی لە نێوان سەرۆککۆمار ئەحمەدینژاد و پارلمانێکی تووڕە. لە کاتێکدا کە کۆنەپارێزێکی تەواو بوو، لە لایەن ڕکەبەری کۆنەپارێزەکانیشەوە بە نابەدڵی ڕێزی لێ دەگیرا. بە هەمان شێوە، وەفاداریی ناوبراو بۆ خامنەیی و دەفتەری ڕێبەری گەورە، کە بە وەلی فەقێ ناسراوە، دەیتوانی بەردەوامیی دامودەزگاکە بەهۆی پەیوەندیی هاوسەنگ لەگەڵ ناوەندەکانی دیکەی دەسەڵات، بە تایبەتی سوپای پاسدارانی شۆڕشی ئیسلامیی مسۆگەر بکا. بە پێچەوانەی خامنەیی، ئەو پێویستی بەوە نەبوو کە بۆ بەهێزکردنی بناغەکانی دەسەڵاتی لە سوپای پاسداران بپارێتەوە.

شاهرودی تەنیا مەلای شیعە لە تاقمی ئاماژەپێکراو بوو کە ئەگەری بوون بە جێگرەوەی هەبوو، تەنانەت بەگوێرەی هەندێک دەنگۆ ئەو بەتەمای بوون بە ڕێبەری شیعەکانی عێراق بوو. لە ٢٠١٢ دەنگۆی ئەوە بڵاو بۆوە کە شاهرودی سەرقاڵی دروستکردنی ڕایەڵەیەکی داکۆکیکار لە جیرانی ڕۆژئاوا و بە تایبەت شاری نەجەف، بە پشتیوانیی باجی ئایینی (خومس و.) و یارمەتیی دارایی دەوڵەتی ئێران بووە. کاتێک کە شتەکان ڕوون بوونەوە، دەرکەوت کە ناوبراو بەتەما بوو پێگەی ئایەتوڵڵای مەزن عەلی سیستانی لاواز بکا یا جێگای بگرێتەوە، کە دەسەڵاتی یەکەمی ئایینی عێراق و شیعەی دوازدە ئیمامی بەدەستە. ئێران بیانوویەکی باشیشی بۆ ئەو کارە هەبوو: سیستانی کە لە ئێران لەدایک بووە، بە پێچەوانەی شاهرودی، بە بێدەنگی دژی سیستەمی سیاسی ئێرانە کە لەسەر دەسەڵاتی ڕێبەری گەورە، ویلایەتی فەقێ، دامەزراوە. ئەگەر شاهرودی بە هۆی بنەچەکەی عێراقی و فارسی ئاخاوتنەکەی بە زاراوەی عەرەبیی وەک کەسێکی دەرەکیی سەیر دەکرا، کە نە بەتەواوی ئێرانی بوو و نە عێراقییەکی تۆخ، پێشینەی ناوبراو لانیکەم لەلایەن شیعەی دوازدە ئیمامیی لە دەرەوەی سنوورەکانی ئێران، و بە تایبەتی لە عێراق، شوێنێک کە پێشوازییەکی لاواز لە ویلایەتی فەقێ کرا، سەرنجی خەڵکی ڕادەکێشا. دوای تێکڕووخانی دەسەڵاتی سەددام لە ٢٠٠٣، دەوڵەتی عێراق کە لەژێر کۆنترۆڵی زۆرینەی شیعە دایە لە ئێران نزیک بۆتەوە، بەڵام هێشتا سەربەخۆیی سیاسیی خۆی پاراستووە کە هەندێک جار دەبێتە هۆی تووڕەیی تاران.

سەقامگیریی نێوخۆیی ئێران و بەردەوامیی ڕێژیم، کە بە شێوەیەکی پەرەئەستێن بە هۆی نارەزایەتییە لەناکاوەکان لە سەرانسەری وڵات لە ساڵی ڕابردوودا تووشی ئاڵنگاری بووە، بەستراوەتەوە بە ئەوەی کە چینی سیاسی بە شێوەی هاوبەش ڕێبەرێکی مەزن قبووڵ بکەن کە توانایی پێکهێنانی هاوڕایی و هاوسەنگی لە نێوان بەرژەوەندییە پێشبڕکێکارەکاندا هەبێ. توانایی بێوێنەی شاهرودی لە قبووڵکرانی لە لایەن بەرە جیاوازەکانی خاوەن پێگەی سیاسی و ئایینی لە ئێران هۆیەک بوو کە پەیتا پەیتا وەک جێگرەوەی خامەنەی باسی لێوە دەکرا. ئەو هەروەها لە ڕوانگەی ئایینی و بەڕێوەبەرییدا لێهاتوویی هەبوو و لەناو تاقمێکی کەمی مەلای نە زۆر پیر وەک کەسێکی جێگای متمانەی سیاسی لە لایەن تاقمی خاوەن دەسەڵاتی ئێران سەیر دەکرا. بەڵام کۆنترۆڵی درێژمەودای کۆنەپارێزان بە سەر دەسەڵاتی سەربازیی، دادوەریی، ڕاگەیاندنەکان و مەلاکانەوە ئێستا هیچ دەرفەتێک بە ڕیفۆرمخوازەکان و میانڕەوەکانی ئێران، لەناویاندا سەرۆک کۆماری هەنووکەیی حەسەن ڕوحانی نادا کە کاریگەرییان لەسەر پرۆسەی دیاریکردنی جێگرەوەی [ڕێبەر] هەبێ. لەبەر ئەو هۆیە مردنی شاهرودی ڕێخۆشکەری کاندیدای توندئاژۆکان دەبێ، بە تایبەتی لەنێو شوڕای نیگابان، کۆڕی دیاریکردنی بەرژەوەندی نیزام، مەجلیسی خوبرەگان و بەرپرسە پایەبەرزەکانی بەشی دادوەریی. بە وەلانانی سەرۆکی ٩١ ساڵە و هەرە توندئاژۆی شورای نیگابان و مەجلیسی خوبرەگان، ئەحمەد جەننەتی، دوو کاندیدای دیکە دەمێننەوە: سەرۆکی پێشووی هێزی دادوەریی کە لەو دواییانەدا وەک سەرۆکی مەجلیسی خوبرەگان دیاری کرا، سادق لاریجانی، و ئیبراهیم ڕەئیسی، چاودێری دامەزراوەی خاوەن دەسەڵاتی ئاستانی قودسی ڕەزەوی لە مەشهەد، کە لە ٢٠١٧ لە کێبڕکێی هەڵبژاردنی سەرۆک کۆمارییدا بەشدار بوو، دەنگۆی ئەوەش هەیە کە ناوبراو ببێتە سەرۆکی نوێی دەزگای دادوەری. لە بەراورد لەگەڵ شاهرودی، هەردوو مەلا تەحەمولی زۆر کەمتریان بەرامبەر بە نەیارە میانڕەو و ڕیفۆرمخوازەکانیاندا هەیە، کە ئەوانیش وێناچێ ئەو دووانە وەک جێگرەوەی خامەنەیی قبووڵ بکەن.

بە نەمانی خێرای یەکەم جیلی مەلای شۆڕشگێڕی ئێران، مردنی تا ڕادەیەک زووی شاهرودی کە تەنیا ٧٠ ساڵی تەمەن بوو، جیددیترین و لێهاتووترین کاندیدی جێگرەوە کە لە داڵانەکانی دەسەڵاتی تاراندا باسی لێوە دەکرا، لەنێو چوو. ئەگەرچی لەوانە بوو سیاسەتێکی دەرەوەی ئاشتیخوازانەی برەو پێ نەدابا، بەڵام کۆچکردوو ئایەتوڵڵا هاشمی شاهرودی لەوانەیە نوێنەرایەتیی سیاسەتی کەمترین لێکدابڕان و باشترین بژاردە بۆ سەقامگیریی نێوخۆ وەک پایەبەرزترین دەسەڵاتداری ئێران با. کێشەی نێوان تاقمە دەسەڵاتدارەکانی ئێران لەوانەیە شتێکی ئاسایی بێ و پێویست ناکا نیشانەی لاوازیی ڕێژیم بێ، بەڵام ئەوە ڕێبەرێکی مەزن دەخوازێ کە بە شێوەی گشتیی لەلایەن هەمووانەوە قبووڵکراو بێ تا بتوانێ بڕیاری کۆتایی لە نێوان لایەنە ناکۆکەکاندا بدا. لە وڵاتێکدا کە داهاتووەکەی ڕۆژ لە دوای ڕۆژ لێڵتر دەنوێنێ، ڕێژیمی دەسەڵاتدار، کە پێ دەنێتە تەمەنی ٤٠ ساڵەی، زیاتر لە هەموو کات پێویستی بە کەسێکی ئەوتۆ هەیە.

تاکگەرایی لەپێناو غرووری نەتەوەییدا

مەنووچێهر پۆردل

چەمکی تاکگەرایی (Individualism) لەسەر بنەمای ئەخلاقی تاک دامەزراوە و جەخت لەسەر بایەخەکانی ئەخلاقی دەکا و بابەت گەلێ وەک سەربەخۆیی، ئازادی و بڕوابەخۆ بوون، تێیدا زەق دەبێتەوە. بێگومان مەبەست لە سەربەخۆیی و ئازادی لە پەیوەندی لەگەڵ سەربەخۆیی فکری و ئازادیی ژیانی تاکەکەسی دایە!

غرووری نەتەوەیی، ئەو هەست و ئەوینەیە کە تاک بە نیسبەت وڵاتی خۆی (واتە هەم خاک و هەم خەڵک) هەیەتی، یان پەیدای دەکا. ڕەنگە درێژایی تەمەنی ناسنامەی نەتەوەیی (longevity of national identity)ش وەک دیمیترۆڤا و دیتران دەڵێن فاکتۆرێکی سەرەکی بێ بۆ غرووری نەتەوەیی و بێگومان مێژووی خەباتی لەمێژینەی کوردیش پاڵپشتێکی باش بووە بۆ ئەم غرووورە!

دیمیترۆڤا و دیتران هەروەها دەڵێن: غرووری نەتەوەیی تابعێکە لە تایبەتمەندییە جۆربەجۆرەکانی تاکەکان. بۆیە دەکرێ بە پشتبەستن بە لێکۆڵینەوەیەکی لەم چەشنە، بەم قەناعەتە بگەین کە تاک دەتوانێ لە بەدیهێنانی غرووری نەتەوەیی و هەروەها خەملاندنی ئەم چەمکە دەورێکی کاریگەری هەبێ.

هەروەها دەکرێ لە هەناوی ڕۆژهەڵاتناسیی (شرق شناسی) ئێدوارد سەعید، چەمکێکی دژواز هەڵێنجین کە دواجار بەرامبەر بە تاکگەرایی ڕۆبێنم و لە مرخێش مرخێشی ئەم دوو چەمکە دژوازەدا غرووری نەتەوەیی زەق کەمەوە.

ڕەنگە بکرێ تایبەتمەندی سەرەکی ڕۆژهەڵاتناسیی ئێدوارد سەعید لەم ڕستەیەدا کۆ بکرێتەوە: ڕۆژئاوا بێ ئەملاوئەلا لە ڕۆژهەڵات سەرترە و ڕۆژهەڵات توانایی ناسینی خۆی نییە، بۆیە ڕۆژهەڵاتناسی وەک چەمکێک دەیەوێ یارمەتیی ڕۆژهەڵات بدا تا خۆیان بناسن! بە واتایەکی تر ڕۆژهەڵاتناسی، ڕۆژهەڵات بە خودی ڕۆژهەڵاتییەکان و ڕۆژئاواییەکان دەناسێنێ.

لە ڕاستیدا ئێدوارد سەعید لە ڕۆژهەڵاتناسییەکەی خۆیدا کە دروسترە بڵێین دژە_ ڕۆژهەڵاتناسییەکەی، چون وەک گوتارێکی ڕەخنەگرانە باس لە جیاوازییەکی قووڵی نێوان ڕۆژئاوا و ڕۆژهەڵات دەکا، باس لەوە دەکا ڕۆژئاوا لەسەر بنەمایەکی زەینی خۆی نەک لەسەر بنەمای واقعییەتەکان دەڕوانێتە ڕۆژهەڵات، بۆ وێنە بەپێی ئەم بنەما زەینییەی خۆی پێی وایە ڕۆژهەڵات بەبێ ئاڵوگۆڕە، وەک شتێکی نەگۆڕ کە توانایی تاریفی خۆیشی نییە لەسەر بنەمای پێناسەیەکی هۆوییەتی و بۆیە وەک دیلێکی دەستەمۆ سەیری دەکا کە دەبێ خۆ بەدەستەوە بدا.

خۆ ئەوە ڕاستە ڕۆژهەڵاتناسی دەبێ وەک زانستێک سەیر بکرێ کە لە سەرەتاوە وەک گوتارێکی دەسەڵات، خەریکی پاساهێنانەوە بووە بۆ شێوە ڕوانینەکەی مرۆڤی ڕۆژئاوایی بە نیسبەت ڕۆژهەڵاتەوە و زاڵکردنی مرۆڤی ڕۆژئاوایی بەسەر مرۆڤی ڕۆژهەڵاتییەوە، بەڵام بە باوەڕی من لە هەمان کاتدا نابێ لە کەمتەرخەمی مرۆڤی ڕۆژهەڵاتی و تەنانەت تا ئاستی خۆ بەدەستەوەدەری خافڵ بین. خۆ ڕاستە ئەم خۆ بەکەمزانینەش، ئەم خۆ بە هیچنەگرتنەش هۆکارەکەی دیسان دەگەڕێتەوە سەر چەمکی ڕۆژهەڵاتناسی، بەڵام تاک و کۆمەڵی وڵاتانی ڕۆژهەڵاتیش خۆیان هۆکارێکن بۆ ئەم شێوە ڕوانینە. دیارە ئەمە لە هەموو بوارە سیاسی، کۆمەڵایەتی و فەرهەنگییەکانیشدا دەدیترێ.

ئەگەر سەعید لە سەرەتای کتێبەکەیدا زۆر بە دروستی ئاماژە بەمە دەکا کە ڕۆژهەڵاتناسی وەک سیستم بەردەوام بە شێوەیەکی زنجیرئاسا لە لایان نووسەرانی ڕۆژئاواوە بۆ خەڵکی خۆیان و ڕۆژهەڵاتییەکان دووپاتە و چەندپاتە دەبێتەوە و کوردەواری گوتەنی دە زاری یەکتر دەتفن. چەمکی خۆ بەکەمزانین لە وڵاتانی ڕۆژهەڵاتیش بەردەوام وەک میراتێکی نگریس بۆ تاک و کۆمەڵ دووپاتە دەبێتەوە . بۆیە کاتێ کابرایەکی سووری چاوشین لێمان دەڕوانێ دەخەجڵێین و کە مەرحەبایمان لێدەکا شاگەشکە دەبین و ڕەنگە بە چکۆلەترین ناوهێنانمان پێمان وابێ دنیایان بە خەڵات پێ بەخشیوین. زۆر جاران تاکی کورد کە وەک خۆی یان نوێنەری تاقمێک یان خێر نوێنەری حیزبێک لە میدیای غەیرەکورددا دەردەکەوێ، هەرچەند دەزانێ کە شێوە ڕوانینی بەرامبەرەکەی بە نیسبەت ئەو وەک ڕوانینی گەورە بە سەر گچکەدایە یان لە سەرەوە بۆ خوارێ، بەڵام بەوحاڵەشەوە بە ئاشکرا هەست بە داماوی و سەرلێشێواوییەکەی دەکەی و چی وای نامێنێ لە بەرامبەر نەتەوەی باڵادەستدا حاشا لە کورد بوونیشی بکا و ئەگەریش بەس بە کورد ناویشی برد پێی بە گەورەترین دەسکەوت دەبێ!

لێرەدایە کە تاکگەرایی ڕێک بە دژی ئەم خۆبەدەستەوەدەرییە قوت دەبێتەوە بۆ داکۆکی لە ناسنامە و غرووری نەتەوەیی! ئەوەی ئەمڕۆ بەکردەوە دەدیترێ ئەوەیە کە نەتەوەی کورد سەرەڕای هەموو گیروگرفتەکان، تاکەکانی بە غرووڕەوە سینگ دەدەنە پێش وەک کورد، بێگومان ئەم تاکگەراییە دواجار براوەی سەرەکی ململانێیە لەگەڵ خۆبەدەستەوەدان و خۆبەکەم زانین!

ڕەنگە هێنانەوەی ئەم نموونەیە بۆ شرۆڤەی مەبەستەکەم یارمەتیدەر بێ:

«سەعد زەغلوول ڕێبەری سەربەخۆییخوازی شۆڕشی ساڵی ١٩١٩ی میسر بە دژی بەریتانیا، گۆیا دەچێتە لەندەن بۆ چاوپێکەوتنی لەگەڵ جۆرجی پێنجەم پادشای بەریتانیا. لەوێ پێی دەڵێن وەک پرۆتۆکۆل، کاتێ چوویە لای کینگ بەحاڵ خۆت بچەمێنەوە، ئەمە دابونەریتە و وەک نیشانەی ڕێزگرتنە لە کینگ. کە زەغلوول دەچێیە لای پادشا نەک ناچەمێتەوە بەڵکوو پشتی ڕاستتر دەکا و سینگی دەداتە پێش. کە کۆبوونەوەکە تەواو دەبێ کاربەدەستانی بەریتانی زۆری گلەیی لێدەکەن لە هەڵسوکەوتی زەغلوول. لە وڵامدا دەڵێ من ویستم نەختێک بچەمێمەوە، بەڵام هەرچی کردم نەمتوانی و دەتوت دوازدە سێزدە میلیون هاوڵاتی میسری پشتم ڕادەکێشن بۆ لای خۆیان. ئەمە واتە تاکگەرایی لە پێناو غرووری نەتەوەیی!»*

*ئەم ڕووداوەی سەعد زەغلوولم، بەسپاسەوە لە لاپەڕەی فەیسبووکی مامۆستا شێرکۆ هەژار گێڕاوەتەوە.

KURDISTAN
The Organ of Kurdistan Democratic Party-Iran
NO: 742 20 january 2019

ماڵپەڕی ناوەندیی حیزبی دێموکراتی کوردستان، ڕۆژنامەی «کوردستان» لە تۆڕی جیهانیی ئینتێرنێت دا:
www.kurdistanukurd.com
info@kurdistanukurd.org   info@kurdistanukurd.com
www.kurdch.tv: Yahsat 1A @ 52.5° East   MHz 11958
polarization: Vertical -27500 FEc : 7/8
Radiodk59@gmail.com

ئیمەیل و تەلەفوونی تەشکیلاتی نهێنی:
+9647507548621
Tashkilat.kdp92@gmail.com

سمیناری ناوەندی هاوکاریی حیزبەکانی کوردستانی ئێران «کۆماری کوردستان سەرچاوەی ئیلهام بۆ بنیاتنانی داهاتوو»

ناوەندی هاوکاریی حیزبەکانی کوردستانی ئێران لە بەرەبەری دووی ڕێبەندان، ساڵڕۆژی دامەزرانی کۆماری کوردستان سمینارێکی لە دوو پانێلدا بەڕێوەبرد.

لەو سمینارەدا کە ڕۆژی یەکشەممە، ٣٠ی بەفرانبار لە شاری هەولێر و بەبەشداریی نوێنەرانی کۆمەڵێک لە حیزبە سیاسییەکانی باشوور و ڕۆژهەڵاتی کوردستان و بە ئامادەبوونی کۆمەڵێک کەسایەتیی سیاسی و میدیاکار بەڕێوەچوو، سەرەتا کورتە فیلمێک لەسەر چۆنیەتیی دامەزرانی کۆماری کوردستان پیشان درا. دواتر عەلی بداغی، ئەندامی ڕێبەریی حیزبی دێموکراتی کوردستان پەیامی ناوەندی هاوکاریی حیزبەکانی کوردستانی ئێران بەبۆنەی ٧٣ ساڵەی دامەزرانی کۆماری کوردستانی خوێندەوە.

لە پەنێلی یەکەمی سمینارەکەدا کە مەنسوور مروەتی، ئەندامی ڕێبەریی حیزبی دێموکراتی کوردستان بەڕێوەی دەبرد، دوو باس پێشکێش کران. سەرەتا حوسێن نازدار، ئەندامی ناوەندی سیاسیی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران باسێکی پێشکێش کرد لە ژێر ناوی: «دێموکراسی و مافی شارۆمەندی لە کۆماری کوردستاندا.»

حوسێن نازدار قسەکانی بەوە دەست پێکرد کە ڕاگەیاندنی کۆماری کوردستان نوختەگۆڕانێکی گرینگە لە مێژووی خەباتی کورددا و کورد بە پێکهێنانی کۆمار بەرگریی لە سەروەریی نیشتمانیی خۆی کرد. کۆماری کوردستان بەرهەمی ئیرادە و ویستی نەتەوەی کورد بوو، ئی هەموو کورد و بۆ هەموو کوردستان بوو، بۆیە ئێستاش ڕەمزی یەکیەتی و یەکبوونی کوردە لە هەموو بەشەکانی کوردستان.

ئەندامی ناوەندی سیاسیی حدکا لە درێژەی باسەکەیدا گوتی هەموو کار و بەرنامەی کۆمار بۆ دوو ئامانج بوو. دابینکردنی مافی ڕەوای نەتەوایەتی و دەستەبەرکردنی ماف و ئازادییەکانی کۆمەڵانی خەڵک. پێشەوای کورد و کۆمار پێی وابوو کە خەڵک مافی خۆیانە دێموکراسی و نیعمەتی سەربەستی و ڕزگارییان هەبێ و هەوڵ درا لە ڕێگای پێکهێنانی دەزگا و دامەزراوەی تایبەتی خەڵک وشیار بکرێنەوە تا هەم مافەکانی خۆیان بناسن و هەم دەسکەوتەکانی کۆمار بپارێزن.

کۆڕگێری دووهەمی ئەم پەنێلە ئەردەڵان فەرەجی، ئەندامی کۆمیتەی ناوەندیی کۆمەڵەی شۆڕشگێری زەحمەتکێشانی کوردستانی ئێران بوو کە باسەکەی لەژێر ناوی «هەلومەرج و دۆخی ئەو سەردەم لە بواری نێونەتەوەیی و دەرس و ئەزموونەکان لەو بوارە»دا پێشکێش کرد.

ئەردەڵان فەرەجی لە سەرەتای قسەکانیدا بە ئاماژە بە گۆڕانکارییەکانی پێش و دوای شەڕی دووهەمی جیهانی و کارتێکەریی لەسەر چارەنووسی گەلان گوتی دامەزرانی ژێکاف لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان ئاماژەیەکی ڕوون و گرینگە بۆ کەلکوەرگرتنی کورد لە فۆرمە نوێیەکانی کاری ڕێکخراوەیی بۆ دەستەبەری ئامانجە نەتەوەییەکان.

ئەندامی کۆمیتەی ناوەندیی کۆمەڵە بە ئاماژە بە چەندوچۆنیی پشتیوانیی دەرەکی لە جووڵانەوە ڕزگاریخوازییەکان، باسی لە ئامانجەکانی سۆڤییەت لە پشتیوانیکردن لە کۆماری کوردستان کرد کە بریتی بوون لە ڕاکێشانی سۆز و عەتفی خەڵکانی ناوچە بۆ دروستکردنی ڕوخسارێکی ڕزگاریدەر لە خۆی لەلای نەتەوەکان، فشارخستنە سەر دەوڵەتی ناوەندیی ئێران بۆ وەرگرتنی ئیمتیاز و دژایەتیی بەرەی ڕۆژاوا.

ئەردەڵان فەرەجی لە کۆتایی باسەکەیدا گوتی کۆماری کوردستان درەوشاوەترین ڕووداوی مێژووی کورد لە سەدەی ڕابردوودا بوو و، بە ئاماژە بە هۆکارەکانی ڕووخانی کۆماری کوردستان گوتی: ئەزموون و وانەکانی کۆمار پێمان دەڵێن پشتیوانییە نێودەوڵەتییەکان تا سەر نین و باشترین فاکتۆر بۆ سەرخستنی جووڵانەوە و پاراستنی دەسکەوتەکان یەکیەتی و تەبایی و یەکڕیزیی نێوخۆییە.

لە پەنێلی دووهەمی سمینارەکەدا کەریم کەریمی، ئەندامی هەیئەتی ئیجرایی کۆمەڵەی زەحمەتکێشانی کوردستان باسێکی پێشکێش کرد لە ژێر ناوی «کۆماری کوردستان لە چ بوارێکدا ڕەخنەی لەسەرە.» بەڕێزیان لەسەر ئەو باوەڕە بوو کە هۆکارەکانی سەرنەکەوتنی کۆماری کوردستان ئەوە بوو کە کۆمار هەر لەسەرەتای دامەزرانەوە هەڵگری هەندێک ناتەبایی بوو کە کاریگەریی لەسەر ڕەوتی ڕووداوەکان هەبوو. وەک ناتەبایی لەنێوان مەفهوم و فەلسەفەی سیاسیی «کۆمار» وەک هێمای دەوڵەتی مۆدێرن لەگەڵ پێکهاتە و ساختاری عەشایری بەهێز لە کوردستان. هەروەها ناتەبایی لە نێوان «کۆماری کوردستان» و چوارچێوەی قانونی ئەساسی ڕێژیمی مەشرووتەی پاشایەتیی ئێران بەرچاوە.

ئەندامی هەیئەتی ئیجرایی کۆمەڵە دواتر باسی لەوە کرد کە کۆماری کوردستان بوو بە قوربانی سیاسەتی بەرژەوەندی زلهێزەکان، بەڵام سەرەڕای ئەمانە وەک ئەزمونێکی بەنرخ لە مێژووی بزوتنەوەی ڕزگاریخوازیی خەڵکی کوردستان پێگەی کۆماری کوردستان و کەسایەتی قازی محەممەد بۆ هەمیشە دەدرەوشێتەوە و هەڵکردنی ئاڵا و ڕاگەیاندنی کۆمار، بزاوتی ڕزگاریخوازی کوردی گەیاندە قۆناغێکی نوێ و پاشخانێکی بۆ نەوەی دواتری کورد دروست کرد کە دەبێ هەوڵ بدرێ بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی کوردستانی پێ بەهێز بکرێ.

دوایین کۆڕگێری سمینارەکە عومەر باڵەکی، ئەندامی دەفتەری سیاسیی حیزبی دێموکراتی کوردستان بوو کە باسی لە «ڕۆڵی کۆماری کوردستان لە پەرەگرتنی هەستی نەتەوایەتی»دا کرد. بەڕێزیان باسی لەوە کرد کۆماری کوردستان کە لە سەدەی بیستەمدا ڕاگەیەندرا یەکەم دەسەڵاتداری بە شێوەی کۆمارییە و لە سەردەمی خۆیدا توانی ببێتە ڕەمز و نوێنگەی یەکیەتی و یەکپارچەیی نەتەوەی کورد. هەروەها ڕۆژی ڕاگەیاندنی کۆمار دەکرێ بە کۆنگرەیەکی نەتەوەیی دابندرێ؛ چونکە نوێنەرانی هەر چوار پارچەی کوردستانی تێدا بەشدار بوون و تەنانەت هێندێکیان هەتا ڕووخانی کۆماری کوردستان لەنێو دامودەزگای ئیداری و نیزامیی کۆماردا ڕۆڵ و چالاکییان هەبوو.

ئەندامی دەفتەری سیاسیی حیزبی دێموکراتی کوردستان پاشان پەڕژایە سەر ئەو ئەرکانەی کۆماری کوردستان بۆ خۆی دیاریی کردبوون، وەک دەستەبەری مافە نەتەوایەتییەکان، جێگیرکردنی دێموکراسی، هێماسازی، بووژاندنەوەی ئابووری و بەهێزکردنی دیپلوماسی.

سروودی ئەی ڕەقیب

وتەی دەستپێک

پەیامی ناوەندی هاوکاریی حیزبەکانی کوردستان

پەنێلی یەکەم

پەنێلی دووهەم

دیمەنێک لە بەشدارانی سمینار

بەڕێزیان لە کۆتایی باسەکەیدا هیوای خواست هەر وەک چۆن ئاڵای کوردستان بۆتە موڵکی نەتەوەی کورد، ئاواش کار بکرێ بۆ ئەوەی کە کۆماری کوردستان و یەکەم دەسەڵاتی مۆدێرن وسەردەمیانە ببێتە موڵکی نەتەوەیی و هەوڵ بۆ بووژاندنەوەی دەسکەوتەکانی کۆمار لە هەر بەشێکی کوردستاندا بدرێ.

شایانی باسە کە جیا لە بەشداریی نوێنەرانی حیزبە سیاسییەکان، کۆمەڵە، ڕێکخراوی کوردستانیی حیزبی کۆمۆنیستی ئێرانیش بە بەشداریی و پێشکێشکردنی چەپکەگوڵ بە بەڕێوەبەرانی کۆڕیادەکە، ڕێزیان لە هاتنەوە دووی ڕێبەندان، ساڵڕۆژی دامەزرانی کۆماری کوردستان گرت.

بەر لە ماڵاوایی

کۆمار و پێشەوامان لە ئەزموونە بۆ وانە

عەلی بداغی

لەو کاتەوە کە پێشەوا قازی محەممەد لە چوارچرای مەهاباد لەبەر دەم ئاپۆرای جەماوەردا بە دەنگێکی دلێر گوتی: «ئەمن بە خودا، بە کەلامی عەزیمی خودا، بە نیشتمان، بە شەرافەتی میللیی کورد، بە ئاڵای موقەدەسی کوردستان سوێند دەخۆم کە تا ئاخرین هەناسەی ژیانم و ڕژانی دوایین تنۆکی خوێنم بە گیان و ماڵ لە ڕێی ڕاگرتنی سەربەخۆیی و بەرز کردنەوەی ئاڵای کوردستاندا تێبکۆشم...»؛ ٧٣ ساڵ ڕادەبرێ. تەمەنی سەرۆکایەتیی پێشەوا و کۆمارەکەی کورد کەم، بەڵام هۆکار چییە دوای حەوت دەیە باڵای پێشەوا هەر هەمان باڵای ئازادی و سەربەخۆیی و، خەونەکانی هەمدیسان هیوا و خەونی نەوە دوای نەوەیەتی؟ بۆ وەڵامی ئەم پرسیارە دەبێ لە جەوهەر و کەسایەتیی پێشەوا قازی محەممەد ورد بینەوە و، گوتار و پەیامی کۆمارەکەمان ورد کەینەوە.

دوو ساڵ پێش ئەوەی جاڕنامەی جیهانیی مافی مرۆڤ لە کۆڕی گشتیی نەتەوە یەکگرتوەکاندا پەسند بکرێ، لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا، لە هەرێمی شەڕ و کاولکاری و داگیرکاریدا، لە نێو کەشی داخراوی نەریت و کۆمەڵگەی داخراودا، کەسایەتییەکی ڕووناکبیر، ئینسانویست، دادگەر و مافدەر و مافپەروەر، لەسەر بنەمای خۆشەویستی و متمانەی خەڵکەکەی دێتە مەیدان؛ بۆوەی بەلەمی چارەنووسی پڕ هات و نەهاتی گەلەکەی لە دەریای تووڕە و پڕ شەپۆلانی ڕووداو و بەرژەوەندیی لێکنەبانی وڵاتانی داگیرگەر و زلهێزدا بگەیەنێتە کەناراوەکانی هێمنی و ئازادی. مرۆڤێک لەو سەروبەندەدا و لە جوغرافیایەکی بچووکی ئەم گۆیێ زەوییەدا حوکمەتی ڕاگەیاند کە هەم خۆی مرۆڤتەوەر بوو، هەم دەسەڵاتەکەی بۆ پاراستنی کەرامەتی مرۆڤ لە هەر ڕەگەز و تیرەیەکی نێو بازنەی حوکمەتەکەی بەکارهێنا.

پێشەوای کوردان لە ماڵی دنیا هیچی کەم نەبوو، پلە و پایەی ئیداری و کۆمەڵایەتیی بەرزی هەبوو، ناوبەدەرەوە و دەستڕۆیشتووش بوو؛ بەڵام ئەو کە بۆ پێشەوایەتیی گەلە بندەستەکەی خوڵقابوو؛ هەموو ئەم سامانە مادی و مەعنەوییانە و تەنانەت گیانیشی؛ بۆ بەردی بناخەی خەونی کورد، واتە دەوڵەتی کوردی دانا.

مرۆڤبوون، ڕاستگۆیی، دادپەروەریی کۆمەڵایەتی، ڕوحی دەست لەنێودەستنان و پێکەوە کارکردن، یەکیەتیی بەکردەوە، گەڕانەوە بۆ دەنگ خەڵک و لەبەرچاوگرتنی بەرژەوەندی و پرەنسیپە گشتییەکانی کۆمەڵ و نەتەوە ئەو بایەخانە بوون کە لە کەسایەتیی پێشەوادا بەرجەستە ببوون و لە کارنامەی دەسەڵاتەکەشیدا بوونە هۆی کەڵکەکەبوونی خەرمانێک دەسکەوت و ئەزموونێکی سەرکەوتوو.

وە کاتێکیش حوکمەتە ساواکەی پێشەوا بەرگەی باهۆزی گۆڕانکارییە ناوچەیی و جیهانییەکانی نەگرت، کاتێ وڵاتانی زلهێزی بەناو بانگەشەکەری مافی مرۆڤ و دێموکراسی و دەسەڵاتی گەل خۆیان لێ نەدا، و سۆڤییەتە بەناو پشتیوانەکەشی، پشتیوانییەکەی بە نەوتی باکووری ئێران و بەرژەوەندییەکانی دیکەی فرۆشت، وە کاتێکیش لەنێو گەلی خۆیشیدا تەنیا مایەوە؛ پێشەوا دوا وانەی مەکتەبەکەی چپاندە گوێی قوتابی و نەوەی دوارۆژی؛ وانەی خۆبەختکردن لە پێناو سەروەریی گەل و نیشتماندا.

ئەدی کۆمارە جوانەمەرگەکەی کوردستان لەبەرچی ئێستاش ئیلهامە بۆ بنیاتنانی داهاتوو لە هەر کام لەو نیشتمانە لەتکراوەدا؟ لەبەر چییە کە ئێستاش کۆمار ئەستێرەی هەرە پڕشنگدارە لە ئاسمانی خەونەکانی کورددا؟ لەبەر ئەوەیە کە کۆمار توانی ئامانج و خەونی بەرحەق و ڕەوا و مێژوویی بە میلیون کوردی سەر ئەم گۆی زەوییە وەدی بێنێ و بیسەلمێنێ کە ئەم گەلە هەم دەتوانێ سەربەست و سەربەخۆ بێ؛ هەم بە مۆدێلی حوکمڕانییە مەدەنی و پێشکەوتووەکەی دەریخست کە شایانی ئەوەیە شکۆی دەوڵەتداریی لێ فێر ببن؛ وە لەخۆڕاش نەبوو کە نەیارانی لە دژی یەکیان گرت.

کۆماری کوردستان کەسایەتیی ئیرادەگەریی بە تاکی کورد بەخشی، هەستی باوەڕبەخۆبوونی تێدا بەهێز کرد، کردیە خودانی شوناس و کەسێتیی تایبەت بە خۆی و، ئەوەش بۆشاییەکی وای لە دڵ و زەین و ئارمانخوازیی تاکی کورددا پڕ کردووەتەوە کە بۆ هەمیشە لەگەڵیەتی و بۆ داهاتووش چاوی لێیەتی.

هەڵکردنی ئاڵای کوردستان، ڕاگەیاندنی حوکمەتی کوردی، پێکهێنانی سوپای میللی لەژێر ناوی هێزی پێشمەرگەدا، بەربەرەکانی لەگەڵ نەخوێندەواری، بایەخدان بە زمانی کوردی، چاپی کتێب و ڕۆژنامە و گۆڤار، بووژاندنەوەی ئابووریی ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی کۆمار، دانانی یاسا بۆ ڕاییکردنی کاروباری کۆمەڵ، بەڕێکخراوکردنی پرسی ژنان و لاوان ئەویش تەنیا لە ماوەی ١١ مانگدا و؛ پێوەندیی نێوان خەڵک و دەسەڵات و متمانەی دوولایەنەی خەڵک بە حوکمەت و دەسەڵات بە خەڵک پێمان دەڵێن ئەم حوکمەتە چەندە بەرۆژ، چەندە گەلی و چەندە پڕ دەسکەوت بووە. وەئەگەر چارەنووس واینەکردبا دەبوو بە نموونەیەکی دەگمەن لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست و جیهانیشدا.

ئێستا دوای حەوت دەیە لە واقعییەتی تاڵی ڕووخانی کۆماری کوردستان، خەون و خولیاکەی نەوە دوای نەوە هاتووە، ئامانجەکانی کۆمار نەخشەڕێ و بەرنامەی حیزبە نەتەوەییەکانی کوردی ڕۆژهەڵاتن و ئاسۆی گەیشتن بەم ئامانجانەش پتر لە هەموو کاتێک ڕوون و نیزیک دەنوێنێ، بەڵام ئاخۆ کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بەتەواوی وانە مێژووییەکانی کۆماری وەرگرتووە؟

گرینگترین وانەی کۆمار ئەمە بوو کە دەسکەوتە بەنرخەکان لە تەبایی و یەکگرتوویی دایە وەدی دێن و دەشپارێزرێن، هەروەها ئەگەرچی هێزی پشتیوانی دەرەکی دەتوانێ ڕۆڵی گرینگ لە یەکلابوونەوەی هاوکێشەکاندا ببینێ؛ بەڵام ئەوەی دەبێ کۆشکی هیواتی لەسەر هەڵچنی هەر خۆت و هێزەکەی خۆتە. لێ مەخابن ئێستا لە کاتێکدا کە فاکتەری دەرەکی بە قازانجی جووڵانەوەی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستانە و دوژمنی سەرەکی و هاوبەشی کورد لە ئێران، واتە کۆماری ئیسلامی پتر لە هەر کاتێک گلۆڵە بەختی کەوتووەتە لێژی؛ هێزە سیاسییەکانی کورد نەیانتوانیوە ئەو یەکڕیزی و یەک گوتاری و یەکبوونە پێک بێنن کە بۆ وەڵامدانەوە بەو دۆخی پێویستە.

ئێستا کە ئیدی پێشەوا قازی محەممەد بووەتە ڕەمز و سیمبولی هەموو کوردان و ڕێبازی نەتەوەیی و، شوناسخوازیی کۆماریش بووەتە ڕێباز و ئامانجی هاوبەش بۆ خەبات؛ پتر لە هەموو کاتێ پێویستە کەسێتیی پێشەوا و ئەزموونی کۆمار ببنە وانەیەک بۆ ژیاندنەوە و بنیاتنانەوەی دەسەڵاتی نەتەوەییمان. وانەیەک لە پێشەوا و کۆمارەوە بۆ هەمووان.